

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

АККУРТ ВЛАДИСЛАВА ЄВГЕНІВНА

УДК 81'42:808.5:316.642.3=811.111=811.161.2(043)

ДИСЕРТАЦІЯ
ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОДАЛЬНОСТІ ПЕРЕКОНАННЯ У
МОВІ ОБВИНУВАЧА В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

(на матеріалі англійської та української мов)

10.02.15 – загальне мовознавство

Філологічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Аккурт В. Є.

Науковий керівник: Корольова Тетяна Михайлівна, доктор філологічних наук,
професор

Одеса – 2019

АНОТАЦІЯ

Аккурт В. Є. Лінгвістичні засоби переконання в мові обвинувача в судовому дискурсі (на матеріалі англійської та української мов). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» МОН України. – Одеса, 2019.

Дисертацію присвячено проблемам дослідження основних принципів функціонування лінгвістичних засобів вираження значень модальності переконання в мові прокурора на матеріалі неблизько споріднених мов (англійської та української).

Наукова новизна роботи полягає в систематизації функціонально-комунікативних та прагматичних чинників спілкування, які зумовлюють лінгвістичну організацію засобів передачі модальності переконання у мові прокурора. Уперше досліджено й описано типологічно спільні для англійської та української мов закономірності функціонування різнорівневих лексико-граматичних та просодичних лінгвістичних одиниць, що передають модальність переконання у мові прокурора, а також конкретно-мовні особливості на матеріалі двох неблизько споріднених мов. Новим є виявлення основних механізмів взаємодії лінгвістичних одиниць та їхній варіативності при передачі значення суб'єктивної модальності переконання в умовах процесуальної комунікації.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що отримані результати можуть бути використані для подальших досліджень функціонально-семантичних категорій англійської та української мов у судовому дискурсі, а також розширити відомості, що підтверджують універсальний характер модальності переконання або свідчать про внутрішньомовну та національну специфіку засобів її вираження в неблизько споріднених мовах.

Практичне значення роботи визначається тим, що результати дослідження знайшли застосування в курсі загального мовознавства (розділи «Типологія мовлення», «Дискурсологія», «Інтоналогія»), у курсі практичної та теоретичної фонетики англійської та української мов (розділ «Просодія дискурсу»), а також при укладанні відповідних методичних матеріалів, що сприятимуть підвищенню ефективності навчання функціонально-семантичної організації дискурсу. Результати дослідження можуть становити певний інтерес для лінгвістів лінгвокультурологічного та етнопсихолінгвістичного профілю.

Проблеми комунікативно-прагматичних аспектів організації мовної поведінки людини привертають особливу увагу сучасних мовознавців. Зміщення фокусу наукових пошуків з «іманентної» структури мови на розуміння її як діяльності, що є засобом реалізації інтенцій індивіда, зумовлює актуальність залучення аутентичних форм різноманітних типів дискурсу до кола лінгвістичних досліджень, до розгляду їх структурних відмінностей та ефективних засобів актуалізації відповідної семантики (дослідження Т.В. Андрюхіна, А. Д. Белова, І. М. Дерік, А. М. Науменко, С. Б. Ребрик). Соціальна спрямованість судового дискурсу пояснює особливий інтерес науковців до проблем вербалізації механізмів продукування комунікативних одиниць цього жанру: у прагматиці комунікативного потенціалу процесуальної діяльності як процесу актуалізації комунікативної поведінки важливою складовою є модальність мови, яка передає інтенцію адресанта, формує вміння вербалізувати функціонально-композиційні компоненти соціальної комунікації.

Підкреслимо, що категорія модальності в сучасному мовознавстві стає об'єктом теоретичного та експериментального вивчення, спрямованого на виявлення закономірностей функціонування мовних одиниць у процесі комунікації. Одним з недостатньо вивчених аспектів цієї проблеми є питання про лінгвістичні засоби актуалізації суб'єктивно-модального значення переконання у процесі комунікації.

Теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи становлять наукові розвідки лінгвістів, предметом дослідження яких є теоретичні та практичні питання проблем функціонування судового дискурсу (модальна семантика складає частку питань, що вивчаються у цьому аспекті). Надійною основою для вивчення даного питання є наукові розвідки відчизняних наковців, в яких знайшли глибоке осмислення проблеми мовної модальності, а саме: трактування поняття «модальність», визначення змісту та об'єму даної категорії; дослідження функціонально-семантичної природи модальності як мовної категорії (А. Ю. Биценко, В.М. Бріцин, І. В. Смущинська); вивчення лінгвістичних та не лінгвістичних засобів вираження модальних значень (граматичних, лексичних, інтонаційних, пара- і екстралінгвістичних тощо) (Ф. С. Бацевич, А. А. Калита, Т. М. Корольова, Г. В. Сивокінь); зіставлення форми й змісту модальних проявів у різно системних мовах для виявлення типологічних рис і універсалій (О. Р. Валігура, Т. Р. Кияк, Т. М. Корольова, В. І. Шаховський).

Досягнення поставленої мети й розв'язання конкретних завдань дисертаційного дослідження ґрунтується на загальних положеннях комплексного аналізу з використанням елементів загальнонаукових (абстрагування, узагальнення, формалізація) та емпірико-теоретичних методів (аналіз, синтез, ідеалізація). Застосовуються метод лінгвістичного спостереження, пов'язаний із перцептивним аналізом матеріалу дослідження (слуховий аналіз), метод контекстуального та інтерпретаційного аналізів використовувався для визначання логіко-аргументативної організації англomовного та українomовного судового дискурсу; експериментально-фонетичне дослідження. Опрацювання його результатів здійснювались із використанням емпіричних загальнонаукових методів (експеримент, порівняння) та спеціальних методів визначення специфіки просодичної актуалізації модальності переконання в судовому дискурсі (опитування інформантів, аудиторський аналіз, кількісний аналіз результатів експерименту).

Аналіз загальних закономірностей і специфічних особливостей лінгвістичного оформлення модальності переконання в мові прокурора на матеріалі двох мов, інтерпретація одержаних результатів з урахуванням історично сформованої структури англійської та української мов дозволили встановити, що всі основні принципи функціонування модальності переконання в судовому дискурсі є подібними у двох неблизькоспоріднених мовах. Це стосується як структури промови обвинувача, особливостей побудови структурно-семантичного поля модальності переконання, принципів судового процесу взагалі, так і механізму взаємодії лексико-граматичних і просодичних засобів актуалізації модальності переконання у мові прокурора.

Мовна специфіка виявляється лише в окремих аспектах, пов'язаних із різною будовою двох мов: аналітичною англійської мови та синтетичною української мови. Стосовно інтонаційних маркерів слід зауважити, що в українській мові при акцентуації слів та, відповідно, при варіюванні фразового наголосу переважно використовується темпоральний компонент, а в англійській – мелодійні контрасти. Варто зазначити, що параметр тривалості при оформленні просодичних конструкцій в українській мові має найбільшу значущість у порівнянні англійською, в якій темпоральний компонент є релевантним у плані розрізнення фонем. Така розбіжність інтонаційних параметрів при оформленні семантики модальності переконання пояснюється особливостями фонетичної структури мов, які сформувалися в процесі історичного розвитку кожної з них.

Ключові слова: модальність переконання, лінгвістичні засоби, судовий дискурс, мова обвинувача, механізми взаємодії різноманітних засобів.

SUMMARY

Akkurt V. Ye. Linguistic Peculiarities of Persuasion in Prosecutor's Speech in Judicial Discourse. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology, Specialty 10.02.15 – General Linguistics. – State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University

named after K. D. Ushynsky», Odessa, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2019.

The thesis is devoted to the problem of linguistic means executing modality of persuasion in prosecutor's speech in two languages (English and Ukrainian).

The scientific novelty of the thesis' results is to systematize the functional-communicative and pragmatic factors of communication, which predetermine the linguistic organization of the means of conveying the conviction modality in the prosecutor's language. For the first time, the typologies common to the English and Ukrainian languages have been studied and described typology of the functional multilevel lexico-grammatical and prosody linguistic units that convey the modality of persuasion in the prosecutor's language, as well as specific language features based on the material of two closely related languages. The new one is the discovering of the main mechanisms of the interaction of linguistic units and their variability in the transfer of the value of the subjective modality of conviction in the conditions of procedural communication.

The theoretical significance of the thesis is that the obtained results can be used for further theoretical studies of functional and semantic categories of English and Ukrainian languages in the legal discourse as well as to expand the information confirming the beliefs modality or testify to the intricacies, national specifics of the means of its expression in closely related languages.

The practical significance of the thesis is determined by the fact that the results of the study could be used in the course of general linguistics (sections «Typology of speech», «Discourse», «Intonology»), in the course of practical and theoretical Phonetics of English and Ukrainian languages (section «Enlightenment of discourse»), as well as the conclusion of appropriate methodological materials that will enhance the effectiveness of learning the functional and semantic organization of the discourse. The results of the study are interesting for linguistic and ethnopsycholinguistic profiles.

Problems of communicative-pragmatic aspects of the organization of linguistic behavior of a person attract attention of modern linguists. Shifting the focus of scientific research from the «immanent» structure of the language into understanding it as an activity that is a means of realizing the intentions of the individual determines the relevance of attracting authentic forms of various types of discourse (T. Andryukhin, A. D. Belov, I. M. Derik, A.M. Naumenko, S. B. Rebrik) to a circle of linguistic research, to consideration of their structural differences and effective means of actualization of the corresponding semantics. The social orientation of judicial discourse explains the special interest of scientists in the problems of verbalizing the mechanisms of producing communicative units of this genre. Pragmatics of the communicative potential of procedural activity as a process of actualization of communicative behavior, where one of the important components is the modality of the language, depicting the intention of the addressee, the ability to verbalize the functional and compositional components of social communication. It should be noted that the category of modality in modern linguistics becomes the object of theoretical and experimental study, aimed at revealing the regularities of the functioning of linguistic units in the process of communication.

A reliable basis for studying this issue was work in which they found a deep understanding of the problem of linguistic modality, namely: the interpretation of the concept of «modality», the definition of the content and scope of this category; study of the functional and semantic nature of modality as a language category (A. Yu. Bitsenko, V. M. Bricin, I. V. V. Smushchinska); the study of linguistic and non-linguistic means of expressing modal values (grammatical, lexical, intonational, paralinguistic, etc.) (F. S. Batsevich, A. A. Kalita, T. M. Koroleva, G. V. Sivokin); Comparison of the form and content of modal manifestations in different systemic languages for the identification of typological features and universals (O. R. Valigura, T. R. Kyyak, T. M. Koroleva, V. I. Shakhovskii).

One of the least studied aspects of this problem is the question of linguistic means of actualizing the subjective-modal significance of conviction in the

communication process. The research is based on the work of linguists that cover theoretical and practical issues related to the functioning of judicial discourse (modal semantics is the proportion of issues studied in intelligence).

Achievement of the set goal and solving of specific tasks of the dissertation research is based on the general provisions of the complex analysis using elements of general scientific (abstraction, generalization, formalization) and empirical-theoretical methods (analysis, synthesis, idealization). The method of linguistic observation associated with the perceptual analysis of the research material (auditory analysis), the method of contextual and interpretive analysis was used to determine the logical and argumentative organization of the English and Ukrainian language judicial discourse; experimental and phonetic research and processing of its results were carried out with the use of empirical general scientific methods (experiment, comparison) and special methods for determining the specificity of the prosodic updating of the modality of conviction in the judicial discourse (polls of informants, audit analysis, quantitative analysis of the results of the experiment).

The research of common characters and specific features in the linguistic means of persuasion in prosecutor's speech in the two languages under analysis, and interpretation of the results (when historically developed structures of English and Ukrainian are taken into consideration) allowed to come to the following conclusion: the key principles of persuasion functioning in court discourse are similar in both languages. It refers to the structure of the prosecutor's speech, the structure of persuasion modality semantic field, the principles of procedure in court in general, the mechanism of lexical, grammatical and prosody means interaction in the course of actualizing persuasion modality in prosecutor's speech.

The typological determinants and specific characteristics of linguistic means actualization when presenting persuasion have been found in the languages under study. The interpretation of the results is presented.

Keywords: persuasion modality, linguistic means, judicial discourse, prosecutor's speech, interaction mechanism.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації,
у фахових виданнях України:

1. Швецова В. Є. Лингвистические характеристики авторитарного дискурса. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2013. Вип. 16. С. 250-255.
2. Швецова В. Є. Особенности структуры речи прокурора в судебном дискурсе. *Новітня філологія*. Миколаїв: ЧДУ імені Петра Могили, 2012. Вип. 44. С. 15-21
3. Швецова В. Є. Комунікативні стратегії та тактики в судовому дискурсі. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2014. Вип. 18. С. 159-164.
4. Корольова Т. М., Швецова В. Є. Категорія переконання в юридичному дискурсі. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2016. Вип. 22. С. 85-89.
5. Швецова В. Є. Види судових промов та їх особливості. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса, 2017. Вип. 24. С. 95-100.
6. Аккурт В. Є. Модальність думки як іллокутивна модальність. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса, 2017. Вип. 25. С. 3-11.
7. Аккурт В. Є. Перцептивні особливості модальності переконання в мові обвинувача (українська та англійська мови). *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса, 2018. Вип. 27. С. 12-19.

8. Аккурт В. Є. Структурні особливості мови прокурора як прояв авторитарного дискурсу. *Науковий журнал «Закарпатські філологічні студії»*. Ужгород, 2018. Вип. 5, том 2. С. 30-33.

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації, у закордонних спеціалізованих виданнях:

9. Корольова Т. М., Аккурт В. Є. English and Ukrainian intonation typology of attitudes and emotions. *Modern tendencies in pedagogical education and science of Ukraine and Israel: the way to integration*. Ariel, 2013. Issues 4. P. 55-58.

10. Аккурт В. Є. Communicative strategies and tactics used by participants in judicial discourse. *Modern vectors of science and education development in China and Ukraine: International annual journal*. Odessa: South Ukrainian National University named after K. D. Ushynsky, Harbin: Harbin Engineering University, 2018. Issues 4. P. 11-16.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Савчук Г. В., Швецова В. Є. Інтонація як засіб впливу та мовленнєвого контакту в судовому дискурсі. Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі: праці 2 міжнар. наук. конф. (Одеса, 16-17 трав. 2016). Одеса. С. 32-35.

12. Швецова В. Є. Контекст судового дискурса. Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі: праці 3 міжнар. наук. конф. (Одеса, 15-16 трав. 2017). Одеса. С. 51-53.

13. Аккурт В. Є. Проблеми дослідження судового дискурсу в сучасній лінгвістиці. Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі: праці 4 міжнар. наук. конф. (Харбін–Одеса, 14-15 трав. 2018). Харбін–Одеса. С. 38-39.

14. Аккурт В. Є. Судовий дискурс як юридичний тип інституційного дискурсу і його жанрово-стилістичні особливості в англійській мові. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: праці 3 міжнар. наук.-практ. конф. (Конін–Ужгород–Дрогобич, 15 черв. 2018). Конін–Ужгород–Дрогобич. С. 327-328.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ СУДОВОГО ДИСКУРСУ	19
1.1. Судовий дискурс як об'єкт дослідження у лінгвістиці	19
1.1.1. Судовий дискурс у системі дискурсології	25
1.1.2. Компоненти судового дискурсу	27
1.2. Особливості актуалізації авторитарного дискурсу в судовому процесі.....	32
1.2.1. Мова прокурора як компонент судового дискурсу	37
1.2.2. Комунікативні стратегії у мові обвинувача як фактор впливу	42
1.3. Переконавання як одне із головних завдань мови обвинувача.....	51
1.4. Роль модальності переконання в мові обвинувача.....	57
Висновки до розділу 1	63
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ	66
2.1. Methodика та процедура дослідження.....	66
2.2. Жанрові особливості мови обвинувача у судовому дискурсі	76
2.3. Засоби вираження модальності переконання в мові прокурора	88
2.4. Комунікаційні форми актуалізації модальності переконання.....	97
Висновки до розділу 2	101
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ ПЕРЕКОНАННЯ В МОВЛЕННІ ПРОКУРОРА	105
3.1. Лексико-граматичні засоби передачі модальності переконання в мові обвинувача	105
3.1.1. Граматичні особливості модальності переконання в мові обвинувача	106
3.1.2. Лексичні актуалізатори семантики переконання в мові обвинувача ...	111

3.1.3. Реалізація переконливо-впливової функції в мові обвинувача за допомогою стилістичних засобів	118
3.1.4. Взаємозв'язок компонентів ФСП модальності переконання із лексико-граматичними засобами їхньої реалізації.....	120
3.2. Фонетичні параметри просодії семантичних відтінків переконання в мові обвинувача.....	132
3.3. Взаємодія лінгвістичних засобів актуалізації модальності переконання в мові прокурора	152
3.4. Типологічні та конкретномовні засоби модальності переконання в мові обвинувача.....	158
Висновки до розділу 3.....	167
ВИСНОВКИ.....	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	178
ДОДАТОК А.....	198
ДОДАТОК Б.....	200

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА ПОЗНАЧЕНЬ

ін. – інші

КПВ – комплекс питань-відповідей

КПК – кримінально-процесуальний кодекс

МФШ – Московська Фонологічна Школа

напр. – наприклад

РМ – розмовна мова

СП – стилістичний прийом

т. д. – так далі

УНМ – усне наукове мовлення

УПМ – усне публічне мовлення

УПСМ – усне публічне судове мовлення

ФСП – функціонально-семантичне поле

MMPI – the Minnesota Multiphasic Personality Inventory

|| – пауза

| – синтагма

/ – висхідний тон

\ – нисхідний тон

ВСТУП

Проблеми комунікативно-прагматичних аспектів організації мовної поведінки людини привертають увагу сучасних мовознавців. Зміщення фокусу наукових пошуків з «іманентної» структури мови на розуміння її як діяльності, що є засобом реалізації інтенцій індивіда, зумовлює актуальність залучення аутентичних форм різноманітних типів дискурсу до кола лінгвістичних досліджень, до розгляду їх структурних відмінностей та ефективних засобів актуалізації відповідної семантики (Т. В. Андрюхіна, А. Д. Белова, І. М. Дерік, А. М. Науменко, С. Б. Ребрик) . Соціальна спрямованість судового дискурсу пояснює особливий інтерес науковців до проблем механізмів продукування комунікативних одиниць цього жанру. Цей інтерес пояснюється тим, що у прагматиці комунікативного потенціалу процесуальної діяльності як процесу актуалізації комунікативної поведінки важливою складовою є модальність мови, що передає інтенцію адресанта, формує вміння вербалізувати функціонально-композиційні компоненти соціальної комунікації.

Підкреслимо, що категорія модальності в сучасному мовознавстві стає об'єктом теоретичного та експериментального вивчення, спрямованого на виявлення закономірностей функціонування мовних одиниць у процесі комунікації.

Основою для вивчення даного питання є наукові розвідки зарубіжних і відчизняних учених, в яких знайшли глибоке осмислення проблеми мовної модальності, а саме: трактування поняття «модальність», визначення змісту та обсягу даної категорії [1; 3; 9; 24; 26; 27; 37; 53; 54; 60; 76; 77; 80; 101; 102; 103; 164; 166]; дослідження функціонально-семантичної природи модальності як мовної категорії (А. Ю. Биценко, В. М. Бріцин, І. В. Смущинська); вивчення лінгвістичних та нелінгвістичних засобів вираження модальних значень: граматичних, лексичних, інтонаційних, пара- і екстралінгвістичних явищ (Ф. С. Бацевич, А. А. Калита, Т. М. Корольова, Г.В. Сивокінь); зіставлення форми і

змісту модальних проявів у різносистемних мовах для виявлення типологічних рис і універсалій (О. Р. Валігура, Т. Р. Кияк, Т. М. Корольова, В. І. Шаховський).

Одним з найменш вивчених аспектів цієї проблеми є питання про лінгвістичні засоби актуалізації суб'єктивно-модального значення переконання в процесі комунікації. Дослідження спирається на наукові розвідки лінгвістів, що висвітлюють теоретичні та практичні питання з проблем функціонування судового дискурсу (модальна семантика складає частку питань, що вивчаються в розвідках) [21; 27; 37; 46; 58; 87; 95; 113; 114; 131; 132; 133; 139; 145; 156; 180; 194; 198; 200; 202].

Актуальність дисертаційного дослідження визначається загальною антропоцентричною та функціонально-прагматичною орієнтацією на виявлення комунікативних і структурно-семантичних параметрів організації висловлювань модальної семантики переконання в англійській та українській мовах, важливістю їх соціально-прагматичної спрямованості. Відсутність у загальному мовознавстві комплексних досліджень лінгвістичних особливостей мови прокурора в судовому процесі на матеріалі сучасної англійської та української мов, що охоплюють різноманіття існуючих проблем пов'язаних із складності самого поняття «модальність переконання», його багатоаспектності та поліфункціональності. Саме цим обумовлена актуальність представленої дисертаційної роботи, як із позиції теорії мовознавства, так і в прикладному відношенні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках комплексної наукової теми кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Теоретичні і прикладні аспекти дослідження типологічних та конкретно-мовних рис сучасного дискурсу» (номер державної реєстрації теми 0107U000467), затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Метою дисертаційної роботи є комплексне лінгвістичне дослідження функціонально-семантичного та прагматичного аспектів організації модальної семантики переконання в мовленні прокурора на матеріалі двох неблизько споріднених мов (англійської та української).

Досягнення мети передбачає виконання наступних завдань:

- виявити та систематизувати основні лінгвістичні характеристики (лексико-граматичних, просодичних), які зумовлюють диференціацію модального значення переконання на перцептивному рівні;
- визначити відносну роль лінгвістичних чинників (граматичної структури висловлювання, його лексичної будови, інтонаційних особливостей, контексту) актуалізації модального значення переконання у мові прокурора;
- вивчити особливості взаємодії лінгвістичних маркерів актуалізації модальності переконання;
- виділити загальні закономірності та специфічні особливості реалізації модальності переконання у двох мовах, що зіставляються;
- здійснити інтерпретацію одержаних результатів з урахуванням історично сформованої структури англійської та української мов.

Об'єктом дослідження є англійський та україномовний судовий дискурс.

Предмет дослідження – лінгвістичні засоби актуалізації модальності переконання в усному мовленні.

Матеріалом дослідження слугували фрагменти програм відкритих судових засідань англійською та українською мовами. Загальний час звучання досліджуваного матеріалу становив понад 13 годин.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети й розв'язання конкретних завдань дисертаційного дослідження ґрунтується на загальних положеннях комплексного аналізу з використанням елементів загальнонаукових (абстрагування, узагальнення, формалізація) та емпірико-теоретичних методів (аналіз, синтез, ідеалізація). Метод лінгвістичного

спостереження, застосовується для перцептивного аналізу матеріалу дослідження (слуховий аналіз), метод контекстуального та інтерпретаційного аналізів використовувався для визначання логіко-аргументативної організації англійського та українського судового дискурсу; експериментально-фонетичне дослідження й опрацювання його результатів здійснювались із використанням емпіричних загальнонаукових методів (експеримент, порівняння) та спеціальних методів визначення специфіки просодичної актуалізації модальності переконання в судовому дискурсі (опитування інформантів, аудиторський аналіз, кількісний аналіз результатів експерименту).

Наукова новизна роботи полягає в систематизації функціонально-комунікативних та прагматичних чинників спілкування, які зумовлюють лінгвістичну організацію засобів передачі модальності переконання в мові прокурора. Уперше досліджено й описано типологічно спільні для англійської та української мов закономірності функціонування різнорівневих лексико-граматичних і лінгвістичних одиниць, що передають модальність переконання у мові прокурора та конкретно-мовні особливості модальності. Новим є виявлення основних механізмів взаємодії лінгвістичних одиниць та їхній варіативності при передачі значення суб'єктивної модальності переконання в умовах процесуальної комунікації.

Практичне значення роботи визначається тим, що результати дослідження знайшли застосування в курсі загального мовознавства (розділи «Типологія мовлення», «Дискурсологія», «Інтоналогія»), зіставного мовознавства (розділ «Лінгвістичні особливості різноманітних типів дискурсу»), у курсі практики англійської та української мов, а також при укладанні відповідних методичних матеріалів, що сприятимуть підвищенню ефективності навчання функціонально-семантичної організації дискурсу.

Результати дослідження можуть становити певний інтерес для лінгвістів лінгвокультурологічного та етнопсихолінгвістичного профілю.

Апробація результатів дослідження проводилася під час підготовки теоретичної основи дослідження та проведення експериментального дослідження. Основні положення дисертації знайшли відображення в доповіді на чотирьох міжнародних наукових конференціях, а також на засіданнях кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. За матеріалами дослідження опубліковано 8 статей у фахових виданнях України та 2 роботи в закордонних виданнях.

Основні цілі й завдання дослідження зумовили його структуру. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що включає список літератури з 232 найменувань, в тому числі 40 англійською мовою.

У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, визначається теоретична і практична значущість роботи, актуальність дослідження, встановлюються мета та завдання дослідження, формулюються положення, що виносяться на захист.

Перший розділ присвячено розгляду судової промови прокурора з точки зору її структурних та змістових особливостей, аналізу факторів прагматичного впливу промови прокурора на аудиторію та особливостей актуалізації модальності переконання.

Другий розділ становить собою опис методів і прийомів, використаних в ході експериментального дослідження, а також подана загальна характеристика матеріалу дослідження.

У третьому розділі аналізуються й узагальнюються результати, що отримані в ході проведеного експериментального дослідження.

Результати дослідження та основні підсумки наведені у висновках розділів та у загальних висновках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ СУДОВОГО ДИСКУРСУ

1.1. Судовий дискурс як об'єкт дослідження у лінгвістиці

Поняття «дискурс» є одним з центральних в сучасній лінгвістиці, проте, в науці про мову відсутнє загальноприйняте тлумачення даного терміну, у зв'язку з чим впровадження комунікативного підходу зіграло вирішальну роль у формуванні теорій.

Вивчення дискурсу представлено роботами таких зарубіжних дослідників, як Ернесто Лакло, Шанталь Муфф (1985), Нормана Ферклоу (1992, 1995, 1996), Рут Водак (1995, 1996), Т. Ван Дейка (1989, 2000), Лілі Чоуліаракі (1999, 2008), М. Фуко (1972, 1996), З. Харріс (1952).

Серед різних підходів можна виділити три основні: дослідження з позицій соціального конструкціонізму (теорія дискурсу Ернесто Лакло і Шанталь Муфф), критичного дискурс-аналізу (Т. Ван Дейк, Р. Водак, Н. Ферклоу, Л. Чоуліаракі), і дискурсивної психології (Дж. Поттер, М. Уезерел). «В основі всіх підходів – загальне уявлення про те, що наш спосіб спілкування аж ніяк не реально відображає світ, ідентичності й соціальні взаємини. Навпаки, наш спосіб спілкування відіграє активну роль в створенні та зміні навколишнього світу» [171, с.127-133].

Відомо, що вперше термін «дискурс» був застосований в 1952 році американським лінгвістом З. Харрісом в статті «Discourse Analysis», в якій описаний метод аналізу, де у побудові тексту, зв'язного або письмового мовлення, важливу роль відіграє ситуація говоріння [205]. Під дискурсом лінгвіст розуміє «послідовність пропозиції, виголошену (або написану) однією (або більше) людиною в певній ситуації». Крім того, З. Харріс зазначив, що «мова не реалізується в плутаних словах і пропозиціях, але в зв'язковому дискурсі» [205].

Пізніше Ю. Хабермас використовував поняття дискурсу для позначення комунікації, що відрізняється нормуванням мововживання. У своїй роботі німецький дослідник трактував дискурс як універсальний принцип організації суспільної взаємодії, заснованої на спільності цінностей, норм і правил життя у соціумі [214].

Т. А. Ван Дейк описав характер дискурсу, як «складне комунікативне явище, яке містить в собі соціальний контекст, що дає уявлення як про учасників комунікації, так і про процеси виробництва і сприйняття повідомлення» [61, с.203], і далі дає визначення дискурсу, як «поняття, що стосується мови, актуальної мовної дії, тоді як текст – це поняття, що стосується системи мови або формальних лінгвістичних знань, лінгвістичної компетентності» [61, с.204].

Дослідженнями в області дискурс-аналізу також приділяв увагу французький дослідник М. Фуко. У його розумінні дискурс – це «сукупність висловлювань, умовою породження яких служить якась епістема, притаманна тій дискурсивній формації, в рамках якої ці висловлювання породжуються» [175, с.47-96].

З лінгвістичної точки зору поняття дискурсу використовується перш за все для опису мовних явищ. У вітчизняній лінгвістиці дискурс досліджували такі вчені, як В. І. Карасик (2000), М. Л. Макаров (2003), Т. М. Ніколаєва (1985), В. В. Богданов (1993) і багато інших. Поступово відбувалося розширення розуміння терміну «дискурс», і такі вчені як А. Н. Баранов, В. Г. Борботько, А. А. Кибрик розглядають дискурс вже як текст, взятий у його динамічному розвитку, а саме текстоутворення розглядається як невіддільна частина дискурсивної практики. Отже, з огляду на дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців, дискурс можна визначити, як сукупність взаємопов'язаних висловлювань і текстів, що знаходяться в смисловому та функціональному зв'язку [30; 88; 89; 90; 105; 115; 123; 147; 148; 155; 157; 158; 159].

На думку Т. М. Ніколаєвої, «дискурс – багатозначний термін лінгвістики тексту, який вживається рядом авторів в значеннях, майже омонімічних: 1) зв'язний текст; 2) усно-розмовна форма тексту; 3) діалог; 4) група висловлювань, пов'язаних між собою за змістом; 5) мовленнєвий твір як зданість – письмова або усна» [135].

Свою чергу В. В. Красних розглядає дискурс з точки зору діяльнісного підходу: «Дискурс є невербалізованою мовленнєво-розумовою діяльністю, що розуміється як сукупність процесу та результату і володіє, як власне лінгвістичним, так і екстралінгвістичними планами» [111, с.194].

Згідно А. А. Кибрику саме діяльнісний підхід надав терміну «дискурс» значення динамічного, розгорнутого в реальному часі мовного спілкування, що протікає між активними суб'єктами комунікації [96].

Дослідник Є. О. Менджерицька пропонує розуміти під дискурсом «передачу когнітивного змісту, що вкладається адресантом, адресату за посередництвом тексту в його лінгвістичному втіленні й закладених в ньому певних стратегій подачі інформації» [128, с.50–55].

Відомо, що для вивчення будь-якого явища необхідно визначити типологію. Відповідно такий підхід може бути застосовано і до дискурсу. До проблеми типології дискурсу в своїх роботах зверталися такі дослідники як В. І. Карасик, Ю. Е. Прохоров, В. Б. Кашкін, Ю. В. Рождественський та багато інших. Підкреслимо, що ці дослідники пропонують власні класифікації дискурсу, засновані на різних умовах і вимогах.

У даній роботі за основу приймається класифікація, запропонована В. І. Карасиком. Автор пропонує виділяти типи дискурсу за його призначенням, тобто на основі того, на якого адресата орієнтовано дискурс.

У своїй класифікації В. І. Карасик виділяє два основних типи дискурсу: персональний (особистісно-орієнтований) та інституціональний.

Під персональним дискурсом автор має на увазі розуміння мовця, як «особистість у всьому багатстві свого внутрішнього світу», в той час як в

інституційному дискурсі мовець виступає в якості представника певного соціального інституту [89; 90; 124].

Персональний дискурс представлено «побутовим» і «буттєвим» дискурсами. «Побутове спілкування є природним вихідним типом дискурсу, органічно засвоюваним з дитинства. Цей тип дискурсу характеризується спонтанністю, сильною ситуативною залежністю, яскраво вираженою суб'єктивністю, порушенням логіки й структурної оформленості висловлювань. Фонетично тут є нормою «нечітка побіжна вимова» [89, с.9–20].

Для побутового дискурсу характерна «не інформативна, а фактична комунікація – спілкування заради спілкування, або між людьми, що знаходяться на близькій соціальній дистанції, або між незнайомими або малознайомими людьми в ситуації вимушеного спільного перебування» [89, с.9–20].

Відмінність буттєвого дискурсу полягає в тому, що спілкування носить більш розгорнутий характер, у ньому використовується літературна мова і він переважно монологічний.

«Інституційний дискурс – спеціалізований клішований різновид спілкування між людьми, які можуть не знати один одного, але повинні спілкуватися відповідно до норм даного соціуму» [89, с.9–20]. На основі вищезазначеного визначення дослідник виділив основні ознаки інституційного дискурсу, а саме:

1) конститутивні ознаки дискурсу, які включають в себе учасників, умови, організацію, способи і матеріал спілкування, а також сферу спілкування і комунікативне середовище;

2) ознаки інституціональності, які представляють собою конкретизацію конститутивних ознак дискурсу;

3) ознаки типу інституційного дискурсу визначають той чи інший тип суспільного інституту;

4) нейтральні ознаки інституційного дискурсу В. І. Карасик розуміє як стройовий матеріал дискурсу [89, с.9–20].

Е. І. Шейгал у своїй роботі підкреслює, що будь-якому типу дискурсу властивий певний набір характерних параметрів. У інституційному дискурсі учений виділяє наступні параметри :

- 1) набір ситуацій спілкування;
- 2) присутність типових моделей мовної поведінки;
- 3) «характерна тематика спілкування, відзначена особливим набором інтенцій та похідних від них мовних стратегій» [89, с.9–20].

За словами Л. З. Кулова серед розмаїтості підходів і концепцій головним чином виділила два основних критерії класифікації дискурсів: семантичний і структурний. У зв'язку з чим дослідник пише, що необхідно виділяти ще один критерій типології дискурсу: прагматичний, і, згідно дослідження, у зв'язку з додатковим критерієм можна виділити тип дискурсів, де переважають персуазивні стратегії і тактики мовного впливу на адресата [116, с.7–26].

Згідно з дослідженням О. В. Косоногової інституційний дискурс є характерним для певних соціальних інститутів, в яких сукупність осіб використовує певний тип і жанр дискурсу, «саме дискурс формує той чи інший інститут, в свою чергу, інститути мають здатність створювати дискурси та впливати на їх формування» [107, с.188–192].

Опираючись на різні характеристики інституційного дискурсу прийнято виділяти в особливу категорію судовий дискурс, який став особливою категорією, оскільки взаємовідношення мови та права все більше викликає інтерес. Згідно з Н. Д. Голєвим, це пов'язано з тим, що в юридичній мові переплітаються дві фундаментальні, перехресні проблеми, що лежать в основі всіх досліджень. «По-перше, це проблема співвідношення мовних законів (норм, кодифікацій й встановлень) з юридичними законами (нормами, законами тощо). По-друге, проблема співвідношення природної та юридичної мов, що протиставляються в аспекті антиномії безпосередньо-відображаючої та умовно-

даного початку вельми специфічно сполучаються в юридичній мові» [56, с.102–132].

Л. Ю. Василенко трактує юридичний дискурс як «текст (комунікативний продукт), що відноситься до сфери права, в динаміці свого породження, сприйняття й інтерпретації» [44, с.6–9].

Схожих поглядів дотримується й К. А. Устинова визначаючи судовий дискурс як «сукупність текстів, об'єднаних загальною тематикою (закон, право, правові відносини) і мають єдину концептуальну основу (закон, право)», й так само як і в інших інституційних типів дискурсу у судовому дискурсі можна виділити спільну мету, а саме відповідність закону і впорядкування будь-яких дій або явищ згідно до закону [172, с.288–293].

У той же час, спираючись на дослідження М. Фуко, лінгвісти О. А. Крапівкіна і Л. А. Непомілов дійшли висновку, що судовий дискурс необхідно розуміти, як зв'язну послідовність висловлювань з правових питань, детермінованих контекстуально (контекстом ситуації й контекстом культури) [110; 175].

Як і в будь-якій іншій соціальній практиці юридичний дискурс підлягає диференціації. У зв'язку з цим лінгвісти Дж. М. Конлі та В. М. О'бarr пропонують виділити два типи судового дискурсу:

1) письмовий дискурс суддів, юристів та вчених про закон і правовій доктрині. Це «офіційний дискурс права, використовується в якості прецеденту та має принципове значення для розвитку й уточнення правової доктрини» [201].

2) усне мовлення в установах права, яке може фіксуватися з неточністю і для якого характерна фрагментарність [201].

Також І. В. Палашевська пише в своїй роботі, що у судовому дискурсі є ряд функцій, і, таким чином, лінгвіст виділяє наступні функції:

1) регулятивна функція (полягає у встановленні та збереженні норм і цінностей, необхідних для взаємодії інституту і суспільства);

- 2) перформативна функція (виражається в комунікативних практиках, які організують світ права);
- 3) інформативна функція (визначає суть того чи іншого інституту);
- 4) інтерпретаційна функція (полягає в інтерпретації сенсів комунікативних дій учасників дискурсу і правових документів);
- 5) кумулятивна функція (слугує формуванню «інституційної пам'яті»);
- 6) презентаційна (формує імідж інституту та його агентів);
- 7) стратегічна функція (виражається у виборі нормативно обумовлених комунікативних стратегій й тактик взаємодії при досягненні комунікативних цілей);
- 8) кодова функція (містить у собі створення спеціальної мови, ефективної для виконання цілей і завдань інституційної діяльності) [140, с.535–540].

1.1.1. Судовий дискурс у системі дискурсології

З позицій соціолінгвістичного підходу типи дискурсу діляться на особистісно-орієнтовані й статусно-орієнтовані. Статусно-орієнтовані типи дискурсу діляться в свою чергу на інституційні та не інституційні [6; 90; 124]. Судовий дискурс відноситься до статусно-орієнтованого інституційного типу дискурсу.

Судовий дискурс розглядається як різновид юридичного дискурсу – комунікативної діяльності, спрямованої на регулювання соціальних відносин через стійку систему правових норм. Юридичний дискурс реалізується в комунікативних спільнотах інституційного типу, що виконують юридичні функції (парламент, суд, поліція, прокуратура, адвокатура, нотаріат). Диференціація різновидів юридичного дискурсу (законодавчий, юрисдикційний, дискурс загального нагляду і контролю, пенітенціарний, нотаріальний, дискурс адвокатури та т.д.) обумовлена специфікою цілей і функцій комунікативної спільності в інституційній системі й проявляється в притаманних йому текстах, інституційній символіці, ритуалах і поведінкових

стереотипах. Разом з тим юридичний дискурс – явище не збірне, а цілісне і не зводиться до його різновидів, зокрема до судового дискурсу; позначає єдину, логічно вибудовану систему, частини якої вбирають у себе характеристики цілого. Сукупними суб'єктами судового дискурсу, які виступають управителями центрами комунікативних практик, є судові установи, які розрізняються між собою предметною компетенцією й обсягом судової влади. Традиційно виділяються типи судового спілкування (дискурс кримінального, цивільного, адміністративного, арбітражного судочинства) характеризуються спільністю базових принципів побудови. Це обумовлено, по-перше, єдиною ціннісною основою, яка визначає інтенціональну домінанту дискурсу, його спрямованість на правові ситуації, які характеризуються виникли внаслідок дисбалансу в суспільних відносинах і в силу закону потребують судового рішення; поділ функцій його учасників (держави та особистості) й модальність взаємин між ними. По-друге, – універсальними когнітивними законами дискурсивних практик (перш за все, доказової діяльності та прийняття рішень).

Судовий дискурс має проникні кордони, як з різновидами юридичного дискурсу, так і з іншими типами дискурсу. Межі судового дискурсу порушуються шляхом інтертекстуальних включень з інших типів юридичного дискурсу (текстів законів, слідчих документів та ін.). Ще більше розсування кордонів судового дискурсу відбувається внаслідок гібридизації судового дискурсу, тобто втрати одного з важливих ознак даного типу дискурсу й присвоєння їм принципів ознак інших типів дискурсу. У разі, якщо «в контакті» виявляються два інститути, то скоординовані типи дискурсу утворюють деякий гібрид інституційного типу. Гібридизація відбувається на периферії інституційного спілкування, існування якої зазначає В. І. Карасик. Вчений пише: «На периферії інституційного спілкування знаходиться контакт представника інституту з людиною, що не відносяться до цієї інституції» [89, с. 292–293]. У випадках спілкування представників судової влади з

представниками інших гілок влади або журналістами формується гібридний тип дискурсу зі специфічними функціями й набором соціальних агентів.

Судовий дискурс є яскравим прикладом інституційного дискурсу з його типовими характеристиками. Чіткий розподіл ролей, статусна нерівність учасників, серед яких вибудовується ієрархія у вигляді піраміди з непрофесійними учасниками у її основі та суддею як володарем найвищого статусу на вершині. Судовий дискурс ритуалізований, а повторювані ситуації взаємодії закріплені у специфічних жанрових формах. Різні жанри мають різний ступінь ритуалізованості та залишають більшу або меншу свободу у виборі мовних дій і особистісних проявах.

Відмінною рисою судового дискурсу в порівнянні з іншими типами інституційного дискурсу є обумовленість мовної поведінки учасників законодавством. Найважливіші моменти показані в кримінально-процесуальних і цивільних процесуальних – кодексах. Крім цього кодекси суддівської етики, навіть не маючи законодавчої сили, рекомендаційних документів визначають мовну поведінку професійних учасників судового процесу.

Визначаючи власну методологію дослідження мовної поведінки прокурора у судовому дискурсі, ми використовуємо вже наявний досвід вивчення юридичного дискурсу і спираємося на наявні дослідження.

1.1.2. Компоненти судового дискурсу

Виступи в суді протягом багатьох років є значущим типом мовної практики. Важливість наданого напрямку ораторського мистецтва обумовлюється значущістю і доленосністю самого судового процесу для його учасників.

Всі різновиди дискурсу мають власні характерні особливості, і судовий дискурс не є винятком. Як різновидність інституційного дискурсу, судовий дискурс має на меті встановлення правди, а також «орієнтується статусно-рольовими характеристиками учасників спілкування» [97]. Традиційними

учасниками судового дискурсу вважаються представники державного обвинувачення, судді, юристи, очевидці, позивачі, відповідачі, а також представники зацікавленої громадськості. Відносини між усіма співучасниками регулюються безпосередньо нормами, встановленими інститутом правосуддя.

У рамках цього дослідження слідом за Т. В. Дубровської ми визначаємо судовий дискурс як «вербально-знакове уявлення процесу комунікації в ході судового процесу, яке розглядається в суспільно історичному, національно-культурному, визначеному ситуативному контексті з урахуванням характеристик і намірів комунікантів» [66; 97].

Необхідно ще відзначити й процесуальний характер судового дискурсу, який визначається тривалістю судового процесу від кількох місяців до років [66]. Це дає підстави розглядати окремі етапи судового процесу, кожен з яких має власні відмінні риси та особливості.

В етапах судового процесу, виділяють такі основні стадії, як відкриття засідання, обговорення справи, судові дебати, а також рішення суду. Будь-який з етапів передбачає конкретні чіткі дії з боку учасників судового процесу, які, у свою чергу, реалізують певні дії, спрямовані на досягнення конкретних цілей. Необхідно відзначити, що в рамках судового дискурсу відокремлюють такі складові, як дискурс правозастосовувача, дискурс звинувачення і захисту, дискурс суддів тощо [94, с.44–50].

Дослідження особливостей дискурсивної взаємодії між учасниками судового процесу в даний час вважається досить актуальним у галузі мовної прагматики, адже в умовах змагальності судового процесу будь-якому з учасників відводиться певний час для представлення власної точки зору й переконливої її аргументації.

Комунікативну ситуацію в процесі судового розгляду формують загальні параметри, характерні для деяких інших жанрів усної публічної мови, й специфічні, притаманні виключно судовому процесу.

До загальних факторів можна віднести наступні: високий ступінь офіційності та підготовленості публічної судової промови; неоднорідність її адресата. Специфічні фактори, що формують комунікативну ситуацію на суді наступні.

1. Специфічність підстав для вступу до спілкування: скоєно діяння, що містить ознаки злочину. Суб'єкти спілкування були або безпосередніми учасниками цього діяння, або його очевидцями, або особами, покликаними реконструювати модель розглянутої події. Це визначає зміст спілкування – його мету, психічний стан його учасників, ставлення до інших суб'єктів спілкування, мовний жанр.

2. Наявність множинних цілей у кожному спілкуванні, поєднання їх (інформування і вплив, вчинення спільних дій тощо).

3. Прояв елементів конфліктного спілкування (прокурор <> адвокат). В основі цього конфлікту лежить явище «рольової протилежності», що характеризується тим, що конфлікт вже передбачається в силу того, що одна сторона (звинувачення) протистоїть іншій (захист). У процесі спілкування обидві сторони фіксують увагу на супротивностях, що створює ситуацію постійно розвиваючого суперництва.

4. Високий ступінь формального спілкування, що виражається в попередньому визначенні усіма учасниками спілкування його цілей і шляхів до їх досягнення при чіткому розподілі ролей. Формальне спілкування передбачає стан підвищеної психічної активності осіб, наділених процесуальними повноваженнями, що природно відбивається у мові [195; 196; 206].

5. Спілкування в рамках судового засідання врегульовано нормами кримінально-процесуального закону і є стосовно до суду субординаційним [51, с. 10].

На різних етапах судового розгляду професійні учасники судового процесу здійснюють різного роду процесуальну діяльність, регламентовану законом і вирішують конкретні завдання, що стоять перед юристами у кожній

частині судового засідання. Тип діяльності та конкретні цільові установки зумовлюють появу на різних етапах судового розгляду певних, закріплених за кожною його частиною мовних форм.

Перша частина судового розгляду – підготовча. Основну діяльність у цій частині здійснює суд. Визначальне завдання, що стоїть перед ним в цій частині судового розгляду, – забезпечення необхідних умов для успішного проведення судового слідства [1; 2; 5]. У підготовчій частині судового засідання оголошується яка справа підлягає розгляду, склад суду, дається роз'яснення права відводу суддів, а також інші права та обов'язки учасників процесу. Мовну основу цієї частини складає усна форма кодифікованої літературної мови, домінує офіційно-діловий стиль. Суддя, як правило, або повністю вимовляє напам'ять необхідну статтю кримінально-процесуального кодексу (КПК), або дає її скорочене формулювання. У частині, де головує роз'яснює підсудному права в стадії судового розгляду, домінує нейтральна і розмовна лексика, інформація повинна подаватися в зрозумілих для підсудного виразах з урахуванням його освіти та культурного рівня [179, с.95–100].

Друга частина судового розгляду – судове слідство. Мета, що стоїть в цій частині розгляду, – ретельне дослідження обставин вчинення давання, що є предметом судового розгляду, а також з'ясування ступеня винності підсудного. Найбільш популярним засобом доведення в суді є допит, який здійснюється суддею, народними засідателями, прокурором, адвокатом. (Ми розглядаємо діяльність лише професійних учасників судового розгляду. Реальне коло осіб, що беруть участь в судовому допиті, ширше – підсудні, потерпілі, громадські представники та ін.). Допит повинен стосуватися тільки обставин справи: склад інкримінованого підсудному діяння, що відносяться до його особистості, до причин і умов, що сприяли вчиненню даного діяння; характеризуються відношення допитуваних між собою. Допит має сильний вплив на психіку допитуваних, які, як правило, знаходяться в стані підвищеної емоційно-вольової напруги. Подібний вплив на допитуваних забезпечують і самі

обставини офіційного судового розгляду. З урахуванням цих положень прокурор повинен формулювати свої запитання в коректній формі, максимально ясно й конкретно. Слід уникати зайвої термінології, стандартних офіційних виразів. Допит, як правило, будується на кодифікованій літературній мові з широким залученням і розмовної мови [19].

Поява елементів розмовної мови (РМ) зумовлена об'єктивними і суб'єктивними факторами. З одного боку, деякі питання виникають спонтанно, і поява елементів РМ може бути пов'язано з цим, з іншого боку, досвідчений професійний учасник судового засідання навмисно використовує розмовну мову, щоб «розговорити» допитуваного, допомогти йому подолати невпевненість, хвилювання [12; 35; 70; 168; 178; 222].

Учасники процесу і сам головуючий досить часто резюмують показання підсудного, потерпілого, свідків. Ці резюме будуються за моделлю офіційно-ділового стилю та фіксуються у протоколі судового засідання.

Третя частина судового розгляду – судові дебати. Мета дебатів – переконливо в найбільш узагальненому вигляді проаналізувати з позиції обвинувачення й захисту всі обставини справи, що розглядається на судовому процесі.

Судові дебати складаються з публічних промов обвинувачів, цивільного позивача, цивільного відповідача або їх представників, захисників і підсудного, якщо захисник у судовому засіданні не бере участі [182, с.15–21]. В основі виступів професійних учасників дебатів лежить кодифікована літературна мова (публіцистичний і офіційно-діловий стилі), окремі елементи розмовної мови.

Наступна частина судового розгляду – проголошення вироку. Мета – ознайомити учасників процесу з рішенням суду по даній справі.

Вирок – це письмовий документ, який складається судом, має узуальну структуру, визначену КПК, має конкретне стилістичне забарвлення [22; 41]. Будь-який вирок незалежно від його виду та кінцевих рішень складається з трьох частин: вступної, описової та резолютивної; є документом, складеним по

моделі офіційно-ділового стилю кодифікованої літературної мови. Вирок зберігає основні стилістичні риси письмових юридичних текстів: стандартизація, неособистого характеру, точність, імперативність. Специфіка вироку, на відміну від інших юридичних текстів, полягає в тому, що він зачитується вголос у непрофесійній аудиторії, тому він не повинен містити складну термінологію, важкі обороти, недобррозвучність, а позначення міри покарання повинно бути конкретним, певним і зрозумілим.

1.2. Особливості актуалізації авторитарного дискурсу в судовому процесі

З метою успішної комунікації на відкритому судовому процесі оратор використовує вербальні й невербальні засоби, концентруючись на комунікативну установку. Виявлення контактнотворюючих елементів пов'язано з актуальною проблемою лінгвістики – вивченням адресата мовлення «як одного з факторів, що обумовлюють своєрідність стилістичних характеристик функціональних різновидів мови» [115; 149]. У даний час не викликає сумніву, що публічна судова мова орієнтована на контакт із одержувачем повідомлення, проте питання про дослідження конкретного набору засобів, що реалізують контактоутворюючу установку в сфері судового розгляду, не ставилося. При аналізі контактоутворюючих елементів в УПСМ ми користуємося методикою, запропонованої С. Л. Ністратова [136] для аналізу аналогічних елементів у публічній науковій мові. С. Л. Ністратова виділяє три стилістичних прийома адресованості: адресація (I), що виражає в мові спрямованість до адресата; авторизація (II), що ґрунтується на використанні засобів вираження авторського початку; створення експресивності викладу (III), що ґрунтується на використанні емоційно-експресивних засобів.

Засоби адресації, відповідають характеру провідної функції засобу, з урахуванням ступеня комунікативної спрямованості на вираз мовного контакту. Можна виділити три основні групи засобів: прямої, вказуючої та

цілеспрямованої адресації. До засобів прямої адресації відносяться звернення, що використовуються в контактоутворюючій функції.

Група засобів, що вказує на адресацію, в яку також входять займенниково-дієслівні конструкції з формами другої особи множини, перегукуючись із засобами прямої адресації, має додаткове значення повинності.

Група засобів цілеспрямованої адресації окрім контактостворюючої функції, має ще й функцію впливу. Засоби цілеспрямованої адресації оптимізують спрямований характер висловлювання від адресанта до адресата і сприяють зближенню сфер оратора й аудиторії. Як зазначає К. Кожевникова, у свідомості оратора постійно виникає «певне протиріччя між ним й адресатом та протиріччя між тенденцією до наочності, конкретності та прагненням до узагальнення» [99]. Необхідність впливу на адресата обумовлює вживання в мові судового оратора спонукальних пропозицій з дієслівними формами другої особи множини, в яких поєднуються значення виробника дії та адресата волевиявлення. Дані конструкції використовуються в функції активізації уваги й мислення аудиторії.

Засіб створення експресивності викладу об'єднує стилістичні публіцистичні засоби й елементи розмовної мови. У публічній судовій промові ці засоби виконують не тільки свою безпосередню функцію впливу, але й сприяють посиленню аргументованості та переконливості викладу. У деяких випадках вони виконують роль перешкодостійких елементів і сприяють впорядкованості тексту. В даний стилістичний прийом (СП) входять різноманітні окличні конструкції, риторичні питання, комплекс питань-відповідей, повтори [181, с.250–255]. Найбільш представленими є лише питальні конструкції та комплекс питань-відповідей (КПВ).

Комплекс питань-відповідей в УПСМ використовується в якості стилістичного прийому для введення додаткових відомостей, уточнення наявних даних, авторських роздумів, висновків, результатів, тобто в цілому

активізує увагу слухачів на важливі, з точки зору оратора, моменти мови. КПВ може виконувати ще роль структурної зв'язки між тематичними компонентами мови.

Риторичні питання також представлені в УПСМ. Окличні конструкції в УПСМ, як правило, вживаються для акцентування уваги слухачів на чомусь важливому з точки зору оратора, для вираження авторського ставлення до викладу фактів, для актуалізації звернень. Для УПСМ характерні окличні пропозиції емоційної оцінки із заміщеною позицією оцінюючого визначення, в цих конструкціях частотні розмовні частки, займенники, вигуки [99, с.512–524]. Використання в УПСМ повторів обумовлено психологічними особливостями усного мовлення. В УПСМ, як і в усній науковій мові (УНМ), виділяються три групи повторів. Перша група – повтори, що виникають у результаті спонтанного розвитку думки мовця. Повтори такого роду найчастіше використовуються при пошуку потрібного слова в процесі спонтанної побудови мови.

До другої групи належать повтори, що виконують функцію компенсації незворотності усного висловлювання: самопереривання, що виникають в результаті спонтанного викладу, змушують судового оратора повернутися до тієї частини висловлювання, де воно було перервано. При цьому повтор виконує видільну або пояснювальну функцію. Перша і друга група повторів пов'язані з усністю і спонтанністю УПСМ.

Третю групу складають повтори-актуалізатори, саме вони й реалізують експресивно-виразну функцію. Якщо перші дві групи повторів пов'язані перш за все з усною формою мови, то третя група є прагматично-стилістичним прийомом ораторського мистецтва [8; 16]. Повтори першої та другої групи забезпечують єдність структури тексту і його системність, встановлюючи зв'язки між цілим та його частинами й взаємодію між частинами всередині цілого. Якщо повтори першої й другої групи пов'язані, в основному, з явищем надмірності, з одного боку, і завадостійкості – з іншого, то повтори третьої

групи, створюючи емоційну напруженість, дають додаткову естетичну інформацію.

Для УПСМ характерні словниково-синонімічні й контекстуально-синонімічні повтори з елементами градації. Різноманітні типи повторів є релевантними для публічної судової промови. Більшість розглянутих елементів контактування є автоматизованими елементами тексту, мають характер мовних кліше.

У прийом авторизації включаються засоби прямої авторизації, група узагальнено-авторизуючих засобів і група об'єднано-авторизуючих засобів. Засоби прямої авторизації (конструкції з займенниково-дієслівними формами) проявляються в наступних функціях [52, с. 41]:

1) для вираження авторського ставлення до викладеного (*як мені представляється, на мій погляд, з моєї точки зору тощо*);

2) для вираження почуттів (*я здивований*);

3) для передачі роздумів з приводу справи, що розглядається (*я зрозумів, що...*); засоби цієї групи в ораторській промові часто лише імітують миттєвість роздуму, будуючи таким чином своєрідний ораторський прийом;

4) в якості методичних показників, що полегшують сприйняття мови на слух (*я маю на увазі*);

5) для викладу правової позиції у справі й для вираження прохання до суду (*я закликаю суд; я стверджую, що ...; я вважаю можливим кваліфікувати цей злочин за статтею ...*).

Для УПСМ, як і для УНР, дуже характерними є конструкції – поєднання засобів авторизації й адресації (типу – *як я вже говорив вам, я прошу вас тощо*). Група узагальнено-авторизованих засобів (конструкції з займенником «ми» замість «я»), характерна для науково-популярного викладу і зустрічається в УНМ та не властива УПСМ. Дуже характерною для публічної судової промови є група об'єднано-авторизованих засобів-конструкції з «ми», що мають об'єднане значення:

- «ми» = я (судовий оратор) + суд + судова аудиторія;

- «ми» = я + суд + судова аудиторія + всі чесні люди.

Експліцитне значення спільності підкреслюється формами «все», «з вами», «наш», що протиставлені формам «вони», «їх».

Інтимізації викладу сприяють спонукальні конструкції з дієслівними формами першої особи множини. В УПСМ вони виконують такі функції:

1) активізації уваги слухачів (*давайте згадаємо*);

2) активізації мислення (*давайте проаналізуємо наявні в справі докази*).

Крім перерахованих вербальних компонентів контактування й автокоментування, судовий оратор користується і невербальними засобами, що підтримують процес спілкування. Останнім часом лінгвісти висловлюють думку, що будь-яка загальна теорія мови має містити в собі й систему жестів [163].

Психологи та лінгвісти вивчають у функціонуванні мови жестів взаємозв'язок структури лінгвістичного коду та засоби вираження. Аналіз відповідності мови та жестикуляції привів до висновку, що процес мовного вираження відбувається в двох формах активності одночасно: органів мовлення і рухів тіла. Встановлено, що жестикуляція інтенсифікується в випадках емоційного підйому або хвилювання мовця. Жестикуляція посилюється й тоді, коли адресат в силу будь-яких причин недостатньо уважний або відчуває труднощі в поясненні чого-небудь. Жестикуляція може бути спонтанна і безпосередня, але може служити й актуалізатором мовної інтенції адресанта.

Судовий оратор, що виконує певні процесуальні рольові функції, повинен постійно контролювати свою комунікативну поведінку, адже далеко не всі жести доречні й припустимі під час судових дебатів. Для судового оратора жест може бути тільки супровідником вербального коду, але не заміником його. Жести, що вживаються одночасно з промовою, можуть знаходитися в різних «відносинах» із промовою. Цей факт дозволяє «поділити» їх на підгрупи [141; 187].

1-ша підгрупа – ідеографічні жести, котрі схематично зображують логічну послідовність висловлювання, структуру аргументації.

2-га підгрупа – вказівні жести, які вказують на предмет висловлювання (іноді під час виступу оратор користується зведеними таблицями, демонструє фотографії тощо).

3-тя підгрупа – образотворчі жести, жести-актуалізатори, що схематично описують форму або розмір предмета обговорення, актуалізують мовну інформацію.

4-та підгрупа – диригуючі жести, які використовуються одночасно з промовою, вони полегшують процес говоріння. Іноді судові оратори в пошуках потрібного слова роблять різні рухи руками (пошукові жести). Жестикуляція такого роду небажана.

Судовий оратор також не повинен користуватися жестами-замінниками вербального коду (символічними жестами або емблемами), оскільки вони, як правило, мають явно виражений національний характер і можуть бути неправильно інтерпретовані особами інших національностей. Жести-емблеми є дуже цікавою, особливою групою жестів. Вони мають подвійну природу: з одного боку – відносяться до класу жестів, з іншого – функціонують як невербальна мова і цим повністю зближуються зі словом. Іноді жест робить більш сильний вплив на адресата, ніж мова. Жест-емблема-мовчання, і судовий оратор, використовуючи його, повинен бути впевнений, що всі присутні в залі судового розгляду пильно стежать за його жестикуляцією; якщо судові дебати записуються на магнітофон, то жест-емблема не буде зафіксованою, що викличе певні труднощі при складанні протоколу судового засідання.

1.2.1. Мова прокурора як компонент судового дискурсу

Обвинувальна промова – публічний виступ, що відноситься до конкретної судової справи, спрямований на певну аудиторію з метою доведеності провини підсудного або для викриття винного.

Запорукою успіху результату судового розгляду для сторони обвинувачення є яскрава і переконлива обвинувальна промова [3, с.3–11]. Для отримання такого результату необхідна довга та ретельна підготовка, яка поділяється на три етапи: досудова – попереднє слідство, суд – під час судового слідства, заключна – дебати сторін.

Досудовий етап включає глибоке вивчення матеріалів справи із залученням спеціальної літератури, пошук певних схожих прикладів в історії та в художній літературі.

У судовому слідстві прокурор продовжує накопичувати й аналізувати інформацію для майбутніх судових дебатів. Обвинувальна промова повинна ґрунтуватися на матеріалах судового слідства. Протягом судового розгляду можуть з'являтися нові обставини, які раніше не були відомі, що може зіграти вирішальну роль в обвинувальній промові прокурора.

Третя частина підготовки обвинувальної промови – це заключний етап, де подається висновок у судовій справі. На цьому етапі прокурор допрацьовує свою промову, позначає зміст і структуру промови, формулює основні думки, які будуть формулюватися під час судових дебатів.

Проголошення самої обвинувальної промови завершує роботу прокурора на судовому засіданні. Прокурор підбиває підсумок по даній справі. «Для того щоб привернути увагу суду, судовому оратору важливо продумати, як побудувати мову, в якій послідовності викладати те, що необхідно сказати. Посилити ефективність впливу мови допоможе чітка композиція, певна лінгвістична організація тексту» [78, с. 87]

Обвинувальна промова прокурора має певну структуру. Як і будь-який публічний виступ, вона складеться із вступу, основної частини, в якій описуються обставини справи, і, відповідно, в кінці промови формулюється висновок по даній справі.

Вступ необхідний для підвищенні зацікавленості учасників судового засідання. Вступ за тривалістю залежить від особливостей розгляду справи, але

він не повинен бути довгим. Вступна частина має містити інформацію про конфлікт, про який піде мова у головній частині судового засідання. На цьому етапі формулюються вихідні тези, які згодом необхідно довести та обґрунтувати. Прокурор повинен прагнути до максимальної лаконічності вступу, його простоті й дохідливості.

Розрізняють три види вступу: раптовий, природний, штучний. «При раптовому вступі оратор починає промову з опису явища, ставлення якого до розгляду в суді питання залишається деякий час проблематичним» [126, с. 105]. При природному вступі прокурор вводить присутніх у справу, коротко представляє основні моменти. Штучний вид вступної частини є найбільш поширеним. При використанні будь-якого виду вступу, вступна частина повинна бути гранично зрозумілою і простою для сприйняття аудиторією.

Головна частина обвинувальної промови – виклад обставин скоєного злочину. Основним завданням цієї частини є залучення слухачів на сторону обвинувачення, шляхом висловлення аналізу та оцінки отриманих доказів, виявлення характеристики підсудного, визначення кваліфікації злочину, вибір відповідного запобіжного заходу. Обставини справи можуть бути викладені: хронологічно, систематично і змішано. Тип викладу обставин залежить від обсягу та особливостей доказів. При хронологічному типі обвинувач починає промову з факту ознайомлення з цією справою і далі викладає в хронологічній послідовності всі слідчі заходи, що проводяться у даній справі. Систематичний спосіб представляє виклад обставин справи в досконалій послідовності. При цьому засобі обвинувач ілюструє, вчинений злочин від початку до кінця. При змішаному типі одночасно з фактичними обставинами справи поєднується аналіз і оцінка доказів.

В основній частині обвинувальної промови, в якій йдеться про фактичні обставини справи, обвинувач повинен підкреслити найбільш важливі риси та особливості злочину, що стосується фактичної сторони справи. Основне

завдання оратора полягає в структурованості мови, тобто всі частини повинні бути пов'язані між собою й одна частина плавно повинна вводити наступну.

Головне місце в основній частині промови займає аналіз і оцінка доказів по даній справі. Прокурор повинен до судового засідання і безпосередньо на судовому процесі аналізувати певні докази, представлені та отримані учасниками судового процесу. Він зобов'язаний дати відповідну оцінку, скоєного протиправної дії. Після визначення оцінки та аналізу доказів, прокурор переходить до присудження кваліфікації злочину. Кваліфікація злочину вважається дуже важливою частиною обвинувальної промови, оскільки саме від неї залежить пред'явлене прокурором покарання і подальша доля обвинуваченого.

Кваліфікація злочину має бути заснована на законі. Наступним важливим моментів основної частини обвинувальної промови є характеристика підозрюваного. Для подання прокурором характеристики підозрюваного необхідно провести глибокий і ретельний аналіз особистості обвинуваченого. Подається інформація про професійну діяльність, сімейний стан, особисті риси характеру обвинуваченого, чи притягувався раніше він до будь-якої відповідальності [75; 59]. Характеризуючи підсудного, прокурор повинен бути об'єктивним й інформувати не тільки про негативні сторони підсудного, а й про позитивні.

Міра покарання є значущою частиною обвинувальної промови прокурора. На даному етапі прокурор спирається на кваліфікацію злочину, а також аналіз його характеристики. Відповідно його рішення ґрунтується на законі та справедливості. Прокурор в обвинувальній промові може звернутися до аналізу обставин, які сприяли вчиненню злочину. Обвинувач повинен виявити причину й уявити умови, які вплинули на підсудного.

Заклучна частина промови – висновок. Не завжди присутній у промові прокурора, але обов'язковим цей пункт є при розгляді суспільно значущих

злочинів. Ця частина повинна витікати з раніше сказаного, та слугувати підсумком сказаного.

Основна мета цього етапу – нагадування суду та учасникам судового засідання про результати судового слідства.

Судова мова найбільш переконлива при застосуванні круто аргументованих і високоякісних переконань [221; 228]. Судді розцінюють вірність переконань муніципального обвинувача і захисника, в першу чергу згідно ступеня важливості та значущості представленого матеріалу. Щоб переконати суддів у правдивості своїх доказів потрібно переконливо виголосити власний виступ, а для цього необхідно володіти ораторським мистецтвом. «Судова мова муніципального обвинувача зобов'язана бути обґрунтованою, базуватися лише на досліджених у суді доказах» [152, с. 57].

Заперечення вживається для виключення раніше запропонованих доводів іншими співучасниками судового засідання. Спростування тези опонента виникає в образі роздумів, спочатку допускається прийняття ймовірності, щирості наданого тезису, потім, шляхом закономірного ланцюжка подається висновок, який представляється безглуздим, якщо він суперечить неупередженим даним.

Головними функціями аргументації, які характеризують її значущість у судовій промові є пізнавальна, комунікативна, регулююча, оцінювальна й вивіркова, управлінська тощо. Ці функції сприяють розширенню кола знань, гарантують контакт взаємодії аудиторії з оратором. «Звинувачувальна мова прокурора, традиційно і відповідно до її логіки, заведено розділяти на розряд почергових часток, хоча будь-яка певна мова, природно, ґрунтується в залежності від обставин справи» [121, с. 167].

Закономірна аргументація важлива для будь-якого роду професійної діяльності, проте найбільшу роль відіграє при взаємодії з людьми в судовому дискурсі. Прокурор зобов'язаний переконливо запевнити співучасників суду щодо винуватості підозрюваного або обвинуваченого. Переконливість промови

прокурора залежить від законності, обґрунтованості, вагомості, наведених доводів і переконання. «Фактично значущі наступні погляди уявлення судової аргументації: чіткість та єдність; черговість й послідовність; автентичність; іманентність (постійність); плюралізм і найбільша простота» [47; 48].

Головною закономірною помилкою судового оратора вважається неправильне використання аргументації. Недостовірні доводи призводять до потенціального висновку, можуть поставити під сумнів все сказане оратором, попри те, що сказане раніше було реально перевірене і достовірне. Цей прийом іноді вживається свідомо, з метою приховування важливого неправдивого аргументу. Оponent при виявленні фактичної помилки, має можливість поставити під сумнів усі докази і окреслити сказане на свою користь.

Аргументація є однією із складових частин зведення переконливої судової промови. Мотивування подається з метою засвідчити або спростувати будь-яку точку зору. Аргументація – одне або кілька тверджень, які з'єднані між собою по змісту і підтримують тезис, висунутий раніше мовцем. Основною метою аргументації вважається переконання оточення в правдивості поданих ним доказів. Оратор за допомогою доводів зобов'язаний схилити слухачів приєднатися до своєї думки.

1.2.2. Комунікативні стратегії у мові обвинувача як фактор впливу

Відомо, що комунікативний аспект мовного спілкування нерозривно пов'язаний з прагматичним аспектом, з оратором, його адресатом, із ситуацією спілкування, а також з вибором і контекстом вживання відповідних мовних засобів [172, с.288–293].

Як підкреслює Д. Шифрін, мова завжди комунікативна, завжди адресована певному одержувачу (реальному або вигаданому) [220, с. 3]. З комунікативної точки зору, мова орієнтована на адресата і передбачає його реакцію в формі вербальної або невербальної поведінки. Іншими словами,

однією з головних задач прагматики є вивчення взаємодії між мовцем та слухачем.

Для прагматики також характерно розглядати мовну комунікацію як компонент у структурі людської діяльності, оскільки діяльність спілкування, як і будь-яка інша діяльність схожі між собою. Їх об'єднує наявність суб'єкта, об'єкта, цілей, засобів, способів досягнення результату і самий результат. У зв'язку з цим змінюється концепція висловлювання. Тепер воно являє собою не лексико-граматичний феномен, а прагматичний, тому що в нього із самого початку закладено адресатом певний намір. Завдання адресата полягає не тільки в тому, щоб вловити цей вислів, але й інтерпретувати його з точки зору сенсу, а також правильно вловити намір самого мовця.

Формуючи свій вислів, доповідач є носієм «комунікативної сили», а також творцем комунікативно-прагматичного простору. Центром цього простору є автор висловлювання, прагматичної ж силою володіє висловлювання. Отже, адресант вкладає в своє висловлювання певну комунікативну енергію. Під час кожного мовного акту адресант створює так зване комунікативно-прагматичне поле, в якому він, як мовець, є центром [165].

Комунікативний аспект судового дискурсу також нерозривно пов'язаний з прагматичним аспектом, попри специфіку самої ситуації мовної взаємодії в умовах розгляду справи в суді. Як зазначає О. В. Красовська, приймаючи будь-яким чином участь в судовому процесі, людина «повинна осягати нові моделі соціальної поведінки й відповідні їм комунікативно-мовні норми. Судовий розгляд протікає в комунікативній формі діалогу, який суттєво відрізняється від побутового діалогічного мовлення» [112, с. 6].

Проте необхідно зазначити, що судовому дискурсу властивий інтерактивний, діалогічний характер навіть у монологічному мовленні. Це пояснюється тим, що при відсутності вибудованої ефективної стратегії взаємодії між учасниками судового процесу «неможливе досягнення кінцевої мети судового процесу, яка полягає у формуванні доказової бази, достатньої

для прийняття суддею рішення у справі». Інтерактивність монологічного дискурсу в рамках судового процесу як раз обумовлює вибір тих чи інших стратегій і тактик [66, с. 30].

Головними учасниками будь-якого судового процесу, від яких в більшій мірі залежить подальше рішення суду і які можуть тим чи іншим чином вплинути на рішення судді, є представники сторін звинувачення і захисту. Кожен з них може через якісь стратегії й тактики мовного впливу представити ту чи іншу справу під потрібним кутом.

Здатність переконати суд у своїй правоті є важливою якістю для багатьох учасників суду. Вона головним чином залежить від того, наскільки добре мовець володіє ораторським мистецтвом. Мовна мета відіграє велику роль у визначенні структури виступу, як у судовому процесі, так і в будь-якій комунікації. З метою її реалізації комуніканти можуть застосовувати певні стратегії і тактики мовної поведінки. Як наслідок, в умовах змагальності судову справу може виграти не той, хто правий по суті, а той, хто вправніше володіє словом, хто знаходить і успішно застосовує мовну стратегію, відповідну поставленої мети. Тут важливо згадати про так званого «подвійного адресата», мовний феномен, коли репліки професійних учасників судового процесу спрямовані не тільки на безпосереднього співрозмовника, якого також називають формальним адресатом, але і на спостерігачів в особі присяжних або судді, тобто фактичних адресатів [117]. Серед основних засобів отримання інформації (і передачі її присяжним) Н. В. Овчиникова, наприклад, виділяє створення несподіваних ситуацій, перехід на суміжну тему розмови, постановку мотивованих питань, формування в процесі спілкування певного психологічного стану [139].

Як відомо, термін «стратегія» використовується не тільки в лінгвістиці, він може трактуватися по-різному. Однак, як справедливо зазначає О. С. Іссерс, завжди в основі його визначення лежатимуть ідеї планування дій, які часто

пов'язані з певною конфронтацією, а також спрямованістю на досягнення мети [81, с. 124; 82].

Так, нідерландський лінгвіст, Т. Ван Дейк характеризує стратегію максимально широко як властивість когнітивних планів, які являють собою загальну організацію певної послідовності дій і мають на меті взаємодії [61, с. 227]. Представники когнітивного підходу в лінгвістиці займаються вивченням когнітивних механізмів реалізації комунікативних стратегій. Ними стратегія визначається як «сукупність процедур над моделями світу учасників ситуації спілкування» [17, с. 11]; когнітивний процес, в ході якого мовець підбирає співвіднесені з комунікативною метою конкретні мовні вирази [216, с. 197].

У рамках психолінгвістичного підходу дослідники розробляють питання вивчення впливу і маніпуляції за допомогою мови. Під стратегією вони розуміють «усвідомлення ситуації в цілому, визначення напрямку розвитку і організація впливу» [56, с.8]; «Розгорнуту в часі установку суб'єкта на спілкування» [48, с.177–179]; обмін співрозмовниками «інтенціональними станами», що веде до виникнення «психологічної основи мовного впливу» [161].

З точки зору прагмалінгвістики комунікативна стратегія – це «надзавдання», з плануванням мовних актів і вибором мовних засобів відповідно до поставленої мети. Комунікативна тактика, у свою чергу, пресобою сукупність локальних риторичних прийомів, комунікативних ходів, що сприяють реалізації стратегії [82; 124; 149; 169].

У поглядах дослідників на ієрархію стратегій і тактик, що застосовуються в судовій комунікації, спостерігаються значні розбіжності. Так, на думку Е.Ш. Нікіфорової, спілкування в суді підпорядковане трьома основними стратегіям: обвинуваченню, захисту й емоційному впливу. Для перших двох стратегій характерні діаметрально протилежні тактики: негативна/позитивна характеристика підсудного, констатація фактів, які доводять/спростовують вину підсудного, дискредитація показань свідків і доказів протиборчої сторони,

перебільшення/ применшення тяжкості вчиненого діяння і тактика цитування [134]. У роботі О. Н. Тютюнова мова йде про п'ять стратегій: самозахист, захист, обвинувачення, напад і психологічний вплив. Універсальними мисляться тільки останні дві, в той час як інші розглядаються як статусно специфічні [169]. Т. В. Куралева в статті «Особливості комунікативної поведінки учасників судового засідання» виділяє дві макростратегії: дискредитації, тобто зниження статусу співрозмовника чи опонента, і позитивної саморепрезентації, підвищення власного статусу. Всі інші стратегії й тактики будуть підкорятися їм. Так, наприклад, використовуючи тактику уточнення, прокурор може реалізовувати стратегію виділення інформації, а, отже, і ту або іншу макростратегію. Уточнюється також, що макростратегія дискредитації може здійснюватися на трьох рівнях: особистісному, професійному та інформаційному, тобто вказувати на негативні особисті якості, на низький рівень професійної компетенції опонента, або на недостатню достовірність інформації, що відповідно повідомляється [118].

До базових стратегій відноситься: контролююча стратегія, стратегія змагальності та соціально-психологічної підтримки, в той час як допоміжні включають в себе напад, захист і психологічний вплив. Останнє реалізується за допомогою навіювання, апеляції до принципу справедливості, логічної концентрації уваги та контрастивному аналізу. Ключові, на думку Т. В. Куралевої макростратегії дискредитації і позитивної саморепрезентації тут розглядаються як тактики в рамках стратегій нападу і захисту [162]. На наш погляд, виділення макростратегії дискредитації є виправданим, оскільки дискредитація в багатьох випадках є кінцевою метою мовного акту і може бути реалізована поряд вужчих стратегій.

Комунікативному тиску, як прямій формі модифікації стану співрозмовника, протистоять форми, які можуть бути названі непрямими: прохання, заклик, рада, натяк, докір, критика тощо [165]. У роботі М. Ф. Резуненко відзначається, що перевагу в судово-процесуальному дискурсі

віддається прямим мовним актам, як чіткому способу передачі експліцитної інформації, з огляду на те, що вся комунікація в суді прагне до граничної ясності формулювань і однозначності тлумачень [149].

Вивчення культурно обумовлених характеристик використаних у судовому дискурсі стратегій в лінгвістичному аспекті є важливим кроком до розуміння національних особливостей судової комунікації та культури в її інституційних виявах. Що стосується стратегії психологічного впливу, то в залежності від лінгвокультурологічних чинників виділяються різні класифікації реалізуючих її тактик. Так, М. Ф. Резуненко, на основі судової комунікації, розглядає психологічний вплив як тактику стратегії «відміни до визнання і викриття у брехні». До типів впливу відносяться соціальний вплив, волевиявлення, інформування, оцінювальний вплив [149]. Дослідження О. Н. Тютюнова показало, що розглянута нами стратегія реалізується за допомогою тактик критики, догани, тиску, погрози, образи та висміювання. Цю функцію виконують тактики критики, догани, переконання, прохання, демонстрації образи [170]. За результатами порівняльного аналізу Е. Ш. Нікіфорова виділяла загальні для всіх лінгвокультур тактики в рамках стратегії емоційного впливу. До них відносяться самопрезентація, імітований діалог, створення «кола своїх» і «кола чужих», апеляція до життєвого досвіду і здорового глузду, аналогія, комплімент і конвенціональна ввічливість [135].

Всі вищезгадані підходи свідчать про те, що класифікація і співвідношення стратегій і тактик досі є спірними питаннями в судовому дискурсі, і будь-який погляд на них у великій мірі суб'єктивний, тому на даному етапі розвитку цієї галузі лінгвістики складно говорити про уніфікацію цих понять.

Важливою складовою модифікації поведінки співрозмовника є психологічний вплив. З давніх часів державні обвинувачі прагнули впливати на суддів своїми промовами. Різниця навіювання і переконання – двох видів мовного впливу – сходиться до аристотелівської концепції риторики, згідно з

якою у риторика в розпорядженні є два важелі впливу на аудиторію – логічні й емоційні аргументи [11].

Якщо переконання здійснюється головним чином за допомогою апеляції до знання і здоровому глузду, то навіювання – з опорою на емоції. Для цього мовець звертається до емоцій об'єкта впливу, тим самим прагнучи привести його у бажаний психологічний стан. Проте, стратегія психологічного впливу універсальна і використовується не тільки обвинувачами, а й іншими учасниками судового засідання.

Існує і дещо інша точка зору на ієрархію способів мовного впливу. Е. Ш. Нікіфорова розглядає переконання і навіювання як прагматичні цілі комунікантів, і, слідом за Е. В. Шелестюк, доповнює цей ряд категорією спонукання, під якою розуміється зовнішнє стимулювання реципієнта прямим впливом на його волю [135; 186].

Віктор Голд в роботі «Психологічна маніпуляція в суді» (*Psychological Manipulation in the Courtroom*) виділяє дві групи тактик прихованих маніпуляцій в судовому дискурсі. Перша – це тактики, які спонукають адресата (тобто присяжних) приймати рішення на так званій «позаправовій» підставі. Позаправовими називаються ті підстави, які або не мають безпосереднього відношення до юридичних і фактичних питань справи, що розглядається, або за своєю суттю не є достатніми для прийняття рішення. У цій групі існують також дві підгрупи: особливий судовий стиль поведінки (впевнена промова, належний зовнішній вигляд, створення враження надійності й професіоналізму) і тактики, націлені на якусь початкову упередженість присяжного – тут важливо не тільки саме звернення до потенційного засідателя, а й приховування цього факту, в іншому випадку спроба буде сприйнята як підтвердження неспроможності доводів мовця [211]. Друга група об'єднує тактики, що провокують неправильне тлумачення наданої інформації, тобто такої ситуації, коли присяжний виявляється нездатний об'єктивно оцінити доказову силу матеріалу. До них відносяться, зокрема, маніпуляція значенням і так звана «маніпуляція

вагомістю» (Weight Manipulation). Маніпуляція значенням включає в себе способи вибудовування мови, при яких важливі для протиборчої сторони свідчення будуть відходити на другий план у сприйнятті присяжних. Так, наприклад, найвигідніші аргументи наводяться на початку для досягнення «ефекту первинності». «Маніпуляція вагомістю» передбачає багаторазове повторення релевантної інформації, а також загальну інформаційну насиченість виступу з метою надання більшої чи меншої ваги певним аргументам [231].

На наш погляд, психологічний вплив, як стратегія, спрямована на несвідомі установки людини, на її емоції та почуття, що апелює до волі реципієнта, протистоїть стратегії переконання, як стратегії логічної аргументації, і може мати множинні способи реалізації, включаючи сугестивні й маніпулятивні тактики.

Сьогодні більшість прокурорів досконало володіють цими техніками, що викликає побоювання у багатьох експертів, оскільки ці прийоми служать для того, щоб вводити присяжних в оману, і відповідно, перешкоджають здійсненню правосуддя. Присяжні засідателі можуть знаходитися в ситуації невідомості щодо того, як обвинувач може впливати на їх вибір. У результаті, замість керування власними судженнями, досвідом, здоровим глуздом і логікою, на підставі наданих у ході справи об'єктивних матеріалів, присяжні на підсвідомому рівні знаходяться під впливом промови прокурора, який в прихованій формі може змусити їх прийняти його особисту оцінку та упередження, ускладнюючи процес критичної оцінки [231]. Тому важливо розуміти, як саме ораторські тактики актуалізуються в мові, і простежити закономірності у висловлюваннях окремо взятих категорій учасників судового процесу.

Традиційно мову прокурора прийнято ділити на ряд послідовних частин, причому кожна конкретна промова, зазвичай, будується в залежності від особливостей обставин справи.

Рональд Уолкер, відомий юрист Великобританії, відзначає, що у «Великій Британії ще зберігаються особливі упередження проти суду присяжних з боку прокурора, оскільки найбільш частий докір по відношенню до присяжних – це докір в чутливості до риторики» [171].

Обвинувальна промова прокурора, як правило, починається з характеристики особливостей справи, злочини, в якому як обвинувачується підсудний.

Центральне місце в обвинувальній промові займає аналіз доказів, представлених на суді, і обґрунтування висновку з питання доведеності обвинувачення. Прокурор не може обмежитися в своїй промові твердженням, що звинувачення «повністю підтвердилося», «безумовно доведено», «знайшло в суді своє підтвердження», тощо. На ньому лежить особлива правова і моральна відповідальність у доказі висунутого звинувачення. Йому необхідно дотримуватися певних правил і під час судових дебатів, у вигляді аналізу доказів, доводів по факту їх змісту, вірогідності, достатності, а не шляхом загальних тверджень і заяв.

У суді присяжних обґрунтування звинувачення має бути ретельним, об'єктивним і переконливим. Аналіз доказів набуває підвищеного значення.

Цій меті служить використання ряду риторичних прийомів (прийоми та принципи аргументації, риторичні канони), законів логіки (закон тотожності, закон виключеного третього (*tertium non datur* – лат.), закон достатньої підстави), а також особливих структур пропозицій стилістичних засобів, які покликані зробити мову прокурора, з одного боку, більш виразною, з іншого – привернути увагу аудиторії до певних фактів шляхом їх акцентування, повторення, порівняння (гіпербола, литота, гротеск, порівняння, метафора, уособлення).

Обвинувальна промова прокурора характеризується чіткою структурою, лінгвістичними та культурологічними особливостями.

Особливістю мови обвинувача є використання в залежності від необхідності різних видів інтонації. Та чи інша інтонація може використовуватися в різних комунікативних ситуаціях, в спілкуванні з більш-менш знайомими співрозмовниками, а також виконуючи різні комунікативні функції. Говорячи звичним тоном або зі знайомою інтонацією, люди, як правило, ведуть невимушену бесіду. Говорячи ж більш офіційно, один зі співрозмовників ніби підноситься над іншим, і такий підхід може бути використаний при звинуваченні когось. Також, основна частина промови прокурора може бути виголошена з більш спокійною, стриманою інтонацією, тоді як для заключної частини характерна більш схвильована інтонація.

Особливістю мови обвинувача в суді є її насиченість більш формальними фігурами мови, що демонструє особливий стиль мови та професійний юридичний лексикон. При цьому мова прокурора може бути досить короткою, місткою, насиченою професійною лексикою (номінативні кліше, терміни, професіоналізми). Рональд Уолкер характеризує заключну промову обвинувача в Великобританії наступним чином: «... short, but long enough to cover the ground and make an impact» [171, с. 278].

1.3. Переконавання як одне із головних завдань мови обвинувача

Промова державного обвинувача – один із найголовніших моментів підтримання в суді. Взявши участь у дискусії сторін, прокурор першим публічно підбиває підсумок судового засідання, від імені держави першим дає характеристику діям підсудного, підсумовує дії, до яких він прийшов під час судового розгляду кримінальної справи, і робить підсумок своєї діяльності в якості державного обвинувача.

Переконлива, мотивована судова мова підвищує якість правосуддя у справах, що розглядаються судом за участю присяжних засідателів, авторитет прокуратури, а також особистий престиж державного обвинувача як представника особливого роду державної служби. Виступ державного

обвинувача адресується не тільки суду, але істотно впливає на формування правосвідомості учасників процесу, присутніх у залі суду громадян. З огляду на це, прокурор з підвищеною відповідальністю повинен ставитися до виступу.

Переконання – термін з двома психологічними трактуваннями [119; 225]. Цей елемент світогляду особистості, що спонукає її діяти певним чином, і процес передачі елемента світогляду іншої людини. У наукових суперечках істина народжується теж завдяки переконанню опонента в правдивості висунутої теорії. Як правило, власну точку зору при цьому мовець аргументує, а слухач осмислює її й вирішує, погоджуватися зі сказаним або не погоджуватися. Тобто це усвідомлений процес сприйняття інформації та прийняття її як власної установки, таким чином, у людини народжується нове власне переконання.

Як відомо, колегія присяжних засідателів грає вирішальну роль у винесенні вердикту підсудному, тому мовні твори професійних учасників судового процесу майже завжди апелюють до неї прямо або опосередковано. Розглянемо, якими способами актуалізується модальність переконання, коли мова державного обвинувача звернена безпосередньо до присяжних, тобто, коли колегія є не тільки фактичним, а й формальним адресатом.

Якщо впливати на почуття і не брати до уваги логічні обґрунтування, вийде переконати, але не довести.

Щоб доказуване було переконливим, а переконливе – доказовим, прокурор застосовує як логічні, так і нелогічні способи доказу та переконання.

Використовуючи методи нелогічних прийомів, можна домогтися неймовірного ефекту:

- виразності мовлення,
- надання сказаному яскравості,
- підвищення емоційності,
- активного впливу на почуття.

У цих прийомах використовуються метафори, епітети, повтори, засоби, які посилюють емоційність і образність процесу.

Є й інші риторичні прийоми: темп мови та її інтонація, майстерне використання пауз у мові, жестів, міміки тощо.

Звертатися до риторичних методів рекомендується тільки в поєднанні з логічними прийомами. Якщо перестаратися з ораторськими інструментами та знехтувати логікою, аргументація перетворюється в демагогію – зовні красиве, але порожнє за змістом висловлювання.

Така мова зможе переконати, але не довести [126]. Тому доведеться пошукати інші методи переконання.

Є способи впливу і переконання, які не сприймає ні логіка, ні аргументація.

Демагогія. Її мета – ввести в оману шляхом перекручування фактів, використання лестощів, брехливих обіцянок, підлаштування під смаки й настрої людей [142]. Демагогія близька популізму, до якого часто вдаються недобросовісні судові діячі, мета яких – домогтися широкого розголосу завчасно неправдивих обіцянок. Демагог прагне до створення певного настрою, впливаючи своєю мовою на почуття людей. Він активно використовує софістику, навмисно порушує правила логіки шляхом підтасування фактів, створення видимості доказів.

Навіювання. Як і попередній метод, навіювання впливає на людські почуття. Оратор намагається заразити слухачів своїм емоційним станом, почуттями та власним ставленням до пропагованих ідей [143]. Загострення пристрастей і зараження почуттями мовця дозволяє оратору домогтися створення загального психічного стану людей.

Софістика. Тут відбувається навмисне, свідоме порушення правил логіки. Мета софістики – привести до неявно невірному висновку.

Існують чіткі правила, без дотримання яких мова може здатися непереконаливою або бездоказовою.

Найбільша небезпека при аргументації або обґрунтуванні – допущення логічних помилок, які виникають при порушенні певних правил.

Розглянемо деякі правила формування тез при переконанні.

1. Формування тез повинно бути чітким і зрозумілим. Поняття тез, повинні бути однозначними, з ясністю судження і зазначенням кількісної характеристики (не можна доводити те, що є частиною чогось, видаючи за те, що є частиною всього).

2. Тези повинні бути сталими та не змінюватись у ході їх переконання [152; 183; 185]. Як і в минулому правилі тут основну роль відіграє принцип тотожності. Якщо теза недостатньо повно сформульована, не забороняється вносити уточнення в процесі доказу. Проте смисл і зміст їх змінюватися не повинні.

Потрібно стежити й за тим, щоб не було підміни тези – коли доказ нової тези висувається на доказ початкової. Це є великою логічною помилкою [81; 93].

Підміна тези буває двох видів:

Часткова підміна тези – посилення або ослаблення тези, зміна його кількісної характеристики або заміна поняття одного обсягу новим поняттям іншого обсягу.

Повна підміна тези – висунення нової тези, схожої на первинну, але не рівну їй. Логічна диверсія є одним з підвидів даної логічної помилки. В цьому випадку опонент, не в змозі знайти належних аргументів для доказу тези, намагається змінити тему, перемкнути увагу на інше питання.

Помилковий аргумент не зможе довести або спростувати висунуту тезу.

Застосування помилкових підстав призводить до появи логічної помилки, яку називають оманом. Аргумент – тільки тоді аргумент, коли він не тільки істинний, але і доведений.

Отже, якщо аргумент не можна довести, то це не є аргумент. Якщо ця вимога не виконується, виникає така логічна помилка, як передбачення

підстави. Наприклад, не потрібно інших аргументів, якщо людина визнала свою провину. Вважалося, що це і є найкращий доказ. Тому на практиці використовувалися абсолютно різні методи впливу, серед яких – і фізичні. Але відомо, що власне визнання може бути як істинним, так і помилковим, отже воно не може бути достатньою підставою для визнання провини. У сучасному законодавстві зазначається, що особисте зізнання провини може бути основною звинувачення тільки у випадку, якщо є сукупні докази по справі визнання.

Іноді, щоб уникнути допущення логічної помилки передбачення підстави, люди посилаються на тезу. Це є «коло доказів» – коли аргументи обґрунтовують тезами, а тези – аргументомами.

Логічною помилкою може бути промова, в якій дуже мало або занадто багато аргументів. Так, якщо їх занадто мало, аргумент здається несуттєвим для обґрунтування хибності або істинності тези [131]. Якщо ж їх занадто багато, процес доказу стає незрозумілим, у ньому легко знайти протиріччя і слабкі ланки.

Необхідно завжди пам'ятати, що між тезами та аргументами має бути логічний зв'язок. Якщо порушити це правило, виникає така логічна помилка, як уявне слідування – свідчення відсутності цього самого зв'язку, тобто коли теза не впливає з аргументу.

Є й інші помилки демонстрації:

- від висловленого з умовою до сказаного безумовно – коли аргумент, який є істинним лише за деяких умов, перетворюється в аргумент поза контекстом цих умов;

- від розділового до збірного – коли істинний для якоїсь частини аргумент застосовується для обґрунтування тези, що належить до більшості;

- від збірного до розподільчого – коли висловлювання, вірне для збірного сенсу, використовується для висловлювання в роздільному сенсі.

Цікавий і той факт, що в промові прокурора можуть існувати ряд досить переконливих прийомів, які відкидаються логікою. Вони називаються доводами

й використовуються в різних суперечках, дискусіях, дебатах сторін в судах. Наприклад:

Аргумент до особистості. Це логічне підґрунтя висловлювання, але відноситься до додаткових прийомів переконання. Його використовують в аргументації (наприклад, в характеристиці правопорушника).

Довід до публіки. Оратор намагається викликати у публіки певні почуття так, щоб змінити їхнє ставлення до поставленого на порядок денний питання. Даний аргумент підсилює наявну аргументацію. Але його краще не використовувати без (або заміни) основного доказу.

Аргумент до авторитету. Тут в якості основного аргументу використовується висловлювання відомих особистостей. Як і попередні способи переконання людини цей аргумент рекомендується використовувати в якості додаткового, а не основного.

Аргумент до співчуття. Нерідко, щоб отримати позитивну оцінку або сприяти задовільного вирішення питання людина намагається викликати співчуття або жалість до себе або до когось.

Довід до невігластва. Ощадливе використання аргументів, які свідомо не доводяться до публіки.

Аргумент до вигоди. Спирається на розрахунок, що надані аргументи будуть позитивно сприйняті слухачами тільки тому, що вони вигідні.

Аргумент до сили. Застосування погроз до тих, хто висловлює свою незгоду з висловленими тезами.

Жоден з цих доводів не сприймається логікою тому, що метою доказів є обґрунтування істини.

Отже, в процесі обговорення прокурор може використовувати такі прийоми маніпуляцій і методи переконання:

- підміна тез у процесі доказів;
- використання тези доводів, які нічого не доводять або є частково вірними за деяких умов, або застосовуються для завідомо неправдивих доказів;

- докази хибності чужої тези й правоти свого затвердження.

До методів переконання і впливу відносяться:

1. Вербальні методи, тобто слова. Для різних людей прокурором можуть бути використані різні слова, оскільки у кожного лише властивий йому одному рівень самооцінки, досвід, особливості характеру, інтелектуальні здібності, тип особистості.

2. Невербальні методи: міміка, жести, інтонація, пози, поведінка і ступінь довіри.

3. Спеціально-організована діяльність, в яку втягується людина. Змінюючи статус у ході цієї діяльності, можна змінити й поведінку людини, а також його переживання, емоційний стан.

Це у повній мірі відноситься і до мови прокурорів. Таким чином, в суді одним з найважливіших умов надійної та ефективної діяльності прокурора у змагальному кримінальному процесі є його вміння підготувати й виголосити якісну, переконливу по структурі, змістом і формою судову промову.

1.4. Роль модальності переконання в мові обвинувача

Як відомо, колегія присяжних засідателів грає вирішальну роль у винесенні вердикту підсудному, тому мовні здобутки професійних учасників судового процесу майже завжди прямим або непрямим чином апелюють до неї.

Мова обвинувача під час судового засідання спрямована на те, щоб впливати на співрозмовника з метою переконання. Це один з основних мотивів спілкування прокурора.

Форми реалізації тактик переконання в мові прокурора відрізняються великою варіативністю залежно від ситуації, характеру співрозмовників, важливості мети тощо. Зазначені комунікативні фактори визначають вибір модальності переконання, тих оцінювальних компонентів, які присутні в здійсненні мовної дії обвинувача на співрозмовника.

Модальність є невіддільним компонентом мовної тактики переконання в мові прокурора. Обвинувач, висловлюючи свою позицію, в якій він прагне переконати співрозмовника, може претендувати на те, щоб його вислів набув значення «істини» або «одну з точок зору». Також адресант може проявляти більшу або меншу гнучкість при викладі своєї позиції, тобто володіти різним ступенем впевненості в своїй позиції.

Таким чином, переконливі повідомлення в мові обвинувача можуть відрізнятися за ознаками об'єктивності/суб'єктивності, за ступенем впевненості у висловлюванні. При переконанні співрозмовника обвинувач також може залучити епістемічну та оптативну модальності, тобто оцінювати викладені ним факти як ймовірні / неймовірні, бажані / небажані.

Вибір модальності відбивається на ефективності досягнення поставленої прокурором мети – вплинути на співрозмовника та переконати його прийняти бажану точку зору.

За своїм походженням, семантичним обсягом, різноманітністю і багатством засобів вираження модальність є однією з фундаментальних мовних категорій.

Відомо, що структурно-семантичне вираження модальності може бути імплікованим у предикативних словоформах і експлікованим у модальних конструкціях. Засоби її реалізації можуть бути зовнішньо- та внутрішньо-синтаксичними, форма вираження – моносуб'єктною і полісуб'єктною, ставлення модальності до фактора часу може характеризуватися часовою визначеністю й невизначеністю [184].

Різноплановий характер засобів вираження модальних значень впливає на їх багатоаспектний характер значення пропозиції. Огляд наукових розвідок з проблеми модальності дає підставу говорити про те, що класифікація пропозицій за модальною ознакою, так само як і диференціація самих модальних значень, «не відрізняється єдністю». [32, с. 54].

Однак, як зазначає В.А. Плунгян, у даний час можна вказати принаймні два «центру консолідації» всередині семантичної зони модальності: «Це, по-перше, ставлення мовця до ситуації (або «оцінка») і, по-друге, статус ситуації стосовно реального світу (або «ірреальність»). Як видається, все різноманіття модальних значень (навіть при найширших інтерпретаціях модальності) так чи інакше пов'язане з одним з цих двох понять (або, нерідко, з обома відразу) [144, с. 309]. Це узгоджується з трактуваннями модальності, пропонованими в рамках функціонально-семантичного підходу до її вивчення, основи якого були закладені ще В. В. Виноградовим.

Сучасне широке розуміння модальності переконання у певній мірі об'єднує погляди В. В. Виноградова, концепцію суб'єктивно-об'єктивних синтаксичних категорій А. М. Пешковського та теорію І. І. Мещанінова про вставні й модальні слова, що передають деталі суб'єктивного вираження у всіх різновидах мовної експресії в мові обвинувача. Це розуміння містить також визначення О.Есперсеном способу дієслова як категорії, що виражає відношення мовця до змісту пропозиції, концепцію В. Г. Адмоні про «комунікативно-граматичні категорії», погляди на модальність інших відомих лінгвістів.

Концепція модальності В. В. Виноградова лежить в основі опису модальності переконання мови обвинувача. Основні положення цієї концепції можна представити таким чином:

- універсальність характеру лінгвістичної категорії модальності переконання;
- трактування модальності переконання як універсальної семантичної ознаки, властивої будь-якій пропозиції;
- визнання тісного зв'язку модальності та предикації;
- єдність семантичного і синтаксичного підходів до вивчення модальності переконання;

- неможливість адекватного опису безлічі модальних значень, на основі єдиного принципу;
- розмежування об'єктивної та суб'єктивної модальності переконання;
- можливість опису окремих груп модальних значень на основі спільності їх семантики.

Перші чотири з перерахованих вище установок відносяться до фундаментальних властивостей модальності переконання як мовної категорії та задають методологічні основи вивчення, в тому числі й в сфері порівняльного мовознавства. Визнаючи модальність переконання як мовну універсалію, ми повинні віднести її до центральних явищ мови. Наступні установки можуть бути використані як методологічні орієнтири при описі модальних значень переконання.

Оскільки система модальних значень переконання не має чітких зовнішніх і внутрішніх кордонів, до неї може бути застосоване поняття «поле».

Поняттєву основу модальності у мові обвинувача, як відомо, становлять «ставлення повідомлення, що міститься в реченні, до дійсності [154, с. 80]. та мовця до висловленого.

Якщо виходити з цього визначення, то функціональне навантаження модальності переконання представляється об'ємною і дозволяє віднести до модальних значень такі, як реальність/ірреальність, бажаність, спонукання, істинність/хибність змісту пропозиції, ствердність/негативність, а також суб'єктивно-модальні значення: впевненість/непевненість, згоду, питання, посилення, експресивну оцінку, які не тільки в мовах різних систем, але навіть в одній мові виражаються різнорівневими засобами (граматичними, лексичними тощо). Це і становить специфіку функціонально семантичного поля переконання.

У структурі ФСП переконання виділяється центр (ядро), стосовно якого інші компоненти представляють периферію. До центру ФСП модальності переконання слід віднести зазначені вище модальні значення, які виражають

об'єктивну або суб'єктивну модальність. До периферії ми відносимо, по-перше, значення, що лежать на «зовнішньому» кордоні модальності, тобто значення, що займають проміжне положення між власне модальністю й іншими мовними явищами; по-друге, значення, які не можна з певністю віднести до об'єктивної або суб'єктивної модальності.

Модальність переконання як універсальна поняттєва категорія характеризується тим, що обвинувач підбирає мовні засоби залежно від його комунікативного наміру. Модальність переконання може бути виражена синтаксичними, морфологічними, лексичними та фонетичними засобами.

Відомо, що в досліджуваних нами мовах одним з найважливіших засобів втілення модальності є морфологічна категорія способу, яка формується системою дієслівних форм. Форми способу дії розглядаються як засоби вираження об'єктивної модальності, але використання тієї чи іншої формою залежить від вибору прокурора.

Синтаксичні засоби вираження модальності переконання в модальності різних типів речень, фразеологізованих синтаксичних моделей і т. д. не стільки вживаються для зображення реальної дійсності, скільки для вираження модально-експресивного ставлення обвинувача [67; 74]. При цьому слід підкреслити, що модальність, яка є продуктом мовного спілкування й обслуговує його, виявляється на рівні синтаксису як синтаксична функція морфологічних (спосіб), лексико-граматичних (модальні слова і частки) засобів, а також спеціальних синтаксичних конструкцій, які виражають модальність граматично, тобто, без участі лексичних (номінативних) значень слів.

Таким чином, «комунікативні типи речень, з одного боку, формально і семантично співвідносяться з дієслівним нахилом, яке виражає об'єктивно-модальне значення, а з іншого боку, комунікативна установка висловлювання надзвичайно близька до сфери суб'єктивно-модальних значень через те, що в більшості випадків в них зображені значення особистого, суб'єктивного

ставлення до змісту висловлювання, яке найяскравіше виражається в інтонаційних штампах різних по цільових установках висловлювань » [61, с. 133]

Аналіз широкого кола модальних значень переконання ще раз підтверджує наявність у мовній системі так званих «проміжних», перехідних явищ.

Так, граматичні конструкції різних ірреальних модальних типів переконання – від індикатива до імперативу – висловлюють не абсолютно ірреальні події, а такі, що знаходяться на деякій осі перехідності від реальності до ірреальності. Як зазначає Т. В. Шмелева, на основі кваліфікації події як ірреального «... утворюється велике коло модальних значень, сенс яких полягає у вказівці на поворот події від ірреальності до реальності здійснення події. Цю сферу модальності складають значення можливості, необхідності, бажаності, повинності і т.д., компонентна структура яких поряд з основним компонентом – ірреальність – містить такі компоненти, як волюнтативність, градуальність, одно/ двосуб'єктність, категоричність та ін.»[188].

Поняття «перехід від ірреальності до реальності» охоплює і ті випадки, в яких дане перетворення представлено як вже здійснене (пор., Наприклад: – *Ви могли це зробити.* та – *He could call for a help.*). У подібних випадках мова йде про ситуацію, яка колись була ірреальною й перетворилася в реальність. Як пише Т. В. Шмелева, «...деякі показники модальності здійснення позначають одночасно здійсненість події та характер його ірреальності до цього» [188]; Так в репліках: – *Ви можете це зробити.* та – *He can call for a help.* подія кваліфікується як ірреальне, у свою чергу в репліках – *Ви могли це зробити.* та – *He could call for a help.* вдалося виконати ту саму подію представлену як реальне, здійснене, проте обвинувач вказує, що до здійснення воно було ірреальним – запланованим або бажаним.

Це призводить до необхідності об'єднання цього кола перехідних явищ в особливу когнітивну парадигму – категорію потенційної модальності. Дана

категорія лежить на перетині полів реальності-ірреальності й граматично реалізованої конструкціями різних типів.

Методологічна цінність і практична зручність функціонально семантичного поля переконання як інструмент лінгвістичного опису в значній мірі ґрунтується на універсальності й апріорності семантичних функцій, що лежать в її основі. Саме такі семантичні інваріанти можуть служити точкою відліку при описі не близькоспоріднених мов. Разом з тим, добре відомо, що сама структура функціонально семантичного поля переконання, співвідношення її ядерної та периферійної частин, ступінь граматичної вираженості семантики, її розподіл і закріплення за тими чи іншими мовними засобами – все це обумовлено будовою досліджуваних мов.

Висновки до розділу 1

1. Комунікативну ситуацію на судовому процесі формують загальні параметри, характерні для інших жанрів усної публічної мови, і специфічні, властиві тільки УПСМ.

До загальних факторів відносяться: високий ступінь офіційності, високий ступінь підготовленості, неоднорідність адресата.

Специфічні чинники: специфічність підстав для вступу в спілкування (скоєно злочин); наявність множинних цілей в кожному спілкуванні, поєднання їх; прояв елементів конфліктного спілкування; дуже високий ступінь формальності спілкування; субординаційними спілкування.

2. Кожній формальній частини судового розгляду відповідає певний тип процесуальної діяльності, конкретна цільова установка, певне мовне оформлення.

Перша частина – підготовча, оголошення про склад суду, інформація про порядок ведення судового слідства; основна мета – забезпечення необхідних умов для судового розгляду; домінує офіційно-діловий стиль.

Друга частина – судове слідство. Мета – встановлення в суді факту вчинення злочину (допит). Усна форма кодифікованої літературної мови з широким залученням розмовної мови.

Третя частина – судові дебати. Мета – в найбільш узагальненому вигляді проаналізувати всі обставини справи з позиції обвинувачення і захисту (мова прокурора) [189]. Домінує кодифікована літературна мова (публіцистичний і офіційно-діловий стиль) з елементами розмовної мови.

Четверта частина – проголошення вироку. Мета – ознайомити учасників процесу з рішенням суду у даній справі; усно відтворений письмовий текст, кодифікована літературна мова (офіційно-діловий стиль).

3. Публічне мовлення в суді є складною динамічною структурою, інтегральну модель якої можна сконструювати лише на основі аналізу відкритої комунікативної системи текст <> інтерпретатор.

4. Вирішальними факторами при кодуванні мови є такі:

- рольова поведінка судового оратора, обумовлене його процесуальними функціями;
- семісоціопсихологічний рівень судової аудиторії;
- специфіка спілкування на судовому процесі.

5. Видається можливим виділити фактори, що негативно впливають на адекватну інтерпретацію мови, а отже, і на її ефективність:

- 1) низький рівень професійної та мовної підготовки судового оратора;
- 2) невідповідність використовуваних в мові мовних засобів «мовних ресурсів», що є у розпорядженні адресата.

Такими мовними засобами можуть бути:

- спеціальна юридична чи інша термінологія, вжита без відповідного тлумачення;
- слова загальнолітературної мови, які використовуються в спеціальному, професійному значенні;
- оцінювальні терміни, що мають варіативність поняттєвого змісту;

- стереотипні мовні формули, які стали «штампами свідомості»;

3) низький рівень семісоціопсихологічної підготовки аудиторії.

6. Для успішного спілкування судовий оратор користується вербальними й невербальними комунікативними прийомами. Вербальні стилістичні прийоми: адресації (пряма, вказівна, цілеспрямована); авторизації (пряма, узагальнено-авторизована, об'єднано-авторизована); експресивності викладу (комплекси «питання-відповідь», риторичні питання, окличні конструкції, повтори). Невербальні прийоми: ідеографічні, вказівні, образотворчі, диригуючі жести.

7. Переконання в мові обвинувача припускає здатність суб'єкта впливати на об'єкт, досягти консенсусу між об'єктом та суб'єктом за допомогою раціональних аргументів. Одним з важливих компонентів мовної тактики переконання є його модальність, тобто оцінювальна складова.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методика та процедура дослідження

Дане експериментальне дослідження проводилося відповідно до розроблених у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці методів і складалося з наступних етапів:

1) відбір експериментальних фраз, що мають певний ступінь вираження значень модальності переконання і належать до офіційно-ділового типу в судовому дискурсі;

2) виявлення жанрових особливостей фраз із семантикою переконання в мові прокурора;

3) вивчення лінгвістичних характеристик модальності переконання (лексико-граматичних, стилістичних і фонетичних) у мовленні прокурора;

Відбір експериментального матеріалу здійснювався методом суцільної вибірки. Фрази, взяті як експериментальний матеріал, відбиралися з архівних справ сучасних автентичних англomовних та україномовних судових процесів. Загальний обсяг звучання матеріалу дослідження склав понад 13 годин.

Експериментальні фрази, які марковані модальним конотаційним значенням переконання охоплюють 1300 одиниць (265 хв. звучання) і відповідають офіційно-діловому стилю в англійській та українській мовах, що підтверджувалося оцінкою їх аудиторами.

У експериментальний корпус включалися фрази двох типів: висловлювання, в яких відсутні слова – назви та специфічні синтаксичні структури модального забарвлення мовлення [219, с. 37]; фрази другого типу, навпаки, містять лексико-граматичні актуалізатори досліджуваного модального значення.

Відбір аудиторів для проведення запланованих етапів перцептивного аналізу проходив відповідно вимогам, розробленим українськими

мовознавцями (Бровченко, Багмут, Корольова, Таранець). В задачі проведення аудиторського аналізу експериментального корпусу входило: виявлення просодичних характеристик реплік, ідентифікованих як найбільш контрастні за модальним забарвленням представниками британської та української груп аудиторів, лінгвістична інтерпретація отриманих даних.

На початковій стадії за допомогою слухового аналізу проводився первинний відбір фраз, який мав інтроспективний характер, тобто оцінювався з точки зору власних суб'єктивних вражень експериментатора, з урахуванням знань особливостей просодичних систем української та англійської мов. При цьому в основу були покладені висновки з досліджень, присвячених як загальним проблемам просодичного оформлення висловлювань, так і проблем більш конкретного характеру, зокрема проблемам оформлення модально забарвлених висловлювань у дослідженнях окремих мов [15; 40; 63; 64; 145; 102; 101; 105; 108; 109] та ін.

Відібрані на стадії слухового аналізу репліки подавалися для прослуховування групі аудиторів, носіїв англійської та української мов. До експериментального корпусу включалися фрази, які отримали більше ніж 80% позитивних оцінок при визначенні переданої у них модальної семантики.

Остаточний обсяг експериментального матеріалу, який став основою проведення докладного аудиторського аналізу, склав 1300 фраз. Фрази, включені до складу експериментального корпусу, відтворювалися перед двома групами аудиторів:

- 1) фонетисти – викладачі англійської мови;
- 2) фонетисти – викладачі української мови.

До складу першої та другої груп аудиторів (n=8) увійшли досвідчені фонетисти, викладачі Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, які викладають англійську або українську мову як спеціальність. На підставі оцінок зі сприйняття та інтерпретації

експериментальних фраз аудитором кожної групи, формувався комплекс просодичних характеристик досліджуваних реплік.

Аудиторський аналіз проводився відповідно до вимог, що висуваються до фонетичних експериментів.

Перед кожною серією експериментів з аудитором проводилася співбесіда-інструктаж. Метою інструктажу було ознайомлення випробуваних із порядком виконання завдань, а також обговорення змісту поданих в анкеті завдань. Відтак аудитор виконував пробний аналіз декількох фраз, не включених в експериментальний корпус. Це сприяло подоланню можливих труднощів при виконанні завдань у процесі подальшої роботи аудиторів.

Перед відтворенням чергової експериментальної репліки увага аудиторів зверталася на контекст, в якому було виголошено кожен розглянутий фразу. Зміст контексту повідомлявся аудиторам за допомогою його короткого опису, що передувало завданням на визначення модального забарвлення висловлювання. Правильна ідентифікація модальної характеристики мовленнєвого стимулу може бути забезпечена тільки в умовах, коли реципієнту відома реальна ситуація комунікації, контекст, в якому були виголошені аналізовані фрази.

Таким чином, маючи контекст, що характеризує відношення мовців і опис подій, що мали місце перед вимовлянням аналізованої фрази, випробуваний може свідомо схарактеризувати репліку не тільки на підставі просодичного оформлення, а керуючись також екстралінгвістичними факторами – аналізом ситуації й оцінюванням характеру взаємодії мовців.

Для вичерпної характеристики просодичного оформлення експериментальних фраз, що передають різні аспекти модальності переконання, перед аудитором ставилися завдання оцінити природність просодичного оформлення фраз.

Зіставлення результатів інтерпретації аудитором звучання модальності переконання в мові прокурора іноземною та українською мовами виявилось

дуже корисним для виявлення для адекватного розпізнавання типологічно спільних та конкретно-мовних характеристик фраз з модальним значенням переконання. Інструкція для аудиторів включала чотири завдання:

- 1) перше завдання аудиторського експерименту – віднесення мовленнєвого стимулу до модальності переконання в мовленні;
- 2) завдання на оцінку інтенсивності прояву досліджуваного модального значення в мовленні;
- 3) завдання на оцінку ступеня природності вираження в мовленнєвих стимулах значення модальності переконання;
- 4) завдання на виявлення модально-емоційних маркерів семантики переконання в мовленнєвих стимулах.

Частка правильної диференціації експериментальних фраз щодо віднесення мовленнєвого стимулу до модальності переконання склала – 94,7% та 96,1% в англомовній та україномовній групах аудиторів, відповідно.

Друге завдання – визначення ступеня прояву модального значення переконання є важливим етапом дослідження. Інтерпретація ступеня інтенсивності семантики просодії представниками різних мовних культур може розходитися. Це може негативно впливати на адекватність розуміння інформації, що повідомляється комунікантами в певних ситуаціях міжкультурного спілкування [197; 209].

У випадках, коли розбіжності в оцінках аудиторів становила понад 50%, такі відмінності вважалися принциповими. Частка правильної диференціації експериментальних фраз за ступенем прояву модальності переконання склала 70,3% та 67,4% в англомовній та україномовній групах аудиторів, відповідно.

Одним із завдань для аудиторів була оцінка природності звучання експериментальних фраз у цілому та природності вираження модально-оцінюючих значень засобами просодії зокрема. При цьому необхідно враховувати, що звичні способи актуалізації модальних значень у мовленні представників певної культури визначаються цими індивідуумами як природні,

а незвичні, «чужі» супрасегментні форми передачі модальних значень в усному мовленні сприймаються як неприродні [215, с. 120; 217; 218].

Перцептивний аналіз параметрів просодії актуалізації значень модальності переконання проводився з метою отримання якісних показників дистинктивних ознак просодії модальності переконання. Загальноприйнятими параметрами є такі:

- мелодійні контрасти мовлення,
- гучність мовлення,
- темп мовлення,
- фразовий наголос,
- тембр актуалізації фраз.

Необхідно наголосити, що велике значення для аналізу якісних показників мовлення носить характер змін усіх параметрів просодії у процесі реалізації висловлювання. Ця характеристика найбільш точно передає семантичне навантаження даного параметра в актуалізації комунікативного типу висловлювання і його емоційно-модальної конотації.

Особлива увага при зіставленні матеріалу у двох мовах приділялася аналізу просодичних параметрів складів, маркованих фразовим наголосом. Оскільки механізм взаємодії всіх акустичних параметрів просодії при передачі модально-оцінної семантики переконання у мовленні прокурора характеризується різним ступенем значущості у кожній з досліджуваних мов, особлива увага приділялась ролі параметрів у супрасегментному комплексі реалізації модальності переконання у неблизько споріднених мовах.

Під час планування досліджу першочергове значення приділялося питанням, пов'язаним із структурною організацією досліджуваного матеріалу, покликаною забезпечити реалізацію цілей, поставлених на певному етапі дослідження. При визначенні завдань необхідно виходити з того, що ступінь навантаженості інтонації при здійсненні різних типів модальності та різних смислових відтінків у складі одного і того ж компонента семантичного поля

далеко не однакова. Інтонаційне маркування висловлювання тим важче співвіднести з його змістом, чим складніше структура аналізованого фрагмента мовної реалізації в плані змісту та вираження. Чим більш різноманітний арсенал мовних і немовних засобів, залучених у дану структуру, чим міцніше виражене їх співдіяння, тим більшою мірою проявляється опосередкований характер участі інтонації у передачі даного семантичного змісту й ускладнюється аналіз ізоморфізму інтонаційних і семантичних одиниць [72].

Таким чином, при плануванні дослідження виникають труднощі, пов'язані з необхідністю врахувати два фактори, які зазвичай протидіють один одному: з одного боку, це фактор системності, який вимагає єдиного підходу до вивчення явища модальності в його проекції на реальне висловлювання; з іншого – фактор нерівномірної навантаженості, нерівноцінність мовленнєвих засобів у різних умовах впливу зовнішнього середовища. Отже, подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку методики аналізу, яка мала б у своєму розпорядженні деякі можливості диференційованого підходу до різних типів мовного матеріалу, але забезпечувала б при цьому єдність і цілісність загальної методології аналізу.

Фактично кінцевою метою усіх поставлених у даній роботі завдань є пошук зразка кореляційного пов'язання між інтонаційною будовою фрази й переданим в ній значенням модальності. Якби модель такого зв'язку була однофакторною, питання однозначно вирішувалося шляхом статистичного аналізу певної чисельності мовних реалізацій і коефіцієнт парної кореляції достатньо повно відображував би характер і ступінь тісноти такого зв'язку. Однак, в діючих мовних актах ми маємо справу майже виключно з багатофакторними моделями, і тому коефіцієнт парної кореляції між розглянутими параметрами дає дуже мало інформації про справжній характер їх зв'язку.

Подолання зазначених труднощів можливо тільки шляхом використання системного підходу, що передбачає як поелементне вивчення об'єкта, так і

дослідження його інтегральних характеристик. Відповідно до цього підходу у ролі першого завдання виступає виявлення ознак автономно функціональних компонентів системи й побудова класифікаційної схеми, яка в максимальній мірі відбиває різноманіття структуростворюючих ознак. З цією метою необхідно при вивченні компонентів системи по черзі виключати вплив усіх факторів, крім одного досліджуваного, і тим самим забезпечити в результаті експерименту визначення параметрів гранично ідеалізованої моделі.

Друге завдання системного аналізу – виявлення механізмів, що призводять до появи у системі нових ознак і властивостей, які не проявлялися у її ізольовано розглянутих елементів. Ці нові властивості виявляються як в специфіці поведінки окремих компонентів у складі системи, так і на рівні інтегрального ефекту цілісної системи.

Перший підхід, при всій його штучності, умовності, обмеженості має переваги, адже з його допомогою формується певний еталон, на який можна орієнтуватися у порівнянні кількісної характеристики реалістичних висловлювань, що генеруються при другому підході, що враховує одночасне функціонування багатьох чинників.

Відповідно до цих підходів при плануванні основного дослідження було передбачено дві стадії, що відрізняються принципом формування експериментального матеріалу. На першій стадії вивчалися фрази, що несуть одне з намічених до розгляду модальних значень, причому єдиним засобом висловлювання цього значення було інтонаційне оформлення фрази. На другій стадії інтонаційна будова фраз, яка містить модальну інформацію, досліджувалась на тлі виявлених у дійсних мовних обставинах формальних та функціонально-семантичних чинників.

Підбір експериментального матеріалу на другій стадії здійснювався з метою забезпечити можливість послідовного вивчення впливу кожного із зазначених факторів. Відповідно до цього, друга стадія проведення експерименту підрозділяється на два етапи.

На першому етапі метою дослідження було вивчення особливостей просодичного оформлення модальності переконання при наявності в досліджуваних експериментальних фразах лексико-граматичних або екстралінгвістичних маркерів модальних значень. На другому – вивчався характер інваріантності і/варіативності просодичних засобів вираження модальних значень у мовних реалізаціях, де просодія, поряд з модальною, виконує також інші функції.

На стадії планування експерименту необхідно вирішити низку проблем, підходи до вирішення яких не знайшли однозначного трактування в науковій літературі. Якщо методика запису матеріалу, нейтрального в модальному та емоційному відношеннях, всебічно розроблена й описана відчизняними ученими-лінгвістами [28; 38; 39; 92; 129; 130], то мова модально забарвлена досліджена недостатньо. До числа спірних проблем у першу чергу відносяться наступні питання: 1) хто повинен репрезентувати даний матеріал в якості дикторів; 2) які умови реалізації здатні забезпечити адекватну передачу необхідних модальних відносин.

Питання про те, яка з двох груп дикторів (диктори-непрофесіонали, носії орфоепічної норми мови, професійні диктори актори) найбільш адекватно репрезентують близьку до реальної модальну спрямованість мови, порівняно нещодавно ще було гостро дискусійним. Вважалося, що нейтральні емоційно і експресивно забарвленні фрази найбільш адекватно озвучуються непрофесійними дикторами, проте як акторське виконання звучить не натурально, та навпаки – при реалізації вкрай експресивних фраз найкращу імітацію забезпечує саме акторське виконання. Однак у численних дослідженнях останнього часу доведено, що обидва типи моделювання модально забарвленої мови близькі один до одного. Л. Б. Златоустова і М. В. Хітіна провели цікавий експеримент у порівнянні просодичних характеристик емоційно-забарвленого висловлювання при імітаційній реалізації їх дикторами-непрофесіоналами та акторами [151, с. 106-107]. Збіг

цих результатів в основних рисах свідчить про стійкість у довгостроковій пам'яті відбитків певних емоційних станів і природності їх мовного вираження. Це підтверджує правомірність використання імітаційного моделювання у виконанні дикторів-непрофесіоналів [151, с. 105] для дослідження основних рис просодії переконання. Акторське відтворення цих реалізацій дає також адекватну картину, адже актори здатні при перевтіленні в певний образ показувати справжні почуття в силу своєї професійної майстерності. У нашому експерименті ці висновки знайшли підтвердження при аудиторському аналізі.

Друге питання, що викликає складність, пов'язано з вибором умов запису експериментального матеріалу. Не викликає сумніву той факт, що вивчення спонтанного мовлення надає в розпорядження дослідника найбільш природний матеріал [14; 226] і може здаватися тому незамінним для реалізації поставлених завдань. Однак такий підхід зумовлює пасивний характер експерименту і не дозволяє застосовувати ефективного апарату факторного планування експерименту [102, с. 45]. При вивченні багатофакторного явища це міркування виявляється вирішальним і змушує віддати перевагу квазіспонтанній мові. Цей альтернативний підхід цілком утвердився при експериментально-фонетичних дослідженнях модально- і емоційно нейтральної мови [102, с. 45]. Цілий ряд досліджень останніх років свідчить про правомірність використання для вивчення модально-переконуючого забарвлення мови не тільки висловлювань, записаних у реальних стресових ситуаціях, але і реалізацій, отриманої шляхом відтворення в пам'яті й повторного «переживання» піддослідним емоціогених ситуацій, що супроводжуються різними модальними проявами.

Серед величезного розмаїття чинників, що сприяють комунікації або ускладнюють хід спілкування, особливий інтерес представляє обсяг фонових знань співрозмовників. Комунікативні наміри часто реалізуються шляхом сполучення думки з повідомленням про щось близьке, родинне, аналогічне, і тому сенс такої фрази не виводиться безпосередньо з семантики, що містять у собі слова. Основою механізму продукування таких висловлювань є

актуалізація фонових знань. При дефіциті фонових знань в одного з комунікантів (зазвичай – адресата) адекватність комунікативного акту руйнується.

З точки зору кожного учасника комунікації в процесі спілкування відбувається безперервна оцінка кооперативності спілкування, повноти та строгості дотримання правил, що відповідають характеру спілкування. Висловлення зазвичай оцінюється мовцем з точки зору відповідності обраної стратегії спілкування стилю спілкування, соціальному рівню інших учасників. При цьому важливу роль відіграє не тільки те, що знаходиться в прямій згоді з внутрішнім світом мовця, а й відповідні дії адресата, які впливають на вибір аргументів (поглиблення аргументації при запереченні, або її згортання при згоді) або повне припинення дискусії в результаті відповідної оцінки поточного етапу спілкування.

Ролі у спілкуванні можуть розглядатися в різних площинах; з одного боку, можна протиставляти мовця зі слухачем (слухачами), з іншого – розрізняти «прихильників» мовця і його «супротивників». Часто крім мовця і слухача розрізняють «присутніх» при акті комунікації, наявність яких може бути розцінено як важливий конституативний фактор. Кожен мовець порівнює зміст і форму своєї вербальної реакції з тим соціальним статусом (зокрема, з авторитетом), який приписується ним кожному з учасників спілкування, зі ступенем відповідальності висловлювань партнерів. Оцінювальне судження про партнера по комунікації, виконане з урахуванням індивідуально-особистісних характеристик та мовної здатності слухача, регулює процес вибору лексичних засобів, одиниць структурування, темпу, інтенсивності, чіткості та ретельності реалізації. Яскравою ілюстрацією такої селективності вибору мовних засобів можуть служити репліки обвинувача, пов'язані з однією й тією ж темою, але адресовані різним учасникам судового процесу. Варіативність інтонації тут – результат різного судження обвинувачем про кожного зі співрозмовників.

2.2. Жанрові особливості мови обвинувача у судовому дискурсі

Поняття жанру у сучасному комунікативному дискурсі остаточно не визначено. У дослідження зарубіжних науковців (J.R. Martin J. Yates C. Miller J. Swales) визнається, що основною властивістю жанру є комунікативна мета, тоді як зміст, форма та учасники комунікативного процесу відіграють менш значну роль і можуть змінюватися в прототипі конкретного жанру.

Одне з найповніших визначень було запропоновано J. Swales: «Жанр – це клас комунікативних подій, учасники яких мають однакові комунікативні цілі. Такі цілі визнаються експертами дискурсивної спільноти та в такий спосіб становлять основу жанру. Ця основа включає схематичну структуру дискурсу та впливає й обмежує вибір змісту й стиль» [227, с. 58]. Учений підкреслює: «Комунікативна мета – це і важливий критерій, діє для підтримання границь жанру і є вузько зосередженим на певній риторичній дії. Крім мети жанри схожі за структурою, стилем, змістом, цільовою аудиторією. Якщо реалізовані всі ймовірні очікування, жанр розглядають як прототипний дискурсивною спільнотою, яка його створила» [227, с. 58].

На даний момент детально вивчені й описані так звані «ядерні» жанри, що займають центральне положення в системі жанрів, у той час як лакуну жанрологічних досліджень, на наш погляд, становлять граничні жанрові форми, відмінною рисою яких є складність інтенціонального змісту.

У зв'язку з цим важливою є будь-яка модель породження мовлення, яка на думку А. А. Леонтьєва [120; 121] повинна включати наступні етапи:

- етап мотивації;
- етап задуму (програми, плану);
- етап здійснення задуму (реалізації плану);
- етап зіставлення реалізації задуму з самим задумом, причому механізм зворотного зв'язку, який контролює правильність вибору тієї чи іншої форми, має важливе значення.

На підставі цієї абстрактної моделі представляється можливим побудувати конкретну модель публічної судової промови (в основі пропонованої моделі УПСР лежить модель УПР, розроблена Е.А. Ножин [138]).

Основними суб'єктами мовної діяльності у стадії судових дебатів є судовий оратор і судова аудиторія.

На відкритому судовому процесі з публічною промовою можуть виступити прокурор, адвокат, громадський обвинувач, громадський захисник та інші особи, які беруть участь у процесі.

Судовий оратор виголошує свою промову з урахуванням загальноприйнятих постулатів принципу кооперації: постулат інформативності, істинності, релевантності, ясності висловлювання. При створенні промови також повинні враховуватися норми мовного етикету, певні процесуальні норми, оперантні можливості аудиторії, що виконують рольові функції.

У даній роботі розглядається специфіка промов професійного учасника судових дебатів – державного обвинувача (прокурора). У своїй публічній промові прокурор дає професійну і морально-етичну оцінку розглянутого діяння з позицій обвинувачення. Беручи участь в спільній дії, він виконує певну соціальну конвенціональну роль. Конвенціональна роль визначається як «уявлення про запропонований шаблон поведінки, яка очікується і вимагається від людини у даній ситуації, якщо відома позиція, яку займає вона у спільній дії» [187, с. 132]. Мовна діяльність судового оратора (перш за все професіонала) пов'язана з уявленням про себе як виконавця певної конвенційної ролі. Вона підпорядкована самоконтролю, який передбачає: а) прийняття ролі, б) формування поведінки, в) корекцію своєї поведінки відповідно до можливих експектацій (очікувань) партнерів [121, с. 51-52]. Тут великого значення набувають навички саморегуляції мови. Оратор повинен вміти не тільки емоційно, грамотно і переконливо говорити, а й вміти ніби слухати себе з боку. Прокурор словесно аналізує модель скоєного злочину з урахуванням свого професійного положення. «У зв'язку з різним ставленням до

події, обумовленим конвенційною рольовою позицією, кожен з учасників судових дебатів прагне переконати суд і судову аудиторію в правильності запропонованих ними моделей і тим самим в правильності запропонованого конструктивного рішення» [68, с. 389].

Прокурор, який бере участь в судовому розгляді, є державним обвинувачем, виконує функцію підтримання державного обвинувачення в суді, разом з тим він представляє прокуратуру – орган, який здійснює нагляд за законністю.

Мова прокурора клішована, стандартна, вона ближче до моделі офіційно-ділового стилю кодифікованої літературної мови.

Прокурор виступає від імені держави, тому його мова більш регламентована. Діяльність прокурора в судовому процесі в значній мірі сприймається візуально, тому багато юристів вказують на значення форменого одягу. Якщо прокурор одягнений в формений костюм, то учасники процесу постійно відчують, що перед ними представник влади, закону. У спеціальній літературі зазначається, що одним з актуальних завдань, що стоять перед психологією на сучасному етапі, є розробка методів психологічної діагностики для виявлення професійної орієнтації особистості [10]. Судовий оратор (прокурор) повинен бути перш за все грамотним юристом, тому при складанні професіограми судового оратора слід враховувати об'єктивні особливості прокурорсько-слідчої діяльності, а потім специфіку діяльності судового оратора в суді. Фахівці вважають, що з тестових методик тут можуть бути застосований метод «креативного поля» Д. Б. Богоявленської, ММРІ (модифікація і стандартизація М. І. Собчик) з деякими додатковими шкалами, опитувальник Айзенка, тест Розенцвейга, а також деякі прожективні тести. Складання кваліфікованої, всеосяжної професіограми прокурора – справа майбутнього, в цьому напрямку активно працюють психологи та юристи, але представляється корисною в цьому плані й допомога вченого-лінгвіста.

Більшість психологів схиляється до думки, що прокурорсько-слідчим працівникам властиво оперативне (або практичне) мислення. [73, с. 15-22.]

Встановлено, що основними компонентами практичного мислення є дискурсивне (понятійно–логічне) та інтуїтивне мислення, які не виключають, а взаємодоповнюють один одного. Американський антрополог Д. Варгас вважає, що існують два різновиди правового мислення. Перший з них орієнтований на події та їх учасників, він ближче до повсякденного мислення (що аналогічно оперативному, практичному мисленню); другий – оперує не особами і подіями, а категоріями учасників, які перебувають в певних станах і зв'язках між собою. Двом типам юридичного мислення відповідають два типи юридичного дискурсу (типу організації тексту) – дескриптивний і наративний. Чим вище рівень наративного тексту, тим ближче він до повсякденного мовлення і його легше сприйняти. Лінгвістичні характеристики дескриптивного дискурсу значною мірою збігаються з конститутивним рисами юридичної мови [230, с. 9-30]. Дескриптивний тип організації мови домінує в письмових юридичних текстах (текстах законів, процесуальних документів). Публічна мова в суді є єднанням дескриптивного та наративного дискурсів, де перевага надається останньому. Дескриптивна текстова організація, як правило, домінує в тих частинах, які більшою мірою адресовані юристам-професіоналам: юридична кваліфікація діяння, рекомендації про міру покарання (текст подається за моделлю офіційно-ділового стилю).

Отже, у формуванні образу судового оратора домінують наступні фактори:

- професійна спрямованість діяльності;
- соціально задана рольова функція;
- тип мислення;
- характер комунікації.

На створення образу судового оратора впливають і деякі суб'єктивні параметри. Йдеться, перш за все, про «сценічну маску» оратора, яка

створюється формами мови й моторної експресії. К. Л. Луцкий описує «ораторський характер» як модифікацію реального характеру: «Досвід свідчить, що оратор повинен подобатися тим, хто його слухає. Досягти ж цього він може тільки тоді, коли буде неухильно керуватися вимогами ораторської моралі. У свою промову йому слід перенести те, що показується соціальним або реальним характером і зобразити його або скопіювати настільки майстерно, щоб здаватися суддям або присяжним гідним такої ж поваги та довіри, якими користується той, хто живучи в суспільстві, за думкою останнього керується у всіх своїх вчинках й поведінці згідно вимог суспільної моралі» [123].

Типи ораторської сценічної маски змінюються зі зміною морально-етичного клімату епохи. В. Б. Глинський для кінця 19-го століття виділяв такі характерні типи ораторської особистості: «проповідника», «захисника», «обвинувача», «політичного вождя». У межах кожної сфери встановлюються свої відмінності (наприклад, захисник революціонерів; посередник у сільських процесах [55, с. 58].

Проблему образу судового оратора в своїх працях піднімав академік В. В. Виноградов [50, с. 149-151]. Судовий оратор конструює образ, потрібний йому у стратегічних цілях для створення певного враження. Оратор може виступати у ролі «дослідника» фактів, «трибуна», в ролі людини гідної аудиторії. Останнім часом, домінує образ «сценічної маски» судового оратора – компетентний співрозмовник, зовні безпристрасний дослідник фактів. Учений підкреслює, що створення того чи іншого образу неможливий з використанням лише вербального коду. В. В. Виноградов відзначає: «... Ораторська мова – особлива форма драматичного монологу, пристосованого до обставин суспільно-побутової або цивільної «дії». І, звичайно, принцип «театралізації», уявлення оратора як «актора», що використовує «високу» роль; загальна атмосфера, що оточує і супроводжує «дійство»; «гра» виконавця: його пози, рухи, міміка й жести – особливо та внутрішня «мелодія» мови, яка виражається в переливах тембру, в ритмі інтонаційних переходів, – всі ці моменти

виконують надзвичайно важливе значення й для розуміння істотності ораторської мови ... » [52, с. 120].

Невербальна мова: ораторські пози, рухі мають важливе значення. Сучасні психологи відзначають високе значення руху в акті комунікації. Індивід повинен усвідомлювати функціонування свого організму в цілому, розуміти такі параметри руху, як його енергія, швидкість й напрямок, пов'язуючи їх з експресивними формами самовираження, тобто повинен «синтетично відчутти й усвідомити внутрішню єдність усіх знакових систем та свою тілесну природу» [69, с. 85]. Супутні мові судового оратора жести обмежені офіційністю ситуації, його процесуальним станом, публічною дистанцією. Судовому оратору важливо підтримувати контакт з судом і аудиторією, але його офіційний статус не дозволяє створювати інтимізацію спілкування, тому набір жестів зведений до мінімуму (в порівнянні з іншими типами УПР).

Мова обвинувача відноситься до поліінтенціональних жанрових форм, комунікативна мета яких – переконання – складається з декількох ілокутивних складових звинувачення. Важливу роль тут відіграють такі модальні прояви, як осуд і докір, які обслуговують ситуацію мовного несхвалення, що визначає їхню конфліктонебезпечність, здатність провокувати конфлікт. Прокурор впливає на емоційний стан адресата шляхом висловлення негативної оцінки його поведінки з метою приведення міжособистісних відносин у стан, який відповідав би інтересам переконання.

Мова прокурора – це інтенціональний жанр, в аспекті комунікативної спрямованості з ознаками емотивно-оцінних та імперативних жанрових форм. Мова прокурора вступає у відносини семантико-функціональної синонімічності із засудженням, осудженням і докором, що обумовлює можливість семантичної дифузності висловлювань та нейтралізації засобів вираження відповідних модальних відносин. Смилова сутність жанру – приписування відповідальності за свідомо досконалий негожий вчинок – визначає семантико-

прагматичну своєрідність у мові обвинувача на тлі інтенціонально близьких жанрових форм.

Мова обвинувача, яка функціонує в судовому дискурсі, – це мовний жанр, в максимальному ступені схильний до породження конфліктності комунікації, що зумовлено його інтенціональним змістом, семантико-прагматичною специфікою та засобами репрезентації. Самовизначення мовця як лідера комунікації обумовлено наявністю соціально-правових або особистісних повноважень на конфліктні мовні дії. Усвідомлення мовця конфліктогенних властивостей обвинувального висловлювання визначає частотність непрямих та імпліцитних трансформацій обвинувальної інтенції [224].

Граничне положення виправдання у системі жанрів (на стику між інформативними та оцінючо-емотивними) обумовлено характером комунікативного призначення висловлювання. Комунікативна мета висловлювань переконання є складним ієрархічним комплексом інтенцій. У комунікативних намірах того, хто намагається переконати, є прагнення вплинути на емоційний стан адресата шляхом спростування негативної оцінки в стимуляційному висловлюванні, що здійснюється за допомогою повідомлення про деякий стан справ у дійсності, що спирається на чітку аугментацію. Необхідними компонентами семантичної структури жанру є прокурор (особа, поведінка якого викликає несхвалення), «інвертований адресат» (продуцент стимуляційного висловлювання), диктумний зміст (вчинки, що зачіпають різні галузі життєдіяльності людини) і аргументація, яка з метою переконливого впливу несе основне смислове зерно. Характер комунікативної мети та подієвий зміст дозволили виділити два жанрові різновиди, в основі розмежування яких лежить ставлення мовця до тези звинувачення (визнання / невизнання відповідальності).

З точки зору формальної організації мова прокурора є комплексним жанром, адже структура виправдувального висловлювання містить дві

самостійні складові: виправдувальну тезу та аргументативну частину, кожна з яких у мові може бути імпліцирована. Переважний характер аргументації (об'єктивної, фактуально-логічної та суб'єктивної, емоційно-оціненої) формує систему непрямих способів вираження у мові прокурора. У першому випадку переконання втілюється в формі таких інформативних типів комунікації, як розповідь, повідомлення, пояснення, в другому – як моноінтенціонально інформативні мовленнєві форми (питання), комісивні мовленнєві структури (обіцянки, гарантії) та полі інтенціональні комунікативні форми (засудження, докори).

Комплексність структури висловлювання і внутрішнє формально-семантичне розмежування на два жанрові підтипи обумовлює широке коло граничних жанрових форм. Висловлювання прокурора включають різні інформативні жанри, що виконують функцію аргументуючої частини, комунікативне призначення яких полягає у переконанні співрозмовника. Функцію тезисної частини, що містить підтвердження / спростування тези, виконують жанри, які обслуговують мовну ситуацію згоди / незгоди.

Під час проведення порівняльного аналізу жанростворюючих параметрів необхідно розмежувати мовленнєві жанри виділених контамінованих висловлювань, що інтегрують інтенціонально близькі жанри. Необхідно відзначити певну залежність між ступенем завданої шкоди, масштабністю небажаної події та способом реагування на переконливі мовні дії (включаючи формулу виправдання, або прохання про прощення).

Комунікативна схожість переконання з іншими жанрами, їх інтенціональна спільність пояснює явище семантичного синкретизму, жанрової полісемії, коли у висловлюванні в нерозчленованому вигляді представлена семантика суміжних жанрів. Це характерна особливість судової комунікації.

Хоча переконання – це ретроспективні висловлювання, можливі випадки превентивних переконань. У цьому випадку переконання здійснюється як

ініціює висловлення, як безпосередня реакція на подію, що підтвердило визначення переконання як самостійного жанру.

Реакція адресата в ситуації переконання стає визначальним фактором наявності / відсутності перлокутивного ефекту, орієнтованого на поліпшення емоційного стану комунікантів і регуляцію конфлікто-небезпечної ситуації спілкування [164]. Успішне / неуспішне здійснення іллокутивного наміру знаходить відображення в реактивних репліках співрозмовника, які в максимальній мірі обумовлюють характер подальшого перебігу комунікації. Відповідні реакції на переконання можуть мати або позитивний, конструктивний для подальшого спілкування, або деструктивний, конфліктний характер, тобто припускають: 1) згоду прийняти переконання, 2) відхилення або ігнорування переконання.

Попри різноманіття репертуарів способів обґрунтування переконливості, під час дослідження можна виявити їх систематизацію.

Аугментативна частина висловлювання може включати: вираз сумніву в тому, що є порушенням норми; вказівку на закономірність; вказівку на раціональність, доцільність вчинку; вказівку на вимушеність, необхідність дії; вказівку на ненавмисну, неконтрольованість дії; на відсутність негожих намірів; експлікацію бажання зробити щось позитивне; зниження значення того, що сталося: вказівку на поширеність подібного роду дій; пояснення – порівняння, що містить посилення на авторитет; перенесення відповідальності на іншого.

При переконанні комунікант погоджується з тезою обвинувачення. У цьому випадку в цілях мінімізації відповідальності аугментативна частина висловлювання містить:

- а) називання причин і мотивів дій, які, на думку мовця, є достатньою підставою для визнання допустимості вчинку;
- б) вказівку на несприятливі зовнішні обставини, які не залежать від волі мовця;

- в) вказівку на неконтрольованість досконалої дії;
- г) посилення на вимушеність, необхідність дії;
- д) посилення на поширеність, звичайність, буденність дії;
- е) посилення на практичну доцільність дії.

З метою більш результативного втілення комунікативного задуму обвинувач нерідко вдається до комбінованого використання аугментативних засобів та включенню у висловлювання різних додаткових компонентів, що створюють емоційно-експресивний фон висловлювання та інтенсифікують виправдовувану інтенцію:

- 1) використання оцінювальної лексики;
- 2) експлікування оцінки переконливого висловлювання, що фіксує його неістинність;
- 3) вираження поведінки мовленнєвих актів «говоріння правди»;
- 4) експлікування прохання про розуміння і прощення.

Отже, мова прокурора є засобом регулювання та відновлення міжособистісних відносин. Рішення про необхідність виправдувальних мовних дій і вибір способу виправдання в певній мірі залежить від таких прагматичних чинників, як рольові відносини комунікантів і характер ситуації спілкування, але вирішальну роль відіграють особистісні емоційно-психологічні особливості мовця.

Варто зазначити, що прагматична спрямованість промови обвинувача заснована на вживанні різноманітних комунікативних стратегій (у тому числі й маніпулятивних) [174], які націлені на переконання аудиторії в правдивості та законності судового рішення. Досліджуючи мову прокурорів під час судового процесу в англійській та українській мовах вдалося виявити, що в процесі комунікації з'являється безліч ситуацій, в яких використовуються маніпулятивні технології, які цілком виправдані не тільки з позицій прагматичного впливу [155]. У цьому плані прагматично виправданим є застосування прокурорами провокації, чутків, гри на терпінні або почутті

безвихідності на реципієнтів у процесі спілкування з учасниками судового процесу. Цей прийом розрахований на те, щоб стимулювати якусь дію, досягти певного контролю над поведінкою й установкою адресата [88]. Саме тому поширення висловлювань, що належать до модально-семантичного поля переконання, є однією з важливих характеристик виступу прокурора.

Необхідно також зауважити, що водночас у різних ситуаціях соціально-правової діяльності саме застосування мовних засобів категорії переконання дозволяє простежити й проаналізувати механізм взаємодії прокурорів з учасниками судового процесу.

На основі проведеного дослідження усного мовлення прокурорів у досліджуваних мовах можна описати модель мовленнєвої поведінки обвинувача у каузативній ситуації. Найважливішими елементами є наступні.

1. У судовому процесі мовна діяльність прокурора займає від 20 до 40% загального обсягу роботи судового засідання. Мова прокурора, в першу чергу, звернута до складу суду, який і є її головним адресатом. У ситуації переконання реципієнтів основою мовної поведінки прокурора й адресата є усвідомлення стану справ, яке вимагає зміни, про що прокурор і повідомляє адресату, оцінюючи й висвітлюючи всі докази та обставини у справі, впливаючи на висновки суду, на його рішення. Саме розподіл комунікативних ролей і спрямованість перлокутивності мовленнєвого акту належить прокурору, який активізує розумову діяльність адресата та допомагає у виявленні суперечливих фактів, які потрібно буде виявити у дорадчій кімнаті, та з'ясувати істину.

2. Головним параметром характеристики процесу переконання між прокурором й адресатом каузації є соціальна дистанція, яку 98% аудиторів під час прослуховування експериментального корпусу мовленнєвого матеріалу схарактеризувати як формальну, і тільки 2% визнали такі відносини нейтральними.

3. З погляду інтерактивної комунікації мовленнєве спілкування між комунікантами в процесі переконання під час розгляду судової справи, як

правило, монологічне, але трапляються випадки появи несподіваних конфліктних ситуацій, які зумовлюють перетворення типу інтеракції з монологічного на діалогічний або полілогічний.

4. З позицій жанрово-стилістичних особливостей спілкування прокурора з адресатом можна схарактеризувати як професійне, офіційно-ділове, якому притаманне використання спеціальних професійних (наукових) термінів, юридичних категорій (стандартних формул) [21]. Слід також вказати, що врахування взаємодії функції та змісту мови прокурора доводить, що в деяких ситуаціях мова обвинувача може мати розмовний характер: з використанням відносно вільного синтаксису, розмовної лексики, хезитаційних пауз, повторів.

5. З погляду на емоційно-мовленнєву виразність мову прокурора можна віднести до раціонально-аналітичної промови, спокійної за тоном, близької академічній мові в логічно витриманих категоріях.

6. З точки зору співвіднесеності формальних та змістових характеристик мовлення прокурора під час судової діяльності – простежується авторитарний стиль спілкування прокурора з адресатом (чітке мовлення, короткі фрази, грамотно підібрані аргументи; все це спрямовано на прагнення переконати учасників процесу та досягнути мету – вірного оцінення як обтяжливих, так і пом'якшувальних обставин, винесення законного, справедливого вироку). Судова мова прокурора не містить невідомих суду фактів, в ній вже присутня відома з судового слідства інформація, яка розглядається з точки зору обвинувачення. Саме такий вид промов можна вважати полемічним, переконливим, цілеспрямованим вольовим актом, в якому прокурор підтверджує наявність злочину.

Для того щоб змусити адресата діяти, прокурор використовує низку стимуляційних факторів, одним з яких психологічний вплив, зіставною частиною якого є модальність переконання.

2.3. Засоби вираження модальності переконання в мові прокурора

Лінгвісти мають різні погляди на засоби вираження модальності переконання в мові обвинувача. У даній роботі ми дотримуємося найбільш широкого підходу, який полягає в тому, що модальність переконання може виражатися комплексом мовних засобів різних рівнів: граматичними, лексичними, синтаксичними і засобами. Конкретні способи вираження модальності переконання залежать від структури мови.

Наявність в мові ієрархічно упорядкованих рівнів було відзначено на початку ХХ століття Московською Фонологічною Школою: «1. Мова є складною семіотичною структурою, ієрархічно стратифікованою на яруси. 2. Кожен ярус мовної структури утворює систему взаємопов'язаних і взаємозалежних одиниць. 3. У будь-якому ярусі мовної структури можуть бути виділені свої рівні. 4. Для кожного ярусу може бути виділена його основна одиниця. 5. Для морфологічного ярусу основною одиницею є морфема. 6. Для фонологічного (або: фонетичного) ярусу основною одиницею є фонема» (Основні положення МФШ). Графічно ця систематизація представляється у вигляді структури (Рис.1).

Рис.1 Структура рівнів у мові.

Усередині кожного рівня також є певна ієрархія: сегментний та супрасегментний рівень у фонетиці, кореневі й некореневі морфеми в морфології та систематизації граматичної категорії, в синтаксисі –

словосполучення і пропозиції [71]. Тільки рівень лексики піддається систематизації у категоріях структуралізму, оскільки виділити ієрархію в словах досить важко [18]. Ці особливості притаманні всім мовам, проте порівнювані нами мови, з їх арсеналом вищезгаданих засобів, використовують їх кожен по-своєму. Це можна пояснити специфічними рисами структури кожної з досліджуваної нами мов. Підкреслимо, що досить часто спостерігається комбінування цих засобів. Іншими словами, категорія модальності переконання належить до числа таких мовних категорій, які знаходять своє вираження як в лексичній системі мови, так і в його граматичній побудові, а також в його інтонаційно-мелодійній структурі.

Лексико-граматичні засоби вираження модальності переконання

Засоби вираження модальних значень дуже різноманітні й знаходяться в залежності від будови мови, від специфіки внутрішніх законів її розвитку. При цьому одиниці граматичного рівня в основному спеціалізуються на вираженні об'єктивної модальності, одиниці лексичного рівня – суб'єктивної модальності.

Основним морфологічним засобом вираження модальності в українській мові, втім, як і в англійській, є категорія способу дії.

Модальні характеристики дійсного способу є наслідком часової співвіднесеності, оскільки час дієслова є морфологічним маркером дійсного способу [33]. Якщо даний час дієслова передає вищий ступінь реальності – конкретну, що переживається, спостерігається є очевидною дійсністю, то особливу роль у вираженні модальності переконання в мові обвинувача грає минулий час дійсного способу, оскільки тільки дієслово минулого часу може вказувати на реалізацію або не реалізацію дієслівної дії.

Наказовий спосіб в українській мові виражає не реальні дії, а накази або прохання зі спеціальною формою 2-ої особи однини та множини [23], а також спонукання до вчинення спільної дії одним або декількома особами, включаючи мовця. В англійській мові наказовий спосіб висловлює дію, яку

повинно бути виконано [84]. Це спонукання до дії може бути представлено у формі наказу, вимоги або прохання, попередження або застереження тощо.

З точки зору форми наказовий спосіб в англійській мові характеризується низкою особливостей: воно збігається з інфінітивом і формою теперішнього часу дійсного способу (за винятком дієслова *be* і, форми 3-ї особи однини дієслів); в ньому не розрізняються категорії особи й числа. Однак наказовий спосіб виділяється своїми синтаксичними особливостями: воно поєднується зі зверненням, вираженим займенником 2-ої особи *you*, невизначено-особистими займенниками *everybody*, *somebody* та назвами іменниками (частіше власними).

Отже, наказовий спосіб може вносити в речення найрізноманітніші модальні значення: вимушеність, спонукання і повинність, можливості скоєння дії тощо.

Умовний спосіб висловлює бажання, можливість, спонукання, сумнів, невпевненість, припущення, умову, поступку й інші значення. Цей спосіб використовується для вираження дій, станів, положень, що є в поданні, подаються не як реальні факти, а як факти бажані, очікувані, можливе тощо.

Протиставлення категоріальних форм дійсного і наказового способу в англійській мові існує лише в межах, не пройденого часу; форми минулого часу не розрізняють спосіб дії, а їх модальні значення переконання виражаються контекстуально, через їх лексико-синтаксичне оточення. Дії нереальні, бажані або здійсненні тільки за певних умов, виражаються формами умовного способу (The Subjunctive Mood) [26].

Зазначимо, що здатність висловлювати модальні відношення в сфері минулого часу за допомогою умовного способу властива англійській мові, також як і українській. Цей факт підтверджує тісний зв'язок категорій темпоральності та модальності переконання, яка проявляється в англійській мікросистемі минулого часу.

Формальна різноманітність видів умовного способу і їх порівняно висока питома вага в англійській мові можна зіставити з одноманітністю форм

умовного способу та істотно більш обмеженою сферою її вживання. В українській мові, на відміну від англійської, є тільки одна аналітична за своєю структурою (форма минулого часу плюс незмінна частка «б(и)») на протигагу більшою структурною різноманітністю в англійській мікросистемі

На **синтаксичному** рівні актуальне членування є одним із засобів вираження модальності в українській та англійській мовах обвинувача.

Порядок слів з усіма його особливостями та відтінками є основоположним початком для актуального членування. Сучасна лінгвістика саме так трактує цю проблему. Однак перш ніж говорити про актуальне членування, доцільно розглянути модальну семантику, модальну частотність і модальну продуктивність порядку слів на рівні простої пропозиції з урахуванням контекстуальної обумовленості ФСП переконання. Як правило, відношення до того, що повідомляється органічно пов'язане з організацією матеріалізуємих одиниць мови **синтаксичного** рівня, тобто членів речення в їх сукупності й порядку [31]. Такі явища як прямий порядок, зворотній порядок, інверсія є формально-граматичними визначеннями розміщень синтаксичних одиниць. Причини, що спонукали обвинувача даної побудови промови використовувати ту чи іншу фігуру розміщення або переміщення, є вираженням віднесеності, модальності. Саме тому при розгляді порядку слів виняток модальності переконання позбавляє можливості науково вірно тлумачити семантику порядку слів, тобто смислові умови його існування як такого. Лише з таких позицій можна визначити відтінки модальності переконання, наприклад, вірогідності, необхідності, впевненості, невпевненості, згоди, заперечення тощо в порядку слів.

На рівні **лексики** модальність переконання в двох неспоріднених мовах виражається власне-модальними словами, функціонально-модальними словами й частками. Часом модальні слова утворюються від знаменних слів, у емантиці яких закладена модальність переконання. Це властиво англійській мові та особливо характерно для української мови. Слова з внутрішньою експресією

використовуються обвинувачем для впливу на співрозмовника, що згодом перетворюється в тенденцію переходу знаменних слів у модальні.

На відміну від української мови, де дієслово, що виражає відношення діяча до дії, називається модальним, в англійській мові число модальних дієслів обмежене вузькою та специфічною групою, що виділяється не тільки за значенням та формами, а й за деякими іншими ознаками:

1. Модальні дієслова не мають багатьох форм відмінювання в своїй парадигмі: інфінітива, наказового способу, дієприкметників, герундія. Вони не мають закінчення -s в 3-ій особі однини теперішнього часу.

2. Модальні дієслова по-особливому оформляють запитливу і негативну форми пропозиції (без допоміжного дієслова).

3. Модальні дієслова на відміну від дієслів повної предикації мають так звані «слабкі» форми вимови. Крім того, подібно до дієслів *be* і *have*, модальні дієслова мають тенденцію зливатися в негативному реченні з часткою *not*: *can not*, *could not*, *must not*, *oughtn't*, *should not*. Але: *may not*.

4. Модальні дієслова ніколи не слідують за іншим дієсловом, вони обов'язково передують дієслову, вживані в одній з форм інфінітива.

Просодичні засоби вираження модальності переконання

Як і будь-який самостійний розділ мовознавства, фонетика має свої методи вивчення звукових одиниць. Найбільш старий з них, але такий, що не втратив свого значення і тепер, називається методом безпосереднього спостереження. Специфіка даного методу полягає в тому, що дослідник, вслухаючись в промову, робить висновок про загальні риси й особливості окремих звуків або груп як в артикуляційному плані, так і акустичному.

Аналіз і опис інтонаційних засобів мови з позицій фонетичного підходу повинен ґрунтуватися на дослідженні матеріального ества просодичних характеристик суперсегментних одиниць мови [29]. Як відомо, процес мовної комунікації включає три фази: продуцирування мови (фонація, артикуляція), передача мовного сигналу в формі звукових хвиль, поширених у пружному

середовищі згідно фізичних законів (акустична фаза), та сприйняття мовного сигналу слуховою системою людини (перцепція). Тому просодичний опис зв'язного мовлення може здійснюватися шляхом характеристики фізіологічних процесів управління елементами мовного тракту, аналізу акустичних параметрів коливальних процесів звукового поля, що поширюються в навколишньому середовищі, або вивченню перцептивних процесів сприйняття акустичного сигналу з метою правильного розуміння почутої інформації, переданої мовцем. Найбільш поширеним є підхід, заснований на описі просодії у термінах перцептивних характеристик мови, диференціацію яких у мові забезпечують мелодійний компонент, гучність, темп мови (включаючи паузи), тембр голосу, фразовий наголос, ритм. Практично кожен з цих компонентів корелює з відповідними характеристиками акустичної та фонаційної фази [34; 199; 208; 210; 213; 223; 229; 232], хоча говорити про однозначну відповідність між ними не можна.

Слід зауважити, що не всі зазначені компоненти інтонації глибоко вивчені. Деяким з них (наприклад, мелодиці та наголосу) в науковій та навчальній літературі з фонетики приділяється багато уваги, інші ж (наприклад, тембр) вивчені порівняно слабо.

Існує вагома причина, через яку багато дослідників висувають на перший план за ступенем важливості в інтонаційному оформленні мови мелодійний компонент [219]. Саме мелодійний компонент інтонації найбільш чітко сприймається на слух та має максимальну функціональну навантаженість [219]. Тому, зокрема, для висотних характеристик раніше всього була розроблена своя система знаків, які фіксують їх у графічній формі (тонограми). У той же час зображення темпоральних компонентів інтонації до теперішнього часу обмежена, як правило, лише позначенням тривалості пауз. Інформація про силові компоненти зводиться до маркування ударних складів (хоча ряд авторів користується позначеннями, що показують гучність мови, проте вони не є загальноприйнятими [207]). Тембральні компоненти інтонації зовсім не мають

будь-яких загальноприйнятих позначень, призначених для графічного відображення відповідних просодичних характеристик. При цьому слід зауважити, що навіть мелодійні особливості, за допомогою чинних систем-позначень, можна показати тільки частково, тому що не всі акустичні характеристики частотних змін мають відповідності у запропонованих системних позначеннях.

Всі елементи синтагми (предшкала, шкала, ядро і заядерная частина) відрізняються специфікою оформлення висотного компонента, причому найбільш різко за ступенем вибраного висотним компонентом протиставленого всім іншим елементам синтагми ядро.

Тип ядерного тону, простого (спадний, висхідний, рівний) або складного (нисхідно-висхідний, висхідно-спадний), є основною просодичної характеристики синтагми. [13; 36; 42; 43; 76; 85; 86; 99; 105; 145; 193; 212; 220].

Заядерні склади зазвичай продовжують рух основного тону в ядрі, не вносячи в нього істотних якісних змін. Тут слід зазначити, що поява другорядного наголосу на заядерних складах може збільшити їхню семантичну значущість (вагомість) в інтонаційному оформленні фрази (особливо в українській мові).

Тип шкали (зазвичай розрізняють висхідну, спадну і рівну шкали відповідно до напрямку руху основного тону на ударних складах синтагми, і монотонну, ступінчасту, що ковзає і скандентну – в залежності від мелодійного рівня взаємного розташування наголошених і наступних ненаголошених складів в ритмогрупах шкали) також відіграє істотну роль у передачі комунікативних, модальних та інших смислових відносин при мовному спілкуванні. Мелодійне оформлення предшкали менш за інші сегменти синтагми бере участь в передачі комунікативної спрямованості й семантичних аспектів висловлювання, однак у порівнянні з ненаголошеними складами шкали предшкала часто більш інформативна та точніше відтворюється носіями мови.

У ряді розвідок робилися спроби прямого співвіднесення тих чи інших типів мелодійного оформлення окремих сегментів синтагми з конкретними семіологічними одиницями. Однак більшість лінгвістів дотримуються думки, що розрізняти за змістом можливості мелодійного компонента інтонації можна реалізувати частіше за все не засобами просодичного оформлення того чи іншого сегмента синтагми, а в результаті взаємодії інтонаційних конструкцій предшкали, шкали і ядра, функціонально пов'язаних в мовленнєвому акті.

Важливим компонентом інтонаційного оформлення мовлення є фразовий наголос, який в залежності від досліджуваної одиниці може поширюватися на синтагму, фразу і більші одиниці мови, такі як понад фразову єдність, текст. Відмінною особливістю цього компонента інтонації, у порівнянні з раніше розглянутими, є його комплексний характер, тому що на акустичному рівні він реалізується як результат взаємодії основних фізичних параметрів фонетичної структури: частотного, динамічного і темпорального.

Роль різних видів фразового наголосу (нормативного, логічного, емфатичного) в оформленні усного мовлення важко переоцінити. Взаємодія і взаємозалежність реалізації всіх зазначених видів наголосу у фразі, в цілях виділення семантико-інтонаційного центру висловлювання, обумовлені комунікативними завданнями мововираження, морфолого-синтаксичними особливостями мови, лексичний склад мовного відрізка та його стилістичними особливостями.

Людський голос має цілу низку характеристик, які можна доволіно змінювати в деякому діапазоні. Не слід забувати й про зміну гучності голосу, що, безсумнівно, позитивно позначиться на загальному враженні від виступу. Найбільш значущі моменти виділяються голосом, що не дає слухачу втомитися, навіть, під час довгої промови. У зв'язку з цим, гучність мови само по собі, незалежно від зв'язку з наголосом, може брати участь у вираженні тих чи інших модальних значеннях.

Одним із засобів інтонаційного вираження різних аспектів змістового плану, у тому числі відношення мовця до виступу, до ситуації розмови є темп. Варто зазначити, що вибір темпу впливає на якість та важливість сприйняття інформації, якою оратор ділиться. Але в залежності від наданого часу, мовець може намагатися викласти весь матеріал шляхом прискорення темпу мови, що буде вказувати на його некомпетентність у виступах, або навмисно сповільнювати темп (особливо на початку промови), щоб надати офіційно-строгу вагомість виступу. На зміну темпу безпосередньо надають впливу: довгота синтагми (чим довший відрізок, тим більша кількість складів вимовляється в одиницю часу), гучність (чим тихіша вимова, тим вона повільніша), стиль мови (офіційний та ораторський стилі відрізняються сповільненим темпом реалізації, не офіційна – прискореним) [102, с. 33-34].

Ритм, також як і фразовий наголос, є комплексним компонентом інтонаційного оформлення мовлення, результатом взаємодії основних фізичних параметрів фонетичної структури: частотного, динамічного і темпорального. Регулярна повторюваність наголошених і ненаголошених складів у часі (їх синхронізм) визначає ритмічність мови. Зрозуміло, що наголос має першорядну важливість при ритмічній організації мовлення. При розгляді питань, пов'язаних з мовним ритмом, необхідно пам'ятати про багаторівневість цього компонента інтонації (ритм складу, ритм слова, ритм синтагми), його здатності до одночасної реалізації в усіх вищевказаних формах.

Тембральні характеристики мови дозволяють слухачам судити про психофізіологічний стан мовця, його ставлення до об'єкта мовлення і ситуації, тобто адекватно інтерпретувати передане в висловлюванні конкретне модально-емоційне значення. Основними акустичними корелятами тембральних характеристик мовного сигналу є показники високочастотних областей посилення звукової енергії. Бувши одним з обов'язкових елементів інтонаційного оформлення мовлення, тембр виступає в тісній взаємодії з іншими компонентами інтонації.

Завершуючи інвентарно-таксономічний огляд інтонаційних засобів мови, можна з усією визначеністю констатувати наявність істотних відмінностей ступеня інформативності мелодики, гучності, темпу, тембру, ритму і фразового наголосу в плані передачі логіко-сміслових і емоційно-модальних значень, а також комплексний характер реалізації названих інтонаційних компонентів у мові. Тому важливу проблему становить не тільки вивчення ролі кожного з цих компонентів при реалізації різних лінгвістичних функцій інтонації, але і встановлення їх ієрархії, взаємозв'язку та взаємозалежності в мові.

Крім розглянутих вище чисто мовних рівнів існують й інші сегменти мовної дії, які пов'язані з позамовною дійсністю, проте відіграють важливу роль для ефективності комунікації: це екстралінгвальний та соматичний рівень. Екстралінгвальний рівень впливу охоплює жести, міміку, вибір пози під час промови, а також позамовний контекст ситуації – час і місце спілкування. Соматичний рівень – це паси руками, особливості погляду відправника повідомлення, практика спеціальних дотиків до реципієнта.

2.4. Комунікаційні форми актуалізації модальності переконання

У результаті нашого спостереження над великим масивом переконливих висловлень у мовленні англійських і українських прокурорів було виявлено наступні види комунікації, які обирає обвинувач для переконання учасників судового процесу у правильності своєї точки зору: 1) інформування; 2) роз'яснення; 3) доказ; 4) спростування.

Наведемо, на наш погляд, типові приклади реалізації зазначених вище мовленнєвих особливостей актуалізації модальності переконання:

- Інформування в процесі судового засідання:

– *Шановний Суд! Кримінальна справа, що розглядається у судовому засіданні за своїм змістом та шкодою є значною.*

– *Thank you. I have no further questions.*

Як бачимо, у першому прикладі, обвинувач надає адресату інформацію про значущість самої справи, в другому – інформує про відсутність питань .

- **Роз'яснення.** Варто звернути увагу на комунікативну варіативність цього напрямку. Данні конструкції ми розділили на 3 типи:

- **інструктивні** – дохідливо роз'яснює адресату порядок дій, не чіпаючи його критичне мислення, а користуючись його пам'яттю.

– Необхідно приділити увагу тому, що ухвали від 30.03.2006 року та від 18.04.2006 року оскаржувались в апеляційному порядку, внаслідок чого їх дія була зупинена.

– So you just got into this car with someone that you didn't know and had never even seen before?

Учасники судового процесу повинні засвоїти й запам'ятати відомості, які надає обвинувач (роз'яснення ведеться чіткою, ясною мовою, короткими фразами).

- **розповідні** – виклад суті справи у формі розповіді. По завершенні розповіді адресант приходить до певного висновку.

– Полюхович І. П. раніше не судимий, за місцем проживання та роботи характеризується позитивно, на обліку у лікарів психіатра та нарколога не перебуває. Обставини, які б пом'якшували його відповідальність або обтяжували відсутні.

– Your Honor and ladies and gentlemen of the jury: the defendant has been charged with the crime of driving or taking a car belonging to someone else, without the permission of the owner. The evidence will show that a 2004 Corvette was stolen on the night of February 8th. The next day the defendant was arrested driving the stolen car. The defendant's fingerprints were on the keys used to steal the car. The evidence I present will prove to you that the defendant is guilty as charged.

Такий вид комунікації для більшості людей більш зрозумілий, оскільки він існує з давніх часів і є найпоширенішим у спілкуванні. Розповідний тип роз'яснення вказує на володіння певних мовленнєвих навичок прокурором: він

вміє побудувати розповідь та вміло вживає паралінгвістичні засоби (тембр голосу, міміка, жести) в процесі промови.

- **міркувальні** – переконання аудиторії, під час участі в суперечці, здатні моментально активізувати розумову діяльність; таке роз'яснення сприяє більш уважному ставленню аудиторії до проблеми та супутнім висновкам. Такий прийом є актуальним для прокурорів, чия аудиторія – люди з творчим складом розуму, активні й комунікабельні.

У наведених прикладах наочно простежується вміле застосування мовних засобів з метою привертання уваги слухачів, зробити їх учасниками комунікації:

– *Що ж стало причиною вчинення Голенковим протиправних дій?*

– *Your Honor, I would like to have these keys marked as people's exhibit number one and ask that they be admitted into evidence.*

З одного боку, можна схарактеризувати це як метод непрямого переконання, оскільки інформація повідомляється не безпосередньо, а в формі натяку. При цьому обвинувач звертається не до емоцій, а до мислення людини. З іншої сторони, мова прокурора активізує розумову діяльність слухачів шляхом постановки ряду проблем з подальшими логічними міркуваннями й підбиттям до потрібних висновків.

При аналізі матеріалу дослідження помічено, що прокурори в процесі доказу при розгляді будь якого випадку часто використовують висловлення з модальним значенням **доведення**. Сутність доказів зводиться до виділення певної ідеї та її аргументації у процесі доведення. Все це дійство можна назвати демонстрацією. Прокурор зобов'язаний мати фактичні підтвердження, що доводять правильність цієї ідеї. Фактичні підтвердження налаштовують аудиторію на сприйняття інформації в потрібному напрямі та створюють певну установку (доказ не здатний існувати без фактів).

Наприклад:

– Крім того, це діяння було вчинено в стані алкогольного сп'яніння, що виключає розважливе та цілеспрямоване відношення Голенкова до власних дій. Прошу врахувати те, що стан сп'яніння не може в даному випадку розглядатись як обтяжуюча відповідальність обставина (як це і передбачено п. 11 ст. 41 КК). Адже, ми повинні визнати, що особа, яка нападає на іншу особу з метою заволодіння чужим майном з погрозою вчинення насильства в тверезому стані, являє собою значно більшу суцільну небезпечність. Така особа діє обдумано, а не під впливом помилки, як це було з Голенковим.

– *Ladies and gentlemen of the jury, today we have proved to you that Jes Markson is undeniable guilty of first degree murder. We have proved this by showing you that Jes Markson had the motive, the means and the opportunity to commit this heinous crime.*

Як бачимо, у мові обвинувача доведення при переконанні будується згідно з логічними законами тотожності, суперечності й достатньої підстави. Ефективність доведення обвинувача супроводжується наочними представленнями або справжніми фактами.

Останнім типом переконання стосовно вищезазначеної класифікації є **спростування**. Лінгвістичне забезпечення подібних конструкцій актуалізується шляхом того, що дуже часто прокурор використовує не тільки логічні докази, оскільки їх може бути не достатньо при застосуванні даного методу. У разі спростування, як показала практика судового процесу, неефективною є і суперечка, тому прокурор надає час адресату для визнання неправоти.

Яскраві приклади спростування реалізовані в таких наведених висловленнях прокурорів:

– *Що ж являє собою діяння Голенкова при глибокому розгляді та яких заходів воно заслуговує з боку держави?*

– *There is absolutely no question about the first two things we must prove. First, the defendant was arrested driving a car belonging to the owner of Martinez*

Car Sales. Second, the owner testified that no one, including the defendant, had permission to drive or take the Corvette.

З точки зору логіки можна сказати, що спростування має ту ж саму природу, що і доведення. Доводячи учасникам судового процесу одну ідею, прокурор тим самим спростовує іншу. У психологічному ж плані є певна різниця, пов'язана з тим, що в процесі спростування здійснюється критика певних поглядів співрозмовника з руйнуванням старих й формуванням нових настанов. Звідси в процесі спростування у мові прокурора, поряд з логічними засобами, використовуються і психологічні. Модальність переконання в даному випадку передбачає обов'язкове стимулювання слухача шляхом підтримки ходу його думок і дій.

Таким чином, структура мовлення прокурорів в неблизько споріднених мовах (англійській і українській) характеризується вживанням типологічно спільних форм переконання (інформування, роз'яснення, доказ, спростування), що є системою способів введення інформації з метою впливу на слухача.

Висновки до розділу 2

Експериментальне дослідження лінгвістичних засобів актуалізації модальності переконання в мовленні прокурора проводилося відповідно до розроблених у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці методик.

Експериментальний матеріал, який складався з фраз, що передають значення модальності переконання, відбирався із сучасних автентичних англота україномовних передач відкритих судових засідань. Загальний обсяг звучання становить понад 13 годин.

При домінуванні мовних особливостей офіційно-ділового стилю, мові прокурора великою мірою властиво застосування канонів судового красномовства. Поряд з переважними рисами публіцистичного та офіційно-ділового стилю в судових промовах обвинувача можна виділити елементи

наукового стилю, які, як і елементи розмовного стилю, використовуються з метою створення доказовості й переконливості судової промови.

Намагаючись дослідити дві неспоріднені мови обвинувача, можна виділити дві тенденції, залежно від обраного нами шляху: від розумових категорій до мовних форм і, навпаки, – від форм до думки. Дослідження функціонально-семантичного поля переконання в мові обвинувача є не тільки теоретично значущим, але й практично корисним, тому що даний підхід відповідає природним умовам мовного спілкування, під час використання граматичних та лексичних значення в їх невід'ємному зв'язку, коли одні вносять доповнення, підсилення або заміну в інші.

Система лексичних засобів доповнюється сукупністю засобів лексико-граматичних: модальних дієслів, слів і часток. З їх допомогою до інформації може бути доданий відтінок ставлення обвинувача – сумнів, впевненість, позитивна або негативна оцінка, скептицизм або облігаторність, у зв'язку з чим функція повідомлення доповнюється функцією впливу. Тому при включенні даних коштів до складу спочатку нейтрального висловлювання відбувається його модалізація, тобто інтегрується експресивний компонент, здатний впливати на емотивну сферу свідомості адресата. Аналіз досліджуваного матеріалу також підтвердив, що модальні слова та модальні частки значущі для структурної організації висловлювань, направляючи та регулюючи когнітивний процес особистості, що сприймає інформацію, й в значній мірі визначає її інтерпретацію.

У рамках категорії модальності одне і теж значення може входити в кілька семантичних зон, утворюючи багатовимірний, універсальний граматичний набір. З іншого боку, одна й та ж форма може виражати значення, що відносяться до різних модальних мікрополів. Багатоаспектна природа таких явищ вимагає застосування багатоаспектно-домінантного методу їх дослідження.

Семантичний простір модальності вербалізується взаємодією одиниць граматичного та лексичного рівнів. При цьому одиниці граматичного рівня в основному спеціалізуються на вираженні об'єктивної модальності, одиниці лексичного рівня – суб'єктивної модальності.

Фонетичний аналіз мав на меті якісну оцінку ступеня просодичної актуалізації модальності переконання в судовому дискурсі. Для досягнення цієї мети експериментальні фрази прослуховувалися викладачами-фонетистами англійської та української мов.

Аудиторський аналіз досліджуваного матеріалу ставив за мету виявлення якісних показників просодичних характеристик реплік, ідентифікованих за модальним забарвленням представниками англо- та україномовних груп аудиторів як переконання.

Аналіз просодичного оформлення англомовних та україномовних фраз дозволить виявити типологічно спільні та специфічні для кожної мови характеристики. Типологічно спільними характеристиками для двох мов є: вживанням логічного та емпатичного фразового наголосу (крім синтагматичного), середній темп мовлення прокурора, зміна тембру голосу від ввічливого до примусового ставлення, зміна гучності мовлення в залежності від напруженості ситуації. В українських реалізаціях спостерігалось звучання фрази у вузькому частотному діапазоні зі слабо вираженими змінами тонального параметра ізбільшення інтенсивності на ядерному складі.

У лінгвістиці немає сталої думки з питання про категоріальну приналежність модальності. Модальність визначається як граматична, лексико-граматична, синтаксична, понятійна і функціонально-семантична. Прийнятий у нашій роботі функціональний підхід базується на теорії функціонально-семантичного поля.

В обсяг поняття мовної модальності переконання включаються значення реальності/ірреальності, складові семантичної доміанти даної понятійної категорії, що виражаються морфологічною категорією способу дієслова, як

центральною засобами її реалізації. Визначаючи категорію способу дієслова як ядерний засіб вираження поля модальності переконання, ми виходимо з того, що граматична категорія способу виступає як найбільш регулярний, спеціалізований і облігаторний засіб реалізації поля модальності переконання.

До конкретно мовних особливостей англомовних висловлювань відносяться: використання надширокого діапазону, обумовленого різким підвищенням тону на ядерному сегменті, оформленому складним спадно-висхідним мелодійним контуром, значне підвищення тривалості ядерного складу стосовно середнього темпу мовлення; широкий діапазон тональної зміни у синтагмі, плавно низхідна конфігурація мелодійного контуру в межах шкали.

Проведений аналіз експериментального матеріалу показав, що характер трансформації просодичного контуру функціонально-семантичного поля модальної сфери переконання є досить різноманітний. Це стосується інвентарю інтонаційних засобів. Причому більша частина виявлених релевантних ознак належить до типологічно схожих для англійської та української мов.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ ПЕРЕКОНАННЯ В МОВЛЕННІ ПРОКУРОРА

Модальність є невіддільною частиною речення. Внесення модальних засобів у речення змінює не тільки формальну субстанцію, але і семантику (сенси) ставлення мовця до того, про що він говорить. Центром кожної предикативної одиниці є абстрактна модальність, яка може бути оформлена модальними засобами мови або виражена іншими засобами. При цьому даний мовний відрізок містить в собі обов'язкову логічну модальність.

Отже, речення виражає віднесеність змісту промови до дійсності, що доводить тісний зв'язок категорії модальності з пропозицією. Визначаючи пропозицію як предикативну одиницю, дослідники розглядають предикативність як головну рису, що відрізняє речення від слова і словосполучення. Якщо слово – це одиниця мови, то речення – одиниця мови, що є головним засобом формування, вираження й висловлення думки. Однак в пропозиціях типу *«Ну і ну!»*, *«Оце так!»* *«Hey, hey!»*, *«Holly crap!»*, немає предикативності, але вони оформлені інтонаційно і в них виражена суб'єктивна модальність - здивування мовця.

3.1. Лексико-граматичні засоби передачі модальності переконання в мові обвинувача

Загальновідомо, що різні види модальності виражаються морфологічними, лексичними, синтаксичними й фонетичними засобами мови. Це притаманне всім мовам, але при цьому порівнювані нами мови, маючи в своєму арсеналі всі ці засоби, використовують їх кожен по-своєму. Це пояснюється специфічними рисами структури кожної з досліджуваних мов, але спостерігається і комбінування цих засобів. Іншими словами, категорія модальності переконання належить до числа таких мовних категорій, які

знаходять своє вираження як у лексичній системі мови, так і в її граматичній будові й в інтонаційно-мелодійній структурі.

3.1.1. Граматичні особливості модальності переконання в мові обвинувача

В українській та в англійській мовах модальність переконання виражається різноманітними граматичними формами актуалізації комунікативних типів висловлювання у мові прокурора. Найбільш вираженими є наступні.

1. Питання.

- **Риторичні** питання у мові прокурора використовуються як засіб впливу на судову аудиторію, підкреслюючи недовіру до зробленої заяви й тим самим посилює модальність переконання. Наприклад:

– *А Ви вирішили, що все відбудеться само собою?!*

– *You mean you haven't any regular church?!*

Полемізуючи з процесуальним супротивником, обвинувач ставить риторичне питання, що виражає експресивно-емоційне впевнення протилежної позиції і апеляцію до суду. Підкреслюючи те чи інше судження, прокурор створює ефект емоційного посилення з метою надання виховного впливу на учасників судового процесу. Необхідно відмітити, що за допомогою риторичних питань, обвинувач також змінює позицію співрозмовника й змушує його сумніватися у власних аргументах, при цьому, не поступаючи ініціативи.

- **Загальні питання**, метою яких в рамках модальності переконання є не тільки підтвердження або спростування інформації, а й акцентуація таких моментів, що містять суперечність до матеріалів справи.

– *Скажіть, будь ласка, Ваша донька наполягає на тому, що вона не зловживає алкогольними напоями й не перебуває на обліку?*

– *Are those three comments accurate?*

Ставлячи питання загального характеру прокурор розраховує на те, що надані аргументи будуть переконливо сприйматися слухачами судового процесу тільки з тієї причини, що вони вигідні.

- **Спеціальні питання**, які ставлять за мету запит інформації щодо конкретного факту та переконують суд у вірності того чи іншого твердження або факту.

– *З приводу алкоголю, Ви сказали, що з п'ятнадцяти років, а коли народилася дитина, як систематично вона зловживала і до якого стану?*

– *Why don't Mr. Walker you look at the evidence?*

Даний тип питань дозволяє коротко викласти ситуацію і, пов'язавши її зі змістом бесіди, використовувати як вихідну точку для проведення обговорення проблеми.

- **Розділові питання**, що використовуються задля перевірки коректності інтерпретації отриманої інформації та можливості її застосування при посиленні на факти справи.

– *Свідок, скажіть, будь ласка, тобто я так розумію, що Ви тривалий час знаєте підсудну, так?*

– *The first two texts were set by you on July 6 th, is that correct?*

З вищенаведених прикладів бачимо, що за допомогою розділових питань, прокурор намагається знайти підтвердження факту, з'ясувати, чи згоден співрозмовник з ним чи ні.

Альтернативні питання. Цікавим в цьому плані є такий приклад. Задля переконання адресата прокурор використовує альтернативність в поведінці відповідача, тим самим проявляє ефективність спілкування.

– *Скажіть мені, чому Ви не звернулися в міліцію, а пішли вчиняти самосуд?*

– *Was there any other music or television or anything else that was adding?*

- Інтерrogативи у вигляді коротких **запитань-уточнень** маркують переконливість мови прокурора:

– *Я розумію всю важність проблеми.*

– *Справді?*

– *From rumors and newspapers of corse, I read. I don't know anything about the evidence.*

– *Do you?*

Іллокутивна мета таких питань – сполохати адресата, показати відсутність логіки в його точці зору. Цей засіб дозволяє виконувати переважну роль прокурора.

Не можна не зупинитися на випадках актуалізації таких мовних актів, як директиви, менасиви, категоричні констативи, інвективи, деклінативи та чітку видозміну інтеррогативів. Причому об'єднання менасив і інвектив, спожитих щодо адресата, підсилює авторитарний ефект висловлювання:

– *Багатьох чомусь дуже цікавить доля пана Приходька. Мені здається, ми приділяємо цьому пану дуже велику увагу. На мій погляд, це звичайний шахрай.*

– *Although I think it's foolish and her boyfriend is a jerk for suggesting it.*

Як вже було сказано директиви виступають прагматичним маркером професійної судової комунікації прокурора. Використання експліцитно перформативів характерно для англomовного мовлення обвинувача і не є порушенням нормативності мови.

2. Спонукальні граматичні форми у мові прокурора

Проведене зіставлення обвинувальної англійської промови з українською наочно показує, що спонукальні форми мають відповідні аналоги в обох мовах (наказові структури, спонукальні конструкції), обумовлюючи типологічну спільність.

Наказові структури, які націлені на отримання моментальної прямої відповіді або дії, мають примусовий характер, психологічний вплив у рамках втілення лінгвістичних засобів прагматичної спрямованості модальної семантики переконання. Треба звернути увагу на те, що використання дієслів у

наказовій формі в головному реченні знаходиться в дисонансі з формою підрядного речення, яке містить прямий порядок слів, що не властиво непрямій мові.

– *Відповідайте на поставлене питання!*

– *Continue your speech!*

Спонукальні конструкції, які не потребують використання наказового способу (питання за формою, але наказові речення за змістом) :

– *Чи не могли б Ви детальніше описати ситуацію!?*

– *Could you please explain what you mean by «his behaviour»!?*

Використання умовного способу у мові обвинувача, послаблюють семантику наказу та наближають її до прохання. Звичайно, такі форми передбачають слова ввічливості, наприклад:

– *Скажіть мені, будь ласка, як Ваша мати зреагувала на ці слова?*

– *Can you please tell us how your association with the accused commenced?*

3. Розповідні речення.

Повні (двоскладні)

– *Як Ви стверджували.*

– *I don't need to go through that again.*

Неповні

- **Еліптичні**, які є характерними розмовній формі мови.

– *П'яною регулярно.*

– *Sorry. Go ahead.*

Ці речення не вимагають контексту, ні ситуації, для того щоб скласти уявлення про дію або стан. Вони виражаються всією конструкцією в цілому, мета якої повідомити про місце, час, спосіб, що характеризують дію, стан, або вказати на об'єкт дії, напрямок дії.

- **Односкладні**, серед яких треба окремо місце належить **безособовим реченням**, що створюють динамізм та служать вираженням експресії і

активного впливу прокурора на адресата. На фоні двоскладного речення вони сприймаються як лаконічні й емоційні засоби, що збуджують увагу:

– *П'яте жовтня. Суботній вечір. Спустошена вулиця.*

– *To have the staff but not on such way.*

Аналіз матеріалу дослідження надав можливість встановити ряд важливих форм актуалізації модальності переконання в мовленні прокурора, а саме.

1) Утворення з експресивами, які посідають особливе місце серед посилювачів модальної семантики переконання та мають значення безперечності й елементарності реалій:

it's evident; certainly; we all agree that; очевидно, що; безумовно; ми всі добре знаємо.

Як бачимо, до експресивних способів вираження емоцій відноситься, зокрема, використовувана в мові обвинувача традиційна система тропів і фігур мови.

2) Різноманітні форми звернення.

При вживанні загальної форми звертання до одного чи декількох адресатів, форма 1-ї особи множини виражається в українській мові прокурора двома способами: синтетично та аналітично:

– *Говорячи про причини здійснення злочину, **звернемо** увагу на умови, які спричинили таку ситуацію.*

– ***Давайте** будемо враховувати найменші дрібниці.*

На відміну від української в англійській мові виявляється лише аналітична форма:

– *Let's be honest!*

Ввічливий штамп звернення до судді подібний в обох мовах:

Ваша Честь, Your Honor.

3) Морфологічні засоби вираження граматичної категорії визначеності семантики модальності переконання.

Варіативність морфологічних засобів актуалізації модального значення переконання тісно пов'язано зі способами зображення категорії визначеності в мовах, що розглядаються. Так в українській мові під час судового засідання у мові прокурора дана категорія виражена вказівним займенником або взагалі відсутня, тоді як в англійській такому підтвердженню є визначений артикль *the*:

– *Ваша Честь, я звертаю Вашу увагу на те, що можна було поставити машину біля під'їзду, але підсудний з самого початку переховувався. Він поставив цю машину там, щоб її ніхто ніде не бачив!*

– *How did Molly acquire the bicycle?*

Ретельний аналіз матеріалу дослідження надав можливість дійти висновку щодо граматичних особливостей структурування мови прокурора у двох неблизько споріднених мовах: для мовлення прокурорів в українській та англійській мовах типовою і характерною ознакою є використання речень різноманітних типів комунікативної спрямованості (різних типів питань, розповідних речень, спонукань), лінгвістичних моделей різної синтаксичної побудови (інверсій, еліпсисів, односкладних, двоскладних простих та складних структур), застосування дійсного та пасивного способів на морфологічному рівні (вживання дієслів у дійсному способі, пасивних конструкції, тощо) для вираження модальних значень ФСП переконання.

3.1.2. Лексичні актуалізатори семантики переконання в мові обвинувача

Під час дослідження словникового складу висловлень прокурорів ми з'ясували, що характерною типовою рисою для українського та американського судового мовлення є використання спеціальної лексики – 40%, офіційної – 20%, книжної – 10%, розмовної – 29%, жаргонна лексика становить 1%.

Аналіз матеріалу дослідження показав, що найбільш поширеними лексичними маркерами модально-емоційного значення переконання в мови прокурора, є такі класи лексем:

- лексеми з експліцитними способами вираження переконання, до

яких відносяться прикметники з негативною конотацією або негативним модально-оцінним значенням:

– *Довгий ніс змусив Вас потрапити у халепу!*

– *He characterised you like disgusting person, didn't he?*

- звернення (які спонукають слухача до отримання повідомлення):

– *Ваша честь! Шановний суд!*

– *Your Honor! Ladies and gentlemen!*

- модальні дієслова у ролі облігаторного значення

– *Ви могли йому допомогти, але вирішили втекти.*

– *He might have been at the library but you didn't check.*

- професійна термінологія (що ускладнює сприйняття сенсу адресатом і вказує на енциклопедичне домінування адресанта):

– *За даними балістичної експертизи смертельний постріл у Лоцука зроблено з обріза, який тримав у руках Максим Кучер.*

– *I finished having.*

Модальне конотативне значення закладається в сему слова і забарвлює вислів певною оцінною модальністю. Саме ці лексичні одиниці є основою для створення і закріплення оцінювальних уявлень в адресата і здатні викликати у слухачів негативні або позитивні асоціації. Сюди відносяться метафори (*імперія зла*), окказіонізми (*демокради*), евфемізми (*змова замість обман*), переінтерпретація цитат, де присутня тільки частина вірогідності, а сенс чужих слів трансформовані інтерпретатором. Таким чином, імпліцитні значення є одними з основних засобів передачі головної смислової направленості висловлювання, що спрямована на емоційно – прагматичний вплив на реципієнта.

Імпліцитний смисловий компонент може знаходитися не тільки в семі слова, а й в самій конситуації. Часте вживання будь-якого слова в стилістично забарвлених конситуаціях сприяє закріпленню в мовній свідомості адресата нових стилістичних характеристик даного слова. Таким чином модально-оцінна

конотація конситуативних лексем (позитивних або негативних) переходить на будь-яке слово, яке вживається в даному ряду, підпорядковуючи його значення загальній семантичній спрямованості мовного відрізка.

– *Ви вважали себе зіркою вечора?! За всіма описами виглядає саме так.*

– *Will you have a part in victory?! It seems like that!*

В даних прикладах імпліцитне вираження переконання відбувається за допомогою риторичного питання, з одного боку, прокурор залишає видимість відкритості і можливості вільного прийняття рішення адресатом, а з іншого боку, надає адресату тільки одну можливість для прийняття рішення, необхідного адресанту.

Розглядаючи проблему лексичних засобів вираження переконання в мові прокурора, слід зазначити різноманіття лексичних засобів актуалізації цього модального значення.

Як вже було вказано, переконання актуалізується в процесі комунікації за рахунок застосування логічних доказів, аргументації, в той час як маніпулювання має імпліцитний характер і базується не тільки на логічному, а й на емоційному впливі, за часту удаючись не стільки до аргументів, скільки до різних «хитрощів». Так, для підсилення емоційного впливу на адресата, прокурор у своїй мові в під час судових засідань з метою переконання використовує лексеми **синонімічного** ряду, тим самим виражає найскладніше поняття мислення:

– *Тобто Ви мчали на крик. А можете пригадати о котрій годині Ви так бігли?*

– *You have a very firm conviction – a very strong opinion against evolution, haven't you?*

З метою посилення позитивного впливу на адресата прокурор застосовує більше слів, які акцентують увагу на шанобливому ставленні. Це здійснюється за допомогою **слів вдячності**. Найпоширеніші в українській мові є *спасибі* та *дякую*, які мають всі шанси збільшити значення вдячності, додаючи

прислівники *дуже, красно, щиро і т.д.* В англійській мові – *thank you*, з підсиленням *so much, very much*. Наприклад:

– *Шановний суд, дуже дякую, за звернення уваги на те, що саме Самченко цю зброю тримав в руках.*

– *It shows that the defendant intended to keep the car for at least a little while. Thank you very much for attention.*

Для побудови логічно правильно оформленого процесу переконання прокурор використовує комплексні та мотиво-наслідкові **еквіваленти** *тому що; подібно до того як; для цього; з даної метою; попри все; якщо, то; після такого як; перш ніж; because; coz; instead; seams; look like; for this; first of all.* Наприклад:

– *До речі, на попередньому слідстві було з'ясовано, що смерть настала саме о 14.00, тому що тіло було знайдено одразу після смерті.*

– *The defendant admitted wanting to drive the Corvette because it was fast.*

У свою чергу інформування з дотриманням певної послідовності або виділення чергування дій, обвинувач у своїй мові використовує наступні **прислівники**: *спочатку; водночас; потім, тощо; during; same time; finally; last; first etc.*

У даних прикладах це наочно простежується:

– *Я хилю до того, що підсудний міг мати на меті спочатку вбити Лошука, а потім ще й пограбувати його.*

– *First, the defendant was arrested driving a moto belonging to the owner of Kevin Moto Sale. Second, the owner testified that no one including the defendant had permission to drive or take the Harley.*

Для підвищення рівня переконання та виразності у мові прокурора в українській та англійській мовах використовуються **повтори однакових слів**:

– *Коли пані Марченко отримала чергову відмову у проведенні операції анулювання і зрозуміла, що касир не збирається виконувати її вимогу, пані*

Марченко застосувала щойно подаровану їй на день народження запальничку у вигляді пістоleta.

– The prosecution has the burden to prove guilt beyond reasonable doubt. To do this I must prove that the accused had the intent to stalk Ms Simpson and that Ms Simpson physically committed the crime of stalking. As Ms Simpson said under oath, evidence supported by Ms Clancy, that she had broken off her relationship with Mr Dreamer on New Year's Eve 1999 and asked him not to contact her again. He did not follow that advice.

Серед мовних одиниць ми виділили кілька груп лексем залежно від засобів підвищення інтенсивності впливу на реципієнтів. Виділені нами мовні одиниці мають інформативну заданість й відображають прагматичні властивості в мові обвинувача:

- Реалізація переконливо-впливової функції висловлювання за допомогою міжмовних одиниць розглянуто в нижчеприведених прикладах актуалізації зазначеного явища:

– Й так зрозуміло, що старенька домівка дісталась Вам не від королеви Єлизавети.

– It was clear that there was a rumbling sound behind you and it was not a Christmas song.

Мовною одиницею в даних англomовному та україномовному прикладах є прикметники «rumbling» й «старенька», які функціонують в цьому висловлюванні як епітет. Прикметник «rumbling» та «старенька» знаходять прагматичне значення на основі протиставлення: «rumbling sound», «старенька домівка» протиставляються «Christmas song» й «королева Єлизавета». Словосполучення «Christmas song» та «королева Єлизавета» виступають в якості абстрактного прикладу й мають позитивні конотації. «Rumbling sound» й «старенька домівка» виступають в якості антоніма «Christmas song» та «королева Єлизавета», і епітет «rumbling» й «старенька» знаходять негативні

конотації. Переконаючо-впливовий ефект висловлювання спрямований на створення у реципієнта емоційного враження дискомфорту.

Розглянемо ще один приклад:

– *Навіщо ж такі міцні, спортивні, гарні руки, які нічого не можуть зробити, окрім як битися!*

– *Big, strong, beautiful men with nothing. And nobody came.*

У даному випадку можна говорити про інтенсивну емоційну оцінку, оскільки «beautiful» та «гарні» виступають в якості актуалізаторів й інтенсифікаторів емоційно-оцінювального значення епітетів «big» - «strong» та «міцні» – «спортивні». За допомогою мовної одиниці «beautiful», «гарні» інформеми «big» – «strong» та «міцні» – «спортивні», що не мають прагматичної заданості, знаходять прагматичне, позитивне коннотативне значення, що дозволяє обвинувачу висловити свою оцінку. Отже, за допомогою мовної прагмеми досягається актуалізація прагматичних значень прикметників «big» – «strong» й «міцні» – «спортивні», які знаходять підвищену експресивність і стають епітетами, що виражають оцінку прокурора.

Особливості сенсibilізації проілюстровані в таких прикладах:

– *За допомогою кнопки «тривога» можна було викликати швидкореагуючу, захисну, доблесну опергрупу, яка б примчала за декілька хвилин.*

– *Why not to try the fantastic, awe-inspiring, majestic Lamborghini instead moto what was stolen by you!*

У вищенаведеному прикладі можна говорити про інтенсивний ступінь оцінки, що досягається за допомогою сенсibilізації: перерахування епітетів з яскравим емоційним забарвленням і схожим значенням підсилюють певний зв'язок між інтелектуальною сферою, втіленої в досягненнях науки, і емоційно-естетичною сферою, на яку здійснюється вплив за допомогою експресивних лексичних одиниць з позитивними конотаціями. Сенсibilізація дозволяє обвинувачу актуалізувати позитивні конотації мовних одиниць, що створюють

яскравий образ, який потенційно може надати більш інтенсивний вплив на слухачів.

Розглянемо наступний приклад:

– *Авжеж було одразу видно, що провальний план здійсниться на фантастичне «ура».*

– *It's a lingering stench of investment money blown on creating amazing «Gosh-Wow» special effects.*

Обвинувач використовує два вигуки в якості епітета: «Gosh-Wow» та «на «ура». Як сенсibilізатор одиниць «Gosh-Wow» і «на «ура» функціонують епітети «amazing» та «фантастичний», що володіють експресивним забарвленням й підсилюють інтенсивність оцінки. Самі по собі дані вигуки використовуються для вираження подиву й радості, особливо «wow» і «ура», проте в контексті цього висловлювання прокурор явно вдається до іронії, імітуючи передбачувану реакцію. Іронія створюється за допомогою перемикування оцінки: позитивні конотації «Gosh-Wow» і «на «ура»» нейтралізуються за допомогою негативних конотацій прагми «stench» та «провальний». Таким чином, дані вигуки знаходять негативне забарвлення й асоціюються не стільки з вражаючим, скільки з нейтральним значенням. Крім того, варто відзначити, що вигуки виражають чисті емоції.

Отже, обвинувач формує у реципієнта негативний образ, підкреслюючи за допомогою емоційно-оцінної лексики й сенсibilізації інтенсивний ступінь негативної оцінки. Сенсibilізація та нейтралізація позитивних конотацій у поєднанні з іронією дозволяють зробити експресивний ефект висловлювання більш інтенсивним та вивести на перший план негативні конотації мовних одиниць. У той час як негативні конотації посилюються за рахунок сенсibilізації, позитивні конотації слів «Gosh-Wow» і «на «ура»» нейтралізуються за допомогою іронії, що змінює оцінку на протилежну.

3.1.3. Реалізація переконливо-впливової функції в мові обвинувача за допомогою стилістичних засобів

Ефективність використання стилістичних засобів для реалізації переконливо-впливової функції чітко проявляється в наступних прикладах:

– *Social media is causing total, you know, entropy in terms of ability to reason, to read, to write, you know, the old things.*

– *Що ж, нано-прогрес дає про себе знати: Ваше покоління вже й не знає що таке написати листа, покласти у конверт, сходити на пошту, з нетерпінням чекати тижнями відповіді, так сказати «стара школа».*

Мовною одиницею є прикметники «old» та «стара», які функціонують в цьому висловлюванні як епітети. Саме по собі слова не мають константної прагматичної інформації, проте в контексті цього висловлювання знаходять певні конотації. Словосполучення «old things» й «стара школа» є узагальнювальним для ряду дієслів, що позначають базові навички, які вважаються необхідними будь-якому члену сучасного суспільства. У даному випадку обвинувач вдається до іронії, називаючи настільки корисні навички «застарілими» або «старомодними». Іронія виникає шляхом протиріччя між експліцитним, негативним значенням прикметника «old» й «стара» і позитивним конотативним значенням, яке мається на увазі прокурором. Таким чином, мовна одиниця «old» і «стара» дозволяє досягти комічного ефекту коштом іронії та протиставлення двох різних значень, актуалізованих в контексті; комічний ефект, у свою чергу, покликаний привернути увагу реципієнта до можливих негативних наслідків розвитку соціальних мереж та технологій.

Тут доречно говорити про інтенсивний ступінь оцінки, оскільки за рахунок такого стилістичного прийому, як іронія оратор актуалізує прагматичне значення епітета «old» і «стара», надаючи йому додаткові емоційно-оцінюючі конотації.

Розглянемо наступний приклад:

– *At school, cause there is such focus on victimhood, a certain victim privilege has been established.*

У цьому прикладі слово «victim», чие денотативне значення викликає скоріше негативні асоціації, в поєднанні зі словом «privilege» знаходить позитивні конотації, оскільки в даному контексті статус жертви виступає в якості фактора, що дає певну перевагу. Однак прокурор оцінює дану перевагу як несправедливе й тому обігрує за допомогою мовної одиниці «victim» стійкий вираз «white privilege», яке зазвичай використовують для критики несправедливої переваги, яким володіють в суспільстві білі люди.

Таким чином, мовна одиниця «victim» дозволяє змінити об'єкт критики в стійкому словосполученні.

У наведеному прикладі:

– *I мені здається, Ви не дуже поважаєте людей, які поводяться пристойно тільки через велику небесну камеру відеоспостереження.* мовною одиницею є словосполучення «небесна камера відеоспостереження». У даному випадку обвинувач використовує метафору для підвищення експресивності та образності висловлювання. У контексті даного висловлювання «небесна камера відеоспостереження» є метафорою слова «Бог». У денотативном значенні «небесна камера відеоспостереження» можна виділити сему «стеження», яка є підставою для переносного значення. При цьому слід зазначити стилістичну невідповідність між словом «Бог», що належить до релігійної, сакральної, метафізичної сфери, й словосполученням «небесна камера відеоспостереження», що належить до побутової сфери; подібну невідповідність підкреслює іронічне ставлення обвинувача до Бога як до джерела моралі. Таким чином, мовна одиниця «небесна камера відеоспостереження» дозволяє прокурору створити більш приземлений й доступний для розуміння образ, що дає реципієнтам установку на іронічне сприйняття Бога як джерела моралі.

Отже, мовні одиниці, які спочатку не мають прагматичної заданості, отримують прагматичне значення за рахунок контексту, зокрема – за допомогою вживання обвинувачем певних стилістичних прийомів і актуалізації відносин між лексичними засобами. Актуалізаторами прагматичного значення виступають як мовні прагмеми, які наділяють лексичні одиниці додатковими експресивними семами, так й стилістичні прийоми, що створюють новий мовний контекст, в якому проявляється прагматичне, емотивне значення, що підвищує інтенсивність переконливо-впливової функції.

В цілому мовлення прокурорів в українській та англійській мовах має великий фонд типологічно подібних лексем, характерних для актуалізації категорії переконання в процесі комунікації. Сюди входять загальноприйнята лексика, синонімія, повтор однакових слів, різноманітні імпліцитні та експліцитні форми актуалізації модальної семантики переконання.

3.1.4. Взаємозв'язок компонентів ФСП модальності переконання із лексико-граматичними засобами їхньої реалізації

Аналіз експериментного матеріалу допоміг встановити засоби актуалізації компонентів функціонально-семантичного поля модальності переконання в мові обвинувача. Семантичний простір модальності переконання в промові прокурора виражається різноманітними засобами. При експлікації модальних значень відбувається взаємодія граматичного та лексичного рівнів.

Дослідження показують, що одним із значущих засобів мовленнєвого впливу, актуальних для мови обвинувача, є модальні слова. Найважливішою особливістю даної групи слів у мовному впливі виступає їх здатність привнести емоційний компонент у висловлювання, а також посилювати експресивну функцію інших засобів впливу – модальних дієслів, умовного способу та інших.

З точки зору семантики модальні слова можна розділити на дві основні групи. До першої відносяться **власне-модальні слова**, що виражають

модальність можливості й необхідності. Б.С. Хаймович і Б.І. Роговська [176] виділяють у даній групі модальні слова, що позначають різні відтінки впевненості; модальні слова, що позначають різні відтінки можливості; модальні слова, що позначають різні відтінки бажаності й небажаності. До другої групи належать **приєднувальні модальні слова**, що виражають зв'язки, відносини даного факту або явища до інших фактів і явищ. [18].

Модальні слова відіграють велику роль у формуванні модального плану переконання в мові обвинувача від нейтрального до емоційно-експресивного фону повідомлення.

Крім модальних дієслів і модальних слів, модальність переконання може бути виражена на лексико-граматичному рівні за допомогою **модальних часток**, вживання яких подібно використанню модальних дієслів і слів, передає різні відтінки модальності переконання, тобто ставлення обвинувача до факту, що повідомляється. Їх роль в мовному впливі проявляється досить приховано, оскільки частки не є знаменною частиною мови та найчастіше перебувають на периферії когнітивного процесу реципієнта, тобто виступають деталізуючими, а не створюють засіб передачі модальності переконання у мові прокурора, уточнюючи елементи закладеного в мікротекст сенсу.

Таким чином, вживання часток дозволяє економити мовні засоби та створювати конструкції, в яких синтаксис не відіграє велику роль і структура мови ясна та чітка. Ця властивість робить їх важливим стилістичним інструментом в аналізованих висловлюваннях обвинувача, де функція впливу на реципієнта тісно поєднується з інформуванням. Частки здатні передавати широкий діапазон модальних значень і, подібно до модальних слів, трансформувати спочатку нейтральну структуру більш емоційно навантажену. Крім того, за допомогою часток дана трансформація відбувається імпліцитно, експресивний компонент вводиться додатково до змістовного, проте значно змінює контекст висловлювання і впливає на сприйняття інформації.

Отже, на лексико-граматичному рівні модальність переконання в мові обвинувача виражається за допомогою модальних дієслів, які, можуть спонукати до сумніву, можливості, обов'язку, дозволеності, бажання і т.д. Модальні дієслова здатні передавати відтінки дозволеного/забороненого (деонтонічна модальність) та ймовірного/неймовірного (епістемічна модальність) при передачі ФСП переконання в мові обвинувача.

Аналіз переконливих висловлювань обвинувача в двох неспоріднених мовах показав, що вони значно різняться відтінками компонентів функціонально-семантичного поля модальності переконання. Характер співрозмовників і їх відносини, важливість мети спілкування, ступінь впевненості мовця в викладеній позиції визначають модальну складову висловлювання і вибір засобів її вираження.

На рівні об'єктивної модальності для переконливих промов обвинувача характерно уявлення особистих думок як реальної дійсності, що дозволяє мовцю створити враження, ніби він висловлює універсальну істину.

Об'єктивна модальність є невіддільною частиною будь-якого висловлювання і співвідносить його зміст з дійсністю таким способом, як це бачить мовець.

Аналіз мовної тактики переконання обвинувача в розглянутих мовах показав, що більшість переконливих висловлювань оформляються прокурором у вигляді реальних фактів, тобто в них переважає дійсний спосіб. Таку форму, зокрема, мають всі речення, що аргументують підтримку позиції мовця або в спростування позиції співрозмовника. Наприклад:

– А я от дозволю собі перебити захист. Тут намагаються нас переконати у тому, що підсудна була твереза. А в мене є інший документ, і відповідно інша версія. От висновок судово-медичної експертизи, і в ньому вказано, що удар було нанесено з такою силою, що кістки черепа проникнули у речовину мозку.

– *When **this crime** occurred which is the \$50.00 of account assessment the DNA fee and court costs and recruitment of attorneys fees, there are family members present of Rebecca Marrero **I know** I've been for Billie's why Mary Morano **wishes to address the court.***

Для переконання в промові прокурора також характерно часте використання наказового способу, яке відносить зміст висловлювання в план необхідного. Наприклад:

– ***Вважаю долучити** такі речові докази: кухонний ніж – знаряддя вбивства, одяг обвинуваченої, в який вона була одягнена під час заподіяння ножового поранення, документи, а саме: протокол огляду місця події, характеристика на обвинуваченого Кравченка з місця проживання і висновки експертів: криміналістична експертиза, судово-медична, судово-циталогічна та телескопічна й амбулаторна, судово-психіатрична експертизи.*

– ***Look** at page 2 of your plea statement! There's a number of Rights there that are listed that you give up, when you plead guilty.*

Необхідно зазначити, що частота вживання спонукальних речень і конструкцій прямо пропорційна категоричності мовця. Так, найбільш часто спонукальні пропозиції зустрічаються в не кооперативних діалогах, які передбачають нав'язування своєї позиції та примус співрозмовника. У нашій вибірці яскравими прикладами є:

– ***Заперечую!** Адже оскільки сама обвинувачена не визнає своєї вини це по суті виключає можливість її щирого каяття у вчиненні відповідного злочину.*

– ***Make sure** that you understand you are giving up a number of Rights by pleading guilty!*

Характерні для переконливої мови прокурора й умовні речення, які відносять зміст висловлювання до плану реальних подій.

– *Якщо дивитися на цю кримінальну справу, то це стільки кримінальна справа, скільки така складна життєва історія.*

– You understand, that if you did go to trial, you wouldn't just automatically be found guilty but the prosecution would have to try to convince 12 jurors, beyond a reasonable doubt, that you committed this crime?

Вони дозволяють об'єктивізувати, піднести міркування обвинувача як ланцюжок логічно впливаючих один з одного фактів, закономірну послідовність причин і наслідків і, таким чином, апелюють до розуму адресата.

Умовний спосіб апелює до уяви співрозмовника, створюючи, таким чином, додаткові аргументи на підтримку своєї позиції або для спростування чужої.

– Свідок, скажіть, будь ласка, якщо, звичайно, Ви пам'ятаєте, якщо Видесь в тій боротьбі не втратили пам'ять, про події шістнадцятого липня.

– Would you believe me if I told there's no study that says that this setting in five minute increments is the best way to do that?

Таким чином, для об'єктивної модальності обов'язковому компоненту переконання в промові прокурора найбільш характерним є подання інформації як реальних фактів дійсності. Хоча об'єктивність як категорія, застосована до думки окремих особистостей, є важливим критерієм підвищення прагматичної ефективності переконання. Обвинувач, який бажає впливати на адресата з метою переконати його прийняти свою точку зору, прагне виглядати об'єктивним, і одним зі способів досягти цього є об'єктивізація інформації за допомогою дійсного способу.

Найхарактернішою рисою переконання у мові прокурора є наявність в них деонтичного модального компонента, що виражає категоричну необхідність або заборону будь-якої дії. Це зумовлено самою метою переконання: наданням впливу на співрозмовника для того, щоб він свідомо прийняв точку зору мовця чи виконав будь-які дії. Також до основних засобів вираження деонтичної модальності можна віднести модальні дієслова.

Аналіз переконання у виступах показав, що найбільш характерні для мовної тактики переконання є ті модальні дієслова, які висловлюють

повинність (зобов'язання, необхідність що-небудь зробити або категоричну заборону): *must* / *повинен* (32%), *to have to (to have got to)* / *доводитись, повинен* (17%), *ought to/ слід* (10%), а також негативна форма дієслів *can* / *могти* (21%). Примітно, що в англійській мові дієслова повинності на відміну від української мови мають різні відтінки сенсу: так, дієслово *must* означає категоричну необхідність якої-небудь дії, обумовлену особистою думкою прокурора чи законом; *have to* має безособовий характер і позначає необхідність, викликану обставинами; дієслово *ought to* частіше використовується для вираження морального обов'язку.

– *Ви могли, але не схотіли.*

– *We must obey the law.*

Вживання *ought to/ слід* розглянемо окремо.

Нами було виявлено декілька випадків використання цих модальних дієслів в переконливих висловлюваннях. Вивчення контексту їх вживання показало, що обвинувач завжди має на меті вплинути на основні моральні переконання співрозмовника: його ставлення до закону, обов'язків.

Наприклад:

– *Слід зазначити, що на місці скоєння злочину працівники міліції побачили двох жінок. Одна з них із закривавленим обличчям, поруч знаходилися свідки – сусідки потерпілої, які вказували на те, що потерпілу побила саме Бородіна Тамара Іванівна.*

– *Well, it's a law, and everybody ought to keep it.*

По модальному дієслову *ought to/ слід* стає очевидна не тільки категоричність висловлювання, але і те, що обвинувач сприймає подані факти як моральний обов'язок будь-якого громадянина.

– *Слід більше звертати увагу на закон.*

– *You cannot – you ought not. Do you think God will be satisfied with half an oblation?*

Таким чином, модальне дієслово *ought to*, крім віддання зобов'язання, необхідності прийняти точку зору прокурора, надає всьому висловлюванню модальність правильності / неправильності з точки зору базових моральних норм.

Негативні форми дієслів *must not/ не повинно* і *can not/ неможливо* також мають відмінності у вживанні. Так, дієслово *must not/не повинно* частіше використовується для позначення категоричної заборони на будь-яку дію, обґрунтовану особистим переконанням прокурора в неправильності такої дії. Наприклад:

– *Ви не повинні були вчиняти самосуд. На це є закон.*

– *They must not prove Mr. Simpson guilty beyond a reasonable doubt and to a moral certainty.*

Дієслово *can not / неможливо* позначає неможливість здійснення дії, яка зумовлена різними факторами: фізичною неможливістю, громадською неприпустимістю і т.д.

– *Щоб підкопатися неможливо було, якщо щось зірветься.*

– *Since the criminalist can not fix the age of the blood spots, there is an equally reasonable theory that those blood spots, if in fact they belonged to Mr. Simpson, were placed there at some other time than the time of death.*

Обвинувач, таким чином, показує, що викладені факти не залежать від його волі і бажання, а це надає висловлюваній думці більшу об'єктивність.

Дієслово *to have to* висловлює найбільший ступінь категоричності, оскільки повинність в цьому випадку обумовлено самими обставинами, а не суб'єктивною думкою обвинувача. Насиченість переконливої мови модальним дієсловом *to have to* виражає ефект тиску, примусу співрозмовника до прийняття позиції мовця. Яскравим прикладом є:

– *I have to agree with Counsel Ms Driver. It is a point in issue. Perhaps you could rephrase the question without prompting the answer.*

У цілому обвинувальна мова є яскравим прикладом некооперативного мовного впливу: будши за формою переконливою, по суті вона не залишає співрозмовникові шансу протистояти викладеним аргументам, тобто є шантажем.

Модальні дієслова, що виражають менш нагальну необхідність, не характерні для переконливої мови обвинувача. Це легко пояснити тим фактом, що вони не виробляють необхідного сильного враження на співрозмовника й призводять до комунікативної невдачі. Попри все, вони можуть бути досить ефективні в поєднанні з іншими засобами переконливості.

Наприклад, використання «м'якого» модального дієслова *need/треба, потрібно* для засудження шантажу не применшує категоричність фрази при її відповідному інтонаційному оформленні:

- *Hi, так не треба було робити.*
- *No, you need not take photographs.*

Можна, таким чином, зробити висновок, що «жорсткі» модальні дієслова, котрі виражають нагальну необхідність чи категоричну заборону, виступають засобом переконання самі по собі й тому більш частотні в переконливих висловлюваннях. «М'які» модальні дієслова вимагають посилення.

Деякі переконання у мові прокурора побудовані на градації використовуваних модальних дієслів. У наведеному нижче прикладі обвинувач послідовно змінює модальність своєї промови – від простої можливості до категоричної необхідності і морального обов'язку – що дозволяє їй досягти необхідного ефекту, тобто домогтися від співрозмовника виконання певних дій.

– *He може ніяка людина, жодна, ні з ніяких причин, мотивів, позбавляти життя іншої людини. Це не може просто так зійти з рук.*

– *Objection Your Honour, that cannot be. Ms Simpson hasn't give evidence about what was said by Ms Clancy in her absence.*

Як видно з наведеного прикладу, іноді тактика переконання може бути вибудована виключно на деонтичних модальних дієсловах, без наведення будь-яких раціональних аргументів.

Крім модальних дієслів, деонтична модальність у мові прокурора також може виражатися за допомогою ряду смислових дієслів з близькими до модального значення. Наприклад, до таких дієслів відносяться дієслова *to want*, *хотіти*.

– *Ваша Честь, я хочу поставити ще одне питання до свідка. Дозвольте?*

– *I just want to elaborate on a little bit is his choice, his weapon choice. His use of a knife.*

На наш погляд, проявом деонтичної модальності категоричного типу можна також вважати спонукальні речення. Вони, як і модальні дієслова, висловлюють ідею повинності або заборони, проте в більш прямій формі. Спонукування є характерною ознакою переконання в мові прокурора, проте спосіб його вираження може варіюватися:

Це можуть бути власне спонукальні речення:

– ***Відповідайте! Досить лити воду!***

– ***The thing has to be done. Face it, and do it.***

Стверджувальні речення зі спонукальним значенням; вони можуть містити дієслова в майбутньому часі або конструкцію *to be going to* (в англійській мові):

– ***Подивіться уважніше на ці документи.***

– ***Mr Nilson, tell me the truth.***

– ***And you are going to make it possible.***

Підкреслимо, що деонтична модальність, яка виражає повинність і категоричну заборону в мові прокурора, є однією з характерних рис переконання в двох неспоріднених мовах. Вона виражається за допомогою лексичних засобів – в основному, модальних дієслів. Нетиповість «м'яких»

лексем, що позначають слабкий ступінь необхідності, пояснюється їх неефективністю для досягнення основної мети висловлювання – переконання адресата.

У ході дослідження ми прийшли до висновку, що переконання мови обвинувача характеризується також наявністю різних відтінків епістемічної модальності: від безсумнівності до невпевненості в викладі фактів. Очевидно, що високий ступінь впевненості мовця при викладі своєї позиції викликає довіру співрозмовника і, відповідно, призводить до ефективності обраної тактики. Невпевненість також застосовується в переконанні, однак частіше – в ході спростування позиції співрозмовника або протилежної точки зору, тобто при реалізації тактики переконання або докази від протилежного.

Епістемічна модальність переконання в мові прокурора знаходить вираз у лексико-граматичних засобах.

До лексико-граматичних засобів вираження відносяться:

- модальні дієслова, що показують різний ступінь впевненості мовця від сумніву до непохитної переконаності: *might, may, should, can't, must* – в англійській мові, та *можливо, напевно, повинно* – в українській мові

Слід також відзначити використання модальних дієслів зі значенням невпевненості, гіпотетичності для позначення прямо протилежного – завуальованій загрози.

– *Ви повинні боятися, пане?*

– *I should think you are wrong.*

Епістемічна модальність переконання також може виражатися за допомогою інших класів лексики:

- модальних прислівників-інтенсифікаторів:

– *Так, переконаний. У мене є відповідно підтверджуючий документ.*

Можу надати суду.

– *Now, is that really stretching it, ladies and gentlemen?*

- іменників:

– *Сторона обвинувачення клопотання заперечує, адже оскільки сама обвинувачена не визнає своєї вини, це по суті виключає можливість її щирого каяття у вчиненні відповідного злочину.*

– *I assume it is pro forma but that the court would be revoking his hide out on those files.*

- дієслів:

– *Сьогодні, на підставі усіх досліджених на судовому засіданні доказів, підходить до думки, що вона підтримує висновки обвинувачення і вважає, що дослідженими доказами було доведено вину Кравченко у вчиненні кримінального порушення, передбачуваного статтею 118 Кримінального кодексу України, а саме основний лист про обмеження меж необхідної оборони*

– *I believe you didn't accept his help in this situation.*

- вставних слів і конструкцій, що позначають великий або менший ступінь впевненості:

– *Щоб було зрозуміліше, певно, треба нагадати про судову експертизу.*

– *I think that by virtue of the fact that he's sitting here about to be sentenced by Your Honor reflects the jury's determination, that there was in fact responsible for all these injuries and I would ask the court to order, maybe, 50 points.*

Використання зазначених лексем надає виразам переконання в мові обвинувача різні відтінки семантики модальності переконання. Як видно з наведеного списку, найбільш типово є вживання лексичних одиниць зі значенням «безсумнівності».

Часто такі слова супроводжують у висловлюваннях деонтичні модальні дієслова, що позначають повинність чи заборону.

Розмежування між різними зворотами, що виражають власну думку обвинувача, умовне. Однак нам уявляється логічним, що вказівка на те, що висловлена думка є суб'єктивною, авторською, а не універсально визнаненою. Вона знижує ступінь істинності викладеної позиції, за винятком тих випадків,

коли обвинувач використовує «сильні» дієслова: *I know, I believe, I'm sure, знати, вірити, запевняти.*

Отже, модальні дієслова, модальні прислівники, конструкції з іменниками, а також модальні конструкції й слова, що вживаються як покажчики суб'єктивно-оціночної епістемічної модальності, передають різні за характером модальні відтінки значення, що варіюються від найвищого ступеня впевненості – безсумнівності – до найвищого ступеня невпевненості – можливості, гіпотетичності щодо вірогідності змісту переданої ним інформації.

Оптативна модальність у найменшому ступені притаманна переконливим висловлюванням прокурора, ніж модальність деотична та епістемічна. Цей тип модальності передбачає оцінку обвинувачем викладені факти як бажані / небажані. Очевидно, що всі дії, відповідні позиції прокурора, є, за його думкою, бажаними. Проте експліцитні прояви цього типу модальності під час аудиторського аналізу виявлено мало.

На нашу думку, оптативно-модальний компонент семантики переконання міститься в наступних прикладах:

– *Скоріш за все Вам захотілось отримати більше і Ви вирішили вдарити його трубою по голові.*

– *You'd better let her back home alive.*

Мовними маркерами цього типу модальності, на наш погляд, є обороти *had better, would rather, краще всього, скоріш за все*, а також конструкції з прикметниками *(un)desirable, preferable, не бажаний, не переважний* і їм подібні.

Ми також включили б сюди всі висловлювання обвинувача, де прямо вказується вигідність або неефективність будь-якої дії для адресата:

– *А тепер дивіться! Я звертаю Вашу увагу, що відповідно до висновку дактосебічної експертизи відбитки ваших слідів Відповідно експертизі, тут частки епідермісу Ваші й тільки Ваші! На іншому кінці кров і волосся потерпілого. А тепер це в Ваших інтересах? Розумієте про що я?*

– In your statement this morning have you told us everything that you remember about the day leading up to that? If not that's not good for you.

Оптативний модальний компонент, як видно з наведених прикладів, має великий потенціал у реалізації тактики переконання. Позначаючи будь-які дії як бажані або небажані, обвинувач апелює до розуму адресата, змушує його побачити практичну сторону обговорюваного питання. Частіше всього думка про бажаність / небажаність підкріплюється конкретними фактами.

Отже, у мовній тактиці переконання реалізуються модальні компоненти різних типів. Найбільш типові для переконливих висловлювань обвинувача є суб'єктивна та епістемічна модальності, які вказують на високий ступінь впевненості мовця у викладанні фактів та думок, а також деонтична модальність зі значенням необхідності або заборони. На рівні об'єктивної модальності для переконливих фраз обвинувача характерно уявлення особистих думок як реальної дійсності, що дозволяє йому створити враження, ніби він висловлює універсальну істину.

3.2. Фонетичні параметри просодії семантичних відтінків переконання в мові обвинувача

Обраний нами підхід до вивчення просодії передбачає, що особливості просодичного ладу переконання в мові прокурора розглядаються в риторичному контексті, тобто їх функціонально-семантична інтерпретація дається з урахуванням таких категорій як задум мови і її результат. Особливої актуальності в зв'язку з цим набуває вивчення ролі просодичних одиниць в реалізації мовної позиції прокурора (сфера самовираження оратора) і забезпеченні адекватного сприйняття повідомлення слухачами (сфера впливу, сфера взаємодії обвинувача й аудиторії). Такий підхід передбачає можливість побачити вплив етосу (соціо-культурного контексту) на просодичну реалізацію промов, інтеракційну динаміку звучання тексту, а також включити в сферу

розгляду не тільки інваріантні, а й варіативні просодичні ознаки і встановити причини просодійно-семантичного варіювання.

Фонетичний підхід спирається на особливості сегментного та супрасегментного оформлення висловлювання. У нашому дослідженні розглядається насамперед інтонаційні особливості актуалізації модальності переконання в мові прокурорів української та англійської мов. Інтонація висловлень визнається невіддільною властивістю будь-якої комунікативної одиниці модально-семантичного поля переконання. Більш того, інтонація, яка предствляє комплекс характеристик, у цій своїй якості розглядається як один з формальних елементів, що становить національномовну своєрідність розглянутого феномену та зображає специфіку мови в цілому.

При дослідженні інтонації судової мови обвинувача в англійській та українській мовах головна увага приділяється семіотичному аспекту. Відомо, що інтонація служить для вираження як лінгвістичних, так і широкого кола пара- і екстралінгвістичних значень.

Інтонація переконання в мові прокурора має знакову природу. В якості знака вона виступає тоді, коли служить для вказівки на завершеність / незавершеність, визначеність / невизначеність висловлювання, а також коли вона передає загальний емоційний настрій обвинувача.

Було встановлено, що до функцій інтонації переконання у мові обвинувача відносяться наступні: 1) організації та членування мовного потоку, 2) протиставлення одиниць членування (загальне питання / розповідь в українській мові), 3) вираження зв'язку між одиницями членування (паузація), 4) вираження відносин між елементами інтонаційної одиниці (різний ступінь акцентуації обраних елементів фрази), 5) вираження модально-емоційних значень, 6) актуалізація прагматичних значень (мовні засоби, що сприяють успішності комунікативного акту) [40].

Інтонацію переконання слід зарахувати до одного з найважливіших засобів мовної експресивності, оскільки на її основі можна встановити

(відновити) особливості контекстуально-ситуативної й прагматично орієнтованого вживання висловлювань, їх актуальність або неактуальність для даних умов спілкування, їх суб'єктивно-модальні значення, а також супутні їм конотації.

Суперсегментну організацію досліджуваного матеріалу було розглянуто на рівнях фонетичного слова (ритмічної структури – РС), синтагм, фраз й тексту в цілому за допомогою слухового й аудиторського аналізів.

Досліджуючи проблему особливостей інтонаційного оформлення переконливих висловлень обвинувача, ми визначали мовленнєву інтонацію в найбільш суцільному вигляді як сполучення системно обумовлених просодичних ознак мовлення, які включають в себе частоту основного тону, інтенсивність та тривалість, що на перцептивному рівні відповідають компонентам мелодичності, гучності та темпу.

Мелодика

У вираженні модальності переконання в мові обвинувача двох неспоріднених мов першорядна роль належить мелодиці.

Розглянемо докладніше мелодійні особливості оформлення модальних значень ФСП переконання в мовленні обвинувача під час україно- та англomовних судових засідань.

На базі перцептивного аналізу було встановлено, що в передачі переконливих модальних відносин у спілкуванні прокурорів значущістю висотного компонента характеризуються всі сегменти фрази (перед'ядерний, ядерний, заядерний).

На основі результатів аналізу аудиторами мелодійних характеристик висловлювань була складена таблиця термінальних тонів і шкал:

Рекурентність термінальних тонів в мові обвинувача (%)

Термінальні тони	Ступінь офіційності комунікації	Під час судового засідання		Кулуарні	
		укр.	англ.	укр.	англ.
Нисхідний		52,3	40,9	29,6	20,6
Висхідний		18,0	27,5	16,5	36,0
Рівний		10,8	1,3	14,6	2,8
Складний		10,6	20,2	26,3	22,1
Зіставний		8,3	10,1	13,0	18,5
Всього:		100	100	100	100

Аудитори визначили, що переважними ядерними тонами досліджуваних висловлювань прокурора були нисхідні й складні термінальні тони. Складні тони виконують функцію виділення та надають мові особливу виразність і експресивність. Висока частотність складних тонів у висловлюваннях обвинувача на процесі не випадкова, тому що його задача полягає в залученні уваги слухача до предмета мови, роз'яснення й виділення найбільш важливих моментів у висловлюваннях. Ця думка збіглася з точкою зору дослідників, що описують інтонацію модальності в публічних промовах. Так, Т. М. Корольова відзначала, що дані ядерні тони є найбільш вживаними для публічних виступів і для розмовної мови [102]. Висока частотність нисхідних тонів, що визначається аудитором, теж не випадкова. Кінетично спадні тони виконують функцію завершеності, визначеності, категоричності.

Слід зазначити, що, стосовано висновків респондентів, у перед'ядерній частині висловлювання інтонаційне оформлення шкали є найбільш

інформативним. Саме напрямок тону в шкалі при реалізації переконливого модального значення впливає на ступінь вираження модальності переконання: було виявлено переважання рівної (в українській мові), наявність спадної й висхідної шкал в англійській мові. Стосовно зміни висоти тону голосу прокурорів на акцентованих і неакцентованих складах в досліджувальних мовах спостерігається: вживання *The Low Level Head* та *The Middle Level Head* для передачі негативних емоційних значень (різкість); використання *The Low Descending Stepping Head*, що передає «заперечення»; поширеність *The Low Descending Sliding Head*, яка надає висловленням прокурора напруженості й виражає такі конотації, як «докір», «зауваження»; наявність *The Low Ascending Sliding Head* для посилення міри інтенсивності висловлюваного відношення.

Вживання складної тональної конфігурації (спадно-висхідно-спадний) у термінальній позиції під час виступу демонструє, насамперед, цілковиту впевненість прокурора у факті, що повідомляється і підкреслює значення сказаного.

Щодо актуалізації конотативного значення переконання в мелодиці шкали, при вираженні модальності переконання характерним є наявність наступних особливостей:

- *The Low Level Head* підсилює значення сказаного й демонструє вплив на слухача;
- *The Low Descending Stepping Head* підкреслює важливість повідомленого факту;
- *The Low Descending Sliding Head* та *The Low Descending Scandent Head* додають кожному наголошеному слову у висловленнях прокурора важливості та передають такі конотації, як «обурення», «осуд»;
- *The Middle Ascending Sliding Head* вживається з метою акцентуації важливості кожного наголошеного слова у висловлюванні.

Рекурентність типів шкал в мові обвинувача (%)

Тип шкали	Ступінь офіційності комунікації	Офіційно- ділові		Кулуарні	
		висловлювання		висловлювання	
		під час судового засідання			
		укр.	англ.	укр.	англ.
Нисхідна		25,6	57,3	16,5	56,7
Нисхідна з підйомом		7,4	17,7	6,5	17,0
Ровна		42,2	10,0	20,6	9,9
Висхідна		24,8	15,0	56,4	16,4
Всього:		100	100	100	100

У досліджуваних висловлюваннях аудиторомі зафіксовано домінування низхідної шкали в англійській мові та рівної – в українській. Мелодійне оформлення висловлювань прокурора на судовому процесі відповідає тим завданням, які ставив перед собою оратор. Висловлювання, які характеризуються тональним контуром, що складається з низхідної шкали та низького спадного тону, висловлюють категоричність, впевненість мовця. Контур, що складається з низькою скандентної шкали й низького спадного тону, передає такі значення, як обурення, несхвалення тощо.

У ході дослідження аудиторі також відмітили більш широкий діапазон висловлювань, що відносяться до судового процесу. Цей факт свідчить про те, що варіативність діапазону мелодики впливає на різну ступінь виразності висловлювань.

Вивчаючи особливості варіювання мелодики фраз мови прокурора в двох неспоріднених мовах, слід пам'ятати, що воно тісно пов'язане з фразовим

наголосом: рух висоти голосу, мелодичний діапазон у реченні змінюється в опорних пунктах, що відзначаються посиленням та наголосами, зміною інтервалу. Якщо змінити фразовий наголос, зміниться і мелодійний малюнок речення).

Обвинувач з метою переконання під час судового засідання повинен впливати не тільки на розум, але і на почуття слухачів. В нашому дослідженні ми розглянули звуковий вплив мови прокурора на судову аудиторію.

Гучність.

Особливу значущість при інтерпретації даних просодичного аналізу на перцептивному рівні набуває характер взаємодії висоти мелодики й рівня звукового тиску. Динамічний компонент інтонації переконання, що інтерпретується на перцептивному рівні як гучність мови, має свої кореляти на артикуляційному рівні ступенем тиску потоку повітря на голосові зв'язки (підвищення якого призводить до збільшення амплітуди їх коливання). Величина звукового тиску обумовлюється низкою чинників і перш за все факторами чисто фізіологічного порядку: різними м'язовими зусиллями мовця і різним ступенем напруженості дихальних м'язів в процесі фонації. Відзначимо, що гучність (перцептивний параметр) прокурора залежала не тільки від амплітуди коливання голосових зв'язок, але і від частоти цих коливань. Тому їх окремих розгляд є в значній мірі умовним.

Найбільш значущі, з точки зору звинувачувальної сторони, докази доцільно виділялися гучним голосом, навіть якщо мова прокурора тривала не одну хвилину (і особливо в цьому випадку, коли слухачі вже трохи втомилися).

Динамічний компонент мовного сигналу розглядався з одного боку, як самостійний параметр просодичного оформлення мови, з іншого – як складова частина словесного і синтагматичного наголосу, а також як ритмостворюючий фактор. Необхідно звернути увагу на характер зміни динамічних параметрів при послівному і контекстуальному проголошенні у мові прокурора. Однією з важливих відмінностей є те, що максимум інтенсивності в ізольовано

сказаному слові локалізувалося як на наголошеному, так і на ненаголошеному складі, в той час як при контекстуальному проголошенні локалізація максимуму інтенсивності припадала майже завжди на наголошений склад. Показовою при аналізі динамічного компонента є величина різниці інтенсивності початкового і кінцевого голосного в слові. Цей показник істотно вище при проголошенні слова в злитій промові обвинувача, ніж при ізольованому проголошенні.

Доцільно розглянути питання про безпосередній вплив гучності голосу на інтонаційне оформлення синтагми (поза зв'язком з участю гучності в оформленні наголосу і ритмічної структури висловлювань).

Зміна гучності використовується, в першу чергу, для того, щоб шляхом сили звучання протиставити більш важливі фрагменти мовних реплік, зауважень, пояснень, які виходять за рамки основної теми повідомлення.

Важливу роль динамічний компонент інтонації обвинувача грає при передачі в мові різних емоційних і модальних відтінків. Тут гучність може варіюватися від дуже тихої (при вираженні бажання заспокоїти співрозмовника) до дуже гучного (при вираженні бурхливого заперечення, обурення)

Необхідно мати на увазі, що відхилення гучності від середнього рівня іноді було викликано причинами, не пов'язаними з семантичним аспектом мови. Наприклад, гучність голосу мови прокурора при вираженні модальності переконання підвищувалась, коли підіймався шум у залі засідання або комуніканти знаходились на значній відстані один від одного.

Отже, занадто гучна мова швидко стомлює аудиторію і може навіть викликати роздратування у слухачів. Тому для ефективності сприйняття мови прокурор підвищував при проголошенні мовного потоку на середньому рівні гучності. При цьому позитивний вплив надавав варіювання гучності мови, що дозволяло уникнути монотонності й знизити стомлюваність слухачів.

Темп.

Важливою інтонаційною характеристикою мови є часова співвіднесеність відрізків мовлення. Основними параметрами, що характеризують цей аспект інтонації, є тривалість мовного відрізка і темп проголошення окремих його сегментів. На всіх трьох рівнях (продукування мовлення, акустичний рівень і перцепція) часовий компонент інтонації фізично однорідний. Однак при слуховому сприйнятті посідає елемент суб'єктивізму при кількісному оцінюванні даного параметра.

Темпу належить одне із найголовніших місць в мові обвинувача під час судового процесу. Темп мовлення прокурора варіюється від змісту висловлювання, від індивідуальних характерних особливостей мовця та його почуттєвого настрою. Під час експериментального дослідження найчастіше вимова обвинувача проявлялась з психічним піднесенням, у ситуації емоційної напруги, що проявляється в прискореному темпі доповіді. Проте, занадто прискорений темп не дозволяв сприйняти всю надану інформацію, а надто повільна промова, у свою чергу, створювала враження на учасників судового процесу, що мова державного обвинувача ускладнена через слабку інформативну недостатність стосовно матеріалу справи або відсутності доказів. Повільний темп, як правило, не впливав на переконання.

Було помічено, що при незмінному темпі (120 слів у хвилину), мова обвинувача сприймалась важко, через те, що не можна висловлюватись про різні теми (виклад обставин й характеристика підсудного та оцінка дій) з однаковим темпом. Проводячи аналіз матеріалу справи, прокурор міркує про істинність або хибність деяких доказів, аргументує, спростовує, робить висновки. Окрім цього, майже в кожній своїй промові є так звані загальні місця, в яких прокурор ставить і дозволяє моральні питання. Природно, що всі ці структурні частини не можуть бути вимовлені з одним темпом. Найважливіші з них вимовлялися в кілька сповільненому темпі, ніж ті, що підкреслювали значущість роздумів, їх вагомість, оскільки неквапливий темп виражає думку, підкреслює її, дозволяє звернути на неї увагу. Не такі важливі частини промови

вимовлялися трохи прискорено, легше; емоційна оцінка будь-яких явищ також давалась у прискореному темпі. Відома інформація повідомлялась у мові обвинувача швидше в порівнянні з новою. Факти особливої важливості продукувались повільніше, ніж частини висловлювання, які не мають істотного значення. Темп мовлення тісно пов'язаний з такими фонетичними явищами, як редукція, асиміляція звуків в потоці мовлення. При цьому, чим швидше темп мови обвинувача, тим більше в ній скорочених і асимільованих звуків.

Аудиторами було відзначено і те, що темп висловлювань мав нестабільний характер. Результати слухового аналізу показали, що інформанти визначали прискорений темп в стверджувальних висловлюваннях та питальних висловлюваннях, що відносяться до мови на судовому процесі. Таким чином прокурор вимовляв відому інформацію швидше, ніж нову. Найбільш паузальною насиченістю відзначалися ті висловлювання переконання, які відмічались зниженням темпу. Мова прокурора сприймалася краще, коли вимовлялась впевнено, неспішно, переконливо, і підсумок – об'єктивність висновків, що впливають на модальність переконання.

В українській мові характер використання темпорального компонента інтонації мови обвинувача в основному схожий з англійським. Певні відмінності обумовлені тим фактом, що в англійській мові (на відміну від української) тривалість є релевантною фонетичною ознакою на сегментному рівні. В цілому темп мовлення англійською мовою набагато швидший, ніж темп української мови прокурора.

Пауза як компонент темпу мовлення.

Пауза є вірним союзником переконливої промови прокурора під час судових дебатів. Темп мовлення безпосередньо пов'язаний з поняттям паузації. При цьому пауза була реально наявним явищем або існувала тільки в нашій уяві. Перший тип пауз характеризувався повним припиненням фонації. Другий тип пауз (уявних) був зумовлений низкою різноманітних причин, а саме: деякими змінами висотного контуру, певними змінами темпу, елізією сусідніх

наголошених складів та іншими явищами. Всі перераховані вище зміни інтонаційної моделі переконання сприймалися на слух як паузи між інтонаційними групами, хоча фізично в процесі продукування мовлення немає зупинки.

За допомогою паузи прокурор виділяє ключову думку виступу, ставить питання для уточнення або натяку.

Під час експериментального дослідження нами було виділено три типи пауз в мові обвинувача:

- **смилова пауза**, яка регулярно використовувалась у мові обвинувача вкінці речення чи абзацу (наприклад, при вступному слові). У свою чергу, цей тип пауз дозволяв слухачам сприймати нову інформацію та усвідомлювати думку обвинувача.

– *Під час досудового розслідування встановлено, що обвинувачена Волинська Анна Георгіївна, 20.09.2012 року близько 21 години, під час сімейної святкової вечери в її квартирі в місті Києві, приревнувала Задоева Миколу Сергійовича, з яким вона збиралась одружуватись, до дочки, Волинської Марії Володимирівни, внаслідок чого виникла сварка. || Під час з'ясування стосунків обвинувачена, що перебувала у стані алкогольного сп'яніння, розлютилася, схопила зі столу пляшку шампанського і з силою вдарила потерпілого по голові. || Згідно з висновку судово-медичної експертизи, смерть Задоева настала миттєво від проникаючого поранення черепа з ушкодженням мозку. || Таким чином, умисні дії Волинської, що виразились у вбивстві, були кваліфіковані обвинуваченням за частиною першою, статті 115 Кримінального Кодексу. ||*

– *I just wanted to tell you the first thing that struck me from your statement this morning was that you're terrified and I just wanted to let you know I'm very sorry. || That's not right I know this is stressful and so I would like to set for some guidelines that maybe will alleviate that a little bit. || If I ask you a question that you don't understand please ask me to clarify it or ask it in a different way. || When I ask*

questions sometimes I'll refer back to other information you've provided if a do that and I get it wrong please correct me. ||

- **драматична** – пауза такого роду використовувалась обвинувачем для того, щоб увійти в підсвідомість слухачів та надати аудиторії час оцінити значимість сказаних ним слів.

– *Яросименко, от Ви втікли, | ну, а допомогу викликати? || Ну, принаймні міліцію. ||*

– *Thank you Mr chairman when we were stopped you were going to tell us a third correction | that you wanted to make on that statement | oh I'm sorry | the letter to the senator Feinstein.*

- **емфатична** – для підкреслення конкретних ключових моментів, які важливі при переконанні учасників судового процесу.

– *Ось, дивіться: оцей індійський томагавк мирно висів у вбитого на стіні | весь час, | а потім четвертого липня цей томагавк знайшли на тілі, | а точніше в голові загиблого. ||*

– *I'm not going to ask you to guess | I know it was a long time ago | If you do estimate | please let me know | that you're estimating. Okay?*

Використання паузи в промові прокурора дозволяє розставити смислові акценти, а так само додати трохи інтриги для посилення емоційного впливу на опонента. Наприклад:

– *Саме цікаво, | що на цьому знарядді зброї вбивства були знайдені відбитки ваших пальців. || Ви можете прокоментувати це чи ні? || А? || Як ви туди потрапили? ||*

– *Everybody responded to the sound of their name | except Jordan Davis: || he was lying in the backseat with his head | and Leland Brunson's ...*

Початкових пауз, які виникають на початку виступу, в мові обвинувача не виявлено. Це зумовлено тим, що такий вид пауз носить в собі оцінюючий характер (наприклад, розгледіти зовнішність, одяг мовця), що не властиво обвинувачу, оскільки до стадії дебатів його вже встигли не тільки розглянути,

але й скласти цілком певну думку з його манери поведінки в суді, з поставлених ним питань та іншого. Саме тому обвинувач з готовністю одразу починає виступ.

Дані експериментально-фонетичного дослідження показали, що фактична тривалість пауз кожного з трьох типів не є строго фіксованою і залежить від багатьох екстралінгвістичних чинників. Фактично мова йде не про характеристику абсолютної тривалості пауз, а про їхню відносну протяжність в часі.

Тембр голосу.

Міцний, гнучкий, виразний голос точно передає ставлення обвинувача до предмета розмови, передає усі смислові та емоційні відтінки мови. Прокурор має достатню силу звуку, щоб його було чутно всім учасникам судового процесу. Силою голосу обвинувач переконує кожного члена суду своїми думками або почуттями. Для цього голос змінюється по висоті й має широкий діапазон звучання і різноманітне тембральне забарвлення. Плавні переходи з однієї тональності в іншу надають мові виразності, передають думки у всій повноті й різноманітності відтінків. Під час прослуховування зустрічалися випадки коли бідність голосового діапазону промови обвинувача приводила до монотонності, яка заважала вдатися в суть справи, притупляла сприйняття мови. Це відбувалося коли прокурор слабо знав матеріали справи, не продумав докази. Відразу після цього наступали перебої голосу: він ставав глухим, переривчастим, здавленим. Якість сприйняття мови при вищезазначених умовах знижувалась. Обвинувач з тонким, слабким, невпевненим голосом не зміг викликати у слухачів шанобливого ставлення, не змусив їх повірити тому, в чому намагається переконати.

Разом з тим необхідно пам'ятати, що тембр при інтонаційному оформленні емоційних і модальних значень в мові обвинувача виступає в тісній взаємодії з іншими компонентами інтонації. Наприклад, при проголошенні висловлювань, що несуть негативні емоційно-модальні конотації, поряд з

використанням відповідних тембральних характеристик в мові, спостерігається виділення ключового слова у фразі за допомогою подовження паузи, збільшення швидкості зміни мелодійної складової на наголошеному голосному звуці, збільшення часу проголошення заголошених складів (у порівнянні з нейтрально забарвленими фразами). Таким чином, емоційно-модальні установки переконання представлені в звуковій мові акустичними ознаками різної природи, що і дозволяє безпомилково інтерпретувати їх на перцептивному рівні.

Дикція.

У конструкції мовного апарату можуть бути дефекти, що є причиною сюсюкання, шепелявості, гаркавості, але нечітке вимовляння обвинувача частіше всього належить поганій звичці, через яку мовлення набуває невиразності. Так у мовленні прокурора в українській і англійській мовах під час судових засідань просліджувалось ковтання останніх звуків (частіше приголосних) або деяких звуків у середині слова та слова-паразити, які спричиняють відсутність пауз:

– *Так електронні адреси я взяв з їхніх звернень....e e e e... на бланках було зазначено їх електронні адреси і адреси з якими вказано... e e e e що з ними можна листуватися.*

– *...Ehm ... We've put before you and I'm sure you have copies of them anyway five pieces of information and I wanna to go over them ...Ehm ... the first is a screenshot of a watsapp texting between you and somebody at the Washington post. Do you have that in front of you?*

Роль фразового наголосу в актуалізації модальності переконання.

Праналізовані різновиди фразового наголосу в мовленні прокурорів англійською та українською мовами дозволяють констатувати важливість наявності силового (динамічного) компоненту у фразовому наголосі. Логічний тип фразового наголосу, емпатичний, синтагматичний наголоси сприяють диференціації різного ступеня емпізи, контрасту та надають модальним

значенням ФСП переконання маніпулятивного значення. За допомогою фразового наголосу обвинувачі намагаються виразити свої переконання, продемонструвати упевненість та спонукати адресата відреагувати певним чином на почуту інформацію. Як складова мовленнєвого портрета англо- та україномовного обвинувача, фразовий наголос не тільки виділяє семантично найвагоміші слова в переконливих висловленнях прокурорів, а й акцентує на їх професійній належності. Наприклад:

– *The 'third /shot, | the 'fatal \ shot, | 'entered the victim's 'back as he 'lay 'helpless on the \ sidewalk, | 'face \down. ||*

Аналізуючи особливості фразового наголосу як способу підкреслення семантичного центру синтагми, було виявлено, що в мовленні прокурорів переважає логічний тип фразового наголосу (силового типу), що, у свою чергу, вказує на ставлення прокурора до адресата та передає його емоційний стан. Виділення слова логічним наголосом у промовах обвинувачів має найчастіше вирішальне значення не тільки для інтерпретації логіко-значеннєвої структури переконливого висловлення, підкреслюючи зв'язок між його членами, але й для визначення його модальної спрямованості. Наприклад:

– *Отже, | в діях 'Мироненка 'наявний 'склад ,злочину | 'передбачений ч.3 ст.136 ,ККУ, | тому ,прошу | суд | притяг,нути | 'підсудного до 'кримінальної 'відповідальності у 'вигляді 'позбавлення 'волі строком | на 3, рОки. ||*

Як видно з вищенаведеного прикладу, найвагоміше слово в семантичному плані оформлено в українського обвинувача логічним наголосом із метою привернути увагу суду та сприяти досягненню ефективності спрямованих ним зусиль на переконання адресата.

Отже, можна зробити висновок, що переконлива мова прокурора під час судового засідання залежить від самої ситуації даного мововираження, яке в даному випадку виступає екстралінгвістичним фактором, який виділяє судову

промову обвинувача як окрему субмову і повинен враховуватися при класифікації іллокутивних мовних актів, властивих судовій мові.

При дослідженні різних комунікативних типів висловлювань прокурора було виявлено, що перлокутивний ефект переконання найяскравіше виражається в стверджувальних і питальних висловлюваннях. У стверджувальних судових висловлюваннях обвинувача виділення інтонаційного центру відбувається за допомогою зміни висоти тону, гучності, темпу. Фразовий наголос в судових питальних висловлюваннях прокурора має емпатичний характер, й емпфаза більшою мірою створюється за рахунок тонового компонента в англійській мові, ніж коштом динамічних засобів. В українській мові фразовий наголос питальних висловлювань зазвичай характеризується підвищенням тону на ударному голосному останнього слова в кінцевому мовному такті (синтагмі), тобто на його смисловому центрі.

Спонукальні судові висловлювання в меншій мірі володіють перлокутивним ефектом переконання у фразах прокурора двох неспоріднених мов, і саме шляхом стверджувальних та питальних висловлювань досягається ефект переконання.

Наводячи в мові ті чи інші докази, обвинувач не читав з аркуша, говорив чітко і голосно, щоб усім було добре чути (не доводилося напружуватися). Відмітимо наступне: зміни висоти, гучності голосу, частоти й тривалості пауз дозволяли уникнути монотонності мови прокурора, зробили її більш яскравою і цікавою для слухачів, що, безсумнівно, позитивно позначилось на загальному враженні від його виступу.

Просодія переконання в мові прокурора є найважливішим засобом персоналізації, оскільки саме в звуковій мові вислів набуває свій істинний сенс, реалізуючи все різноманіття соціальних та індивідуальних відтінків (змісту) семантики переконання й конотацій. Виходячи з того, що в широкому сенсі весь інтонаційний репертуар обвинувача можна розглядати як засіб персоналізації, ми розділили просодичні засоби персоналізації на соціально-

статусні та індивідуальні. Як показало дослідження, соціальна індикація ораторів в аспекті соціо-економічного, соціометричного і рольового планів статусу дуже близька, що проявляється в реалізації стереотипних правил фонетичної поведінки оратора. Риторично значущими є і ті просодичні засоби, які реалізують індивідуально-особистісні якості прокурора і є частиною його індивідуального стилю.

Ідентифікація здійснюється за допомогою засобів адресації і діалогізації. У роботі виявлено та систематизовано засоби адресації й діалогізації, використовувані в мові прокурора (апеляції до знань і досвіду, слухачів, залучення аудиторії в спільну моводумчу діяльність, питально-відповідний хід, риторичне питання, пряме запитання до аудиторії). Діктеми, безпосередньо реалізують взаємодію оратора і аудиторії, є носіями розмовної тональності, у формуванні якої бере участь просодія.

Специфіка риторичного дискурсу, спрямованого на вплив, поєднує в собі стереотипний та творчий аспекти [62], визначає необхідність включення в сферу аналізу категорії експресивності, яка відображатиме впливову силу висловлювання і його творчий характер. В промові обвинувача переважає інтелектуальна виразність (аргументованість й стрункність викладу). Експресивність переконливої мови прокурора також забезпечується такими риторичними фігурами, як повтори:

– *До цього часу, пане Іванов, Ви буди згодні на покарання, згодні на визнання своїх помилок, згодні з усіма твердженнями. Що ж тепер сталося?*

– *Really, was that cool or what? It was cool indeed...*

Роль просодії у формуванні експресивності промови не обмежується її участю в реалізації риторичних фігур. Просодія виступає і як самостійний засіб виразності. Експресивність промови обвинувача формується засобом дії двох протилежних тенденцій, що характеризують її просодичне оформлення – рекурентності (наприклад, інтонаційні повтори) й контрасту (контрастне просодичне оформлення відрізків тексту при зміні тональності, контраст

компонентів тексту, що несуть раціонально- і емоційно-впливову інформацію). Найважливішим засобом виразності є емпатична (риторична) пауза, маркована найбільш значущі ділянки тексту:

– *Хто ж був ініціатором злочину?....||...Ви стверджуєте, що Семенюк, він – що Ви!*

– *Both prosecution witnesses also testified under oath that Mr Dreamer gave the Toyota to Ms Simpson as a present. The ownership issue is merely an excuse dreamed up by the accused to explain why he kept Ms Simpson under close surveillance...||... You should find the accused guilty as charged...||... May it please the court.*

Узагальнюючи цю частину дослідження, необхідно відзначити, що всі компоненти переконливої промови обвинувача складаються під впливом двох тенденцій: перша пов'язана з використанням одиниць мови для реалізації переконання в рамках прототипної моделі риторичного дискурсу певного жанру; друга зображає прагнення оратора до оптимального самовираження в процесі взаємодії зі слухачами. В результаті формуються стереотипний і творчий аспекти виступу

Механізми трансформації просодичного контуру при взаємодії модальної функції переконання з іншими її функціями.

Переходячи до розгляду механізму взаємодії функції акцентного виділення з модальною функцією переконання, необхідно відзначити, що в багатьох випадках акцентне виділення забезпечує тільки встановлення логічних зв'язків між словами, і модальна маркірованість цих відносин мінімальна або повністю відсутня:

– *У минулому році Ви надіслали \ листа.*

– *They were each arrested and charged with \ theft in the first degree.*

У цих умовах функція актуального членування не входить в обсяг середовища по відношенню до модальної функції інтонації і ці функції реалізуються автономно.

Якщо ж виділений елемент синтагми має модальну семантику або несе модальну конотацію поряд з виразом інтелектуально-логічних значень, то ці дві функції інтонації виявляються спільно. Причому найчастіше для актуального членування не використовуються спеціальні маркери, а застосовуються ті ж інтонаційні маркери, що і для передачі модальних відносин. Слід лише зауважити, що, як правило, тут використовуються не просто просодичні диферентори тих чи інших модальних відносин, а маркери підсилювачів цих значень. Таким шляхом можуть бути передані значення суб'єктивної модальності переконання. Так, в прикладах:

(1) ДВА роки (2) два РОКИ

(1) ONE year (2) one YEAR

перенесення фразового наголосу на слово «уеар», «роки» у першому реченні додає повідомленню модальний відтінок підкреслення тривалості протікання події.

Таке домінування модальної функції найбільш характерно для взаємодії функцій акцентного виділення з функцією передачі власних- та емоційно-оцінюючих значень. Найчастіше при цьому інтонація переконання виконує ще й третю функцію, емоційну в широкому значенні цього поняття, відображаючи емоційний стан, настрій мовця, а не тільки його ставлення до висловлювання.

Як крайній прояв даної ситуації спільної дії двох функцій, логічний аспект може бути повністю втрачено при виділенні рематичної частини, і самим змістом реми виступатиме те модальне значення, яке в ній передається, наприклад:

– Який БУВ день! Хто міг би подумати, що так станеться!

– How good it WAS for you!

Тут мова повинна йти про повну рівнозначність цих двох функцій інтонацій. Це знаходить своє вираження в тому, що інтонаційні засоби, що використовуються для спільного виконання двох функцій, повністю збігаються з тими, які використовуються для ізольованого вираження, які входять в цей

комплекс емоційно-модального значення: тут беруть участь різні компоненти тембру, складні тони (висхідно-спадні), зниження темпу (зростання тривалості наголошеного голосного) та ін.

Описана в даному розділі систематизація механізмів взаємодії модальної функції інтонації з функцією акцентного виділення цілком корелює з прийнятою в літературі класифікацією типів фразового наголосу. Перша з розглянутих тут ситуація (автономний прояв функцій) відповідає випадку логічного наголосу, а друга і третя (комплексний прояв) – емпатичного наголосу в синтагмі.

Розглянутий механізм взаємодії функції виділення смислових відносин між елементами синтагм і модальної функції інтонації є типологічно подібним в зіставляваних мовах.

Відмінності між англійською та українською мовами в даному аспекті обумовлені в першу чергу тим, що всередині кожної мовної системи граматичну будову і лексичний склад певною мірою зумовлюють фразову акцентуацію. Розбіжність цих норм в зіставляваних мовах на рівні словесного наголосу знаходить вираз у переважно ініціальній позиції наголошеного складу в англійській мові і в більшій рухливості цієї позиції в українській.

Загалом англійські та українські обвинувачі за допомогою акцентуації передають тонкі відтінки значень різновидів модальності переконання, змушують слухача відреагувати певним чином на почуту інформацію.

Результати, отримані в ході експериментального аналізу, підтвердили нашу гіпотезу про те, що просодична організація судового висловлювання тісно пов'язана з функцією емоційно-впливового характеру процесу комунікації, а саме з переконанням. Просодичні засоби є визначальними у формуванні особистісного переконання прокурором в правоті тієї чи іншої сторони судового процесу.

3.3. Взаємодія лінгвістичних засобів актуалізації модальності переконання в мові прокурора

Одним з найменш студійованих питань, яке привертає увагу в рамках досліджуваної проблеми, є розкриття рівня рекурентності просодичних властивостей, що диференціюють модальні значення, в умовах одночасної дії лексико-граматичних та інтонаційних засобів. Цьому питанню і присвячений завершальний етап дослідження.

У загальному випадку модальна кваліфікація висловлювання обвинувача може забезпечуватися як за допомогою автономної реалізації якогось одного мовного засобу, так і шляхом комплексного впливу різнорівневих мовних засобів.

Перша з цих ситуацій є найменш типовою для мови прокурора. Зокрема, при нейтральному характері лексико-граматичних засобів інтонаційні характеристики автономно виступають в якості компенсаційних по відношенню до відсутніх в розглянутому мовному відрізку актуалізаторів іншого семантичного рівня і є активним інструментом передачі сенсу, забезпечуючи, зокрема, функцію модальної кваліфікації фрази. Наприклад:

– *Хм! Ви маєте на увазі Олесю Кольчан? Вона заявлена, Ваша честь, свідком.*

– *Hm! Than please tell the court what happened on September 15 of last year.*

Тут уповільнений темп мови й уривчастість реалізації висловлювання, низький мелодійний рівень, рівна шкала, хриплість голосу при вимові фрази «H'm!», «Хм!» свідчать про незадоволене відношення прокурора до висловлюваного. У разі нейтралізації лексико-граматичних засобів інтонаційні маркери, що забезпечують однозначність семантики фрази і її модальне значення, набувають найбільш яскравий характер, причому рекурентність відповідних інтонаційних конструкцій висока.

Безсумнівно, найбільш типовими є ситуації, в яких актуалізаторами модальної інформації переконання виступають одночасно не одне, а кілька

мовних засобів (які, до того ж, можуть перебувати у взаємодії з немовними засобами комунікації). У цих умовах в процесі реалізації модальної семантики переконання різнорівневі мовні та немовні засоби можуть виступати в якості комплексу підсистем, що взаємодіють одна з одною. Принципи цієї взаємодії істотно різняться в залежності від узгодженості семантичних аспектів, співвіднесених з кожним із засобів плану вираження. В першу чергу в мовних актах чітко диференціюються три ситуації: семантична однонаправленість засобів вираження, їх семантична протинаправленість і семантична незалежність. При однобічній дії всіх мовних і немовних засобів взаємодія відбувається по одному з трьох типів: взаємодоповнення, уточнення або підпорядкування. [102]

Перший тип взаємодії-взаємодоповнення, характерний для більшості мовних реалізацій прокурора, виражається в тому, що всі засоби, що забезпечують передачу модальних значень, діють однонаправлено, причому лексико-граматичні засоби забезпечують практично повну і однозначну інтерпретацію характеру ставлення мовця. Наприклад:

– Не так вже й абсурдно! Принаймні одного разу Ви вже видурили в неї чималу суму грошових коштів і, до речі, 50 000 гривень, які за жодним документом не були оприбутковані, куди вони ділися?

– Just answer the question, please. And you did say after Dana Capro caught you that Pat had been involved in the theft all along in order to get money for the school trip, correct?

У цих умовах інтонація виконує, як правило, тільки допоміжну функцію. Це знаходить вираження: 1) у найменшій частотності проявів просодичних маркерів і 2) в меншій мірі – вираження релевантних просодичних характеристик. Однак такий стан характеризує скоріше тенденцію, а не закономірність. Найчастіше фрази, лексико-граматична структура яких цілком виразно дозволяє ідентифікувати їх смислове і модальне значення, в розмовній мові в інноваційному плані оформляються не менше яскраво, ніж репліки, які

передають ті ж смислові і модальні значення імпліцитно. Порівняємо, наприклад, дві фрази, які виражають захоплене ставлення мовця експліцитно («Fully agree», «Повністю задоволений») і імпліцитно («Oh, you know each other, miss.», «Не дурна, а просто в оточенні дурнів»), що характеризуються високим регістром, підвищеною гучністю, дзвінким голосом, широким діапазоном завершення. Розглянутий тип взаємодії, механізм якого може бути охарактеризований як взаємодоповнення, забезпечується шляхом дублювальних (надлишкових) засобів оптимального сприйняття сенсу в реальних умовах комунікації.

Інакше функціонує механізм взаємодії інтонації з лексико-граматичними засобами, коли всі мовні засоби, хоча і діють однонаправлено, проте лексико-граматична структура мови прокурора не забезпечує однозначної актуалізації модальних відносин. Діапазон логіко-семантичної та модальної невизначеності фрази на лексико-граматичному рівні варіюється при цьому від невеликої відмінності в ступені прояву будь-якого значення до можливості трактування висловлювання в різко відрізняючому від можливого промовистого значення. В аналогічні відносини з інтонаційними засобами можуть вступати контекст і немовні фактори. Зазначеним тут ситуацій відповідають два з перерахованих вище типів взаємодії різнорівневих мовних засобів – уточнення і підпорядкування.

При відносно невеликому ступені невизначеності лексико-граматичних засобів всі допустимі конкретизуючі значення, які вносяться інтонацією, сумісні в одному контексті (з обов'язковим урахуванням немовних чинників), і інтонація виконує лише уточнювальну функцію, що забезпечує додаткове розкриття смислових і модальних значень мовного відрізка, або конкретизацію окремих їх сторін. Характер інтонаційного оформлення майже такий, як і в разі вичерпної інформативності лексико-граматичних засобів; відмінність полягає лише в появі у просодії переконання додаткової функції посилення (підкреслення) або ослаблення (нівелювання) модального значення в межах

діапазону, експліцитно окресленого лексико-граматичними засобами. Так, в наступному прикладі на основний сенс, переданий лексикою – прагнення переконати слухача – накладається конотація співчуття, маркується інтонацією (подовження внутрішньо- і межсинтагмених пауз, звуження мелодійного діапазону фрази в цілому, зменшення гучності її проголошення):

– *Та припиніть, обвинувачений, ніякої залежності у Вас немає і висновок медичної експертизи це чітко підтверджує.*

– *Defendant, the plaintiff says that she saw you in the toilet and there was a smell of cigarettes there. Isn't it bad for your health?*

При посиленні ступеня невизначеності характеру модальних значень, які потенційно допустимі в рамках даного лексичного складу, синтаксичної побудови і конситуативних умов реалізації мовного відрізка, роль інтонації переконання стає вирішальною. Тут лексико-синтаксичні засоби перебувають в підлеглому положенні по відношенню до інтонаційних. При підпорядкуванні провідний компонент (в даному випадку – інтонація) забезпечує практично повністю передачу значення фрази, в той час як всі мовні засоби інших рівнів виконують другорядну функцію, дублюючи або відтіняючи основне значення. Наприклад:

– *Потерпіла зайшла в свій будинок і не встигла сказати ні слова, як на неї накинулася інша жінка.*

– *The defendant has been charged with the crime of driving or taking a moto belonging to someone else, without the permission of Mr. Kevin.*

У цих умовах інтонація як ведучий компонент служить актуалізатором модального значення переконання (інформування в даному випадку) і відповідні просодичні маркери (підвищення регістра, збільшення гучності мови) функціонують у мові в тому ж обсязі, як в умовах повної нейтралізації лексико-граматичних засобів.

Принципово відмінною від попередніх ситуацій одночасної присутності кількох мовних маркерів модального значення переконання є відносно рідко

зустрічаються в мові ситуація протинаправленність дії лексико-граматичних засобів і інтонації в передачі смислових відносин. У цих умовах, як показали дані проведеного експерименту, провідна роль належить просодичним засобам мови, що визначають справжній зміст висловлювання, а лексико-граматичні засоби втрачають свою семантичну самостійність та їх логіко-смислове або модальне значення повністю витісняються. Необхідно відзначити, що при цьому зазвичай інтонація односпрямована з конситуативними факторами. Така ситуація виникає, наприклад, при вираженні незадовільної оцінки в діалогічних єдностях типу:

– *Яка Ви молодець!*

– *How clever you are!*

Інвентар інтонаційних характеристик, які виступають актуалізаторами модального значення висловлювання в даному випадку, найчастіше не збігаються з просодичними маркерами, використовуваними для передачі того ж модального значення в умовах односпрямованної з інтонацією дії лексико-граматичних засобів (або при відсутності останніх). До числа специфічних просодичних актуалізаторів смислових відносин в умовах дисонансу з лексичними маркерами відносяться, наприклад, різкий контраст (тональний або тембральний) між заядерной частиною синтагми і попередніми сегментами синтагм, а також значні зміни тембрально забарвлення голосу в таких фразах. Найбільш імовірною причиною такого становища може служити обов'язкова присутність у висловлюваннях з протинаправленою дією лексико-граматичних і інтонаційних засобів таких конотацій, як іронія, сарказм, недовіра, суперечність, з відповідними інтонаційними маркерами.

Якщо всі розглянуті вище механізми взаємодії різнорівневих засобів можуть розглядатися як взаємозв'язок вивчаючої системи (інтонаційних засобів вираження модальних значень переконання) з компонентами мікросередовища, то остання з можливих ситуацій одночасного функціонування декількох засобів в мовному акті – семантична незалежність засобів – повинна розглядатися як

прояв взаємодії системи з макросередовищем. Ступінь тісноти зв'язку і взаємовпливу різних засобів плану вираження через співвіднесення їх з різними аспектами змістовного плану при цьому мінімальна.

Виконаний в роботі аналіз дозволяє підтвердити наявність тенденції до ізоморфності різнорівневих мовних засобів при передачі суб'єктивного і об'єктивного ставлення прокурора. Разом з тим з усією визначеністю можна стверджувати, що не може йти мови про абсолютний ізоморфізм мовних підсистем. Залежно від ступеня ізоморфності мовних підсистем в різних комунікативних умовах можуть реалізуватися п'ять типів механізмів взаємодії різнорівневих мовних засобів при передачі об'єктивно і суб'єктивно-модальних значень переконання. При абсолютному ізоморфізмі може відбуватися нейтралізація одним засобом всіх інших; в міру зниження ступеня ізоморфності реалізуються механізми взаємного доповнення, уточнення, підпорядкування і витіснення; нарешті в умовах відсутності ізоморфізму засобів вираження модальних відносин може проявлятися механізм незалежності.

Найбільш важливими причинами, що обумовлюють відсутність абсолютного ізоморфізму між лексичною, граматичною та інтонаційною підсистемами мови й немовними факторами в цікавих для нас рамках цієї роботи аспектах, є: 1) специфіка конститутивних одиниць, у тому числі з якої складаються компоненти кожної підсистеми; 2) місце одиниць даної підсистеми в системі мови; 3) своєрідність структури валентності лексичних, граматичних і інтонаційних засобів мови; 4) різна природа механізмів співвіднесеності плану змісту з планом вираження, котра притаманна кожній з підсистем. Вплив цих факторів призводить до існування надзвичайно широкого спектра структурного паралелізму мовних підсистем плану вираження – від абсолютного ізоморфізму різнорівневих засобів до повної відсутності такого ізоморфізму в процесі передачі модальних значень переконання в мовних актах прокурора під час судових засідань.

3.4. Типологічні та конкретномовні засоби модальності переконання в мові обвинувача.

Важливим завданням порівняльного вивчення просодичних та лексико-граматичних засобів вираження модальної інформації обвинувальної промови англійською та українською мовами є визначення рис подібності та відмінності як у сфері формального (інвентарно-таксономічного) аспекту лінгвістичних засобів, так й в області їх змістовних аспектів. Зона типологічної подібності інтонаційних та лексико-граматичних засобів, співвіднесених з модальною семантикою переконання, в мовах, що зіставляються, є переважною.

Зіставно-типологічний підхід до вивчення мови обвинувача в англійській та українській мовах, при якому аналіз сходжень і розбіжностей, здійснюваний в практичних цілях, проводився на тлі даних типологій. При цьому сходження і розбіжності не просто фіксуються, а особливості порівнюваних мов визначаються стосовно загальних засобів людської мови. Таким чином, специфіка даних мов виступає більш опукло: вона встановлюється не тільки щодо іншої мови, а й стосовно загальної будови мови як засобу комунікації. Це дає можливість більш чітко розмежувати загальне – те, що властиво мовам, що зіставляються, і особливе – те, що притаманне тільки певній мові.

Як правило, початковим етапом типологічного аналізу є порівняння мікросистем, складених з елементів, що співвідносяться в двох мовах. Такий спосіб об'єднує формальний аналіз з аналізом функціональним, загострює увагу на дистрибуції фактів мовної структури й виключає можливість переоцінки випадкових збігів окремих елементів порівнюваних мов.

Безумовно, основу специфіки кожної мови складають його структурні особливості, але не можна погодитися з думкою К. Г. Крушельницької про те, що не слід переоцінювати їх значення. Розглянувши морфологію і синтаксис двох неспоріднених мов, науковиць справедливо зазначає, що в площині синтаксису розбіжності між мовами не є настільки суттєвими, як в морфології.

Мабуть, це положення правомірно і щодо досліджуваних нами мов. Найбільші розбіжності між мовами виявляються в області просодії, менш значні – в морфології, ще менше – в синтаксисі, категорії якого, зрештою, зображають найзагальніші закономірності мислення.

Це положення, на наш погляд, може бути справедливо стосовно індоєвропейських мов. Існують значні розбіжності в оцінці співвідношення категорій предикативності та модальності, модальності й питальних реплік, а також з приводу повновластності включення в розряд модальних емоційно-експресивних значень, ствердження-заперечення та комунікативної (цільової) перспективи висловлювання.

В ході дослідження мовних засобів вираження модальності переконання в українській та англійській мовах обвинувача була зроблена спроба виявити специфічні та універсальні явища. Перш ніж говорити про універсальність й унікальність, необхідно відзначити, що особливістю типологічного порівняння є те, що воно ґрунтується на універсальних властивостях мови. При цьому універсалії дають базу для виявлення єдності та разом з тим відмінностей та різноманіття. У лінгвістичній літературі існують різні точки зору з приводу співвідношення типології та універсалій. Великий науковий інтерес представляє концепція В.М.Солнцева, який вважає, що «вивчення універсалій можна визначити як предитипологію» [161, с. 152].

У співвідношенні типології і мовних універсалій існує певна залежність: універсалії визначаються на підставі типологічно спільних рис і характеризуються більш високим ступенем узагальнення. Заперечувати лінгвістичну залежність універсалій не має сенсу, тому що вони виводять аналіз мови в план психології та фізіології людини, її комунікативної діяльності [14, с. 13]. Загальновідомо, що основним завданням типології є виявлення таких найбільш загальних мовних закономірностей, що не детермінуються ні спорідненістю мов, ні їх контактуванням. Саме тому ми дотримуємося точки зору тих лінгвістів, які вважають, що порівнювати можна як родинні, так і

неспоріднені мови [190; 191, с. 6]. При цьому «під мовними універсалами заведено розуміти закономірності, загальні для всіх мов або для їх абсолютної більшості» [66, с. 22].

Мовна специфіка актуалізації модальної семантики переконання проявляється на всіх рівнях. На граматичному рівні це впершу чергу пов'язано з аналітичним ладом англійської мови при синтетичному ладі української мови.

Відмінністю між українською та англійською мовами на лексичному рівні являється склад різних розрядів модальних модифікаторів. В українській мові частіше вживаються модальні слова та модальні частки, більше одиниць, що виражають сумнів (67%), в англійській – значення впевненості та логічної необхідності (71%).

Найбільш частотними лексемами втілення модальності переконання в обох мовах є модальні слова (65%). Далі по частотності йдуть в англійській мові модальні фрази (21%), в українській – модальні частки (23%). Частотність у мові прокурора модальних дієслів в англійській мові (54%) набагато перевищує частотність аналогічних одиниць української мови (23%), що, безсумнівно, пов'язане з великою кількістю цих одиниць у системі мови.

Порівняльне вивчення фонетичних засобів вираження модальності переконання в мові обвинувача англійською та українською мовами дозволило виявити риси подібності та відмінності як у сфері формального (інвентарно-таксономічного) аспекту інтонації, так і в області її змістовного аспекту. Зона типологічної подібності фонетичних засобів, співвіднесених з модальною семантикою переконання, є переважною. Причому загальними рисами характеризуються як окремі елементи, що утворюють інтонаційний контур, так і їх комплекси – просодичні структури, що передають зміст.

Разом з тим спостерігаються і суттєві відмінності фонетичного оформлення переданих в промові прокурора модальних значень, пов'язаних з розбіжністю характеристик інтонаційних корелятивів. Так, українська мова характеризується менш різким характером зниження висоти голосу в

низхідному ядерному тоні, його звуженим діапазоном (нижчими в порівнянні з англійською мовою початковим рівнем і більш високим кінцевим рівнем тону); при оформленні висхідного ядерного тону, навпаки, для української мови характерний більш різкий підйом голосу і розширений діапазон (коштом більш високого кінцевого рівня тону). Слід зазначити й розширення тонального діапазону англійських модально-забарвлених фраз в цілому в порівнянні з українськими, що відбувається не тільки шляхом відмінностей в оформленні ядерних тонів, але також і коштом розбіжності рівнів першого наголошеного складу в двох досліджуваних мовах: тональний рівень першого наголошеного складу в англійській мові як правило значно вище, ніж в українській. При цьому локалізація тонального піка в англійських фразах доводиться на перший наголошений склад на відміну від українських, де тональний пік зміщений вправо.

Характеристики інтонаційних тонів, що відносяться до диференціальних ознак модальних значень в зіставлюваних мовах, також демонструють тенденцію до прояву міжмовних відмінностей: англійські фрази, що передають емоційно-насичені значення волевиявлення, марковані більш високим рівнем шкали й розширеним інтервалом останньої.

Поряд з розбіжністю характеристик фонетичних параметрів відмінності між зіставлюваними мовами в особливостях співвіднесеності просодії з планом змісту (в сфері модальної семантики переконання) проявляються в різній інтонації тих чи інших диференціальних ознак у мові. Так, в англійській мові при оформленні різних модальних типів питання найбільш типовим є рівно-висхідний тон, а в українському він вживається значно рідше. У той же час висхідно-спадний тон виявляється функціонально більш навантаженим в українській мові.

Певні особливості спостерігаються в оформленні висхідного тону завершення при передачі модальних значень припущення, легковажності, подиву та ін. В англійській мові в цих випадках кінетичний тон реалізується

найчастіше в ядрі, а в українській більш поширеною є підйом тону в заядерних складах.

Велика категоричність низького спадного тону в англійській мові в значній мірі звужує сферу його вживання при передачі модальних значень в мові у порівнянні з українською мовою. Цей тип ядерного тону в англійській мові при передачі модальності переконання використовується виключно для таких модальних значень, як холодність, загроза, засудження, суворість, в той час як в українській мові низький спадний тон висловлює поряд із зазначеними модальними відносинами більш нейтральні значення, як спокійна просьба, пропозиція, не наполегливість.

До конкретно мовних особливостей англомовних висловлювань відносяться: використання надширокого діапазону, обумовленого різким підвищенням тону на ядерному сегменті, оформленому складним спадно-висхідним мелодійним контуром, значне підвищення тривалості ядерного складу стосовно середнього темпу мовлення; широкий діапазон тональної зміни у синтагмі, плавно низхідна конфігурація мелодійному контуру в межах шкали.

В українських реалізаціях спостерігалось звучання фрази у вузькому частотному діапазоні зі слабо вираженими змінами тонального параметра і збільшення інтенсивності на ядерному складі.

Попри наявність деяких особливостей у функціональному навантаженні параметрів інтонаційного контуру у двох розглянутих мовах, виявлена низка спільних для них релевантних рис, що передають модальне значення переконання в мові прокурора є релевантною ознакою. Так, критичне ставлення мовця виражається складним висхідно-спадним тоном в ядрі (який посилює емпатичність фрази, підкреслює категоричність визначеність висловленої думки), уповільненням темпу вимовляння фрази, появою різких ноток у голосі мовця. Засудження в англійській та українській мовах може передаватися за допомогою низького регістра мелодики, хрипкого голосу, середнього

діапазону, низького низхідного тону, причому тут чітко простежується посилення ступеня категоричності осуду. У разі наявності нотки недомовленості при осудженні в англійській мові використовується спадно-висхідний тон, а в українській – висхідно-спадний.

Напрямок руху мелодики у перед'ядерній частині фраз, посилюючи або згладжуючи значення, передане головним наголошеним складом, може мати будь-яку форму. Так, спадна скандуюча шкала в поєднанні з низьким висхідним ядерним тоном в англійській мові при вираженні несхвалення посилює ступінь інтенсивності висловлюваного відношення, а рівна висока або низька шкала демонструє бажання мовця справити заспокійливий вплив на слухача. В українській мові при вираженні негативного ставлення заміна рівної високої шкали на скандентну посилює значення засудження, осуду.

При умові високого ступеня впевненості адресанта в вірогідності того, що висловлюється, використовується низхідне завершення мовленнєвого стимулу; при наявності сумніву в вірогідності інформації в обох досліджуваних мовах репліки оформлюються висхідним тоном у ядрі. При наростанні інтенсивності ступеня вираження впевненості відзначається збільшення спаду мелодійного компонента функціонально-семантичного поля переконання, а при невпевненості – різкому підйому мелодики. Зазначений характер зміни ядерного тону зафіксовано в експериментальних фразах обох мов, що вивчаються, однак в українській мові зростання мелодики відбувається більш повільно. Слід підкреслити, що збільшення мелодійного спаду при зростанні ступеню впевненості зумовлено й варіативністю темпорального компонента інтонації. При цьому в англійській мові при передачі значення «впевнено» нижче у порівнянні з українською мовою.

До числа найважливіших типологічних ознак, загальних для двох мов в плані інтонаційної диференціації модального значення переконання у мові обвинувача, відносяться контрасти в динамічному оформленні мовних реалізацій, що передають різне суб'єктивне ставлення. Найбільш різко ці

контрасти виявляються в ядерному складі, а найменш значні вони між показниками сумарної інтенсивності пред'ядерної частини висловлювань. Характеризуючи істотність зазначених відмінностей, можна відзначити, що інтенсивність мовних стимулів, що реалізують захват або команду у репліках прокурора в кілька разів перевершує аналогічний показник у фразях, що передають байдужість. Аналіз динамічних характеристик модальності переконання в мові обвинувача показує релевантність цих показників при диференціації ступеня впевненості / невпевненість, визначеності / невизначеності, благодушності / гніву, радості / скорботи, агресивності / миролюбності та ін.

Показник тривалості також виконує подібні за змістом функції в українській та англійській мовах при передачі модальності переконання в мові прокурора. Темп мовлення сповільнюється при вираженому сумніву, здивуванню та коливанню. Прискорений темп характерний для мови обвинувача, при передачі нетерпіння та роздратування. При цьому типологічно подібними в обох мовах виявляється і характер зміни темпорального компонента в різних сегментах синтагми та тривалість й розміщення в них пауз.

Той факт, що тривалість в українській мові, на відміну від англійського, не відноситься до числа фонетичних ознак на сегментному рівні, розширює можливості її використання в склад інтонаційного оформлення висловлювання, сприяючи диференціації різних модальних значень. Це проявляється, зокрема, в різному ступені участі темпорального компонента в реалізації таких модальних значень, як ступінь зацікавленості, ступінь здивування та ін. в промові обвинувача в українській та англійській мовах.

Особливість часової організації англійських фраз, що містять модальну інформацію, в порівнянні з українськими полягає в меншій залежності тривалості ритмічного такту від кількості складів, що містяться в ньому, і в меншій варіативності часового компонента ритмічних тактів у фразі. Велика

варіативність тривалості складу в українській мові дозволяє реалізувати цей інтонаційний параметр як конкретномовну ознаку при диференціації модального значення переконання. Особливість часової організації англійських фраз, що містять модальну інформацію, в порівнянні з українськими полягає в меншій залежності тривалості ритмічного такту від кількості його складів і в меншій варіативності часового компонента ритмічних тактів у фразі. Велика варіативність тривалості складу в українській мові дозволяє реалізувати цей акустичний параметр як розрізняючі за змістом ознаки при диференціації модальних значень частіше, ніж в англійській мові.

Таким чином розбіжність в ролі часового чинника актуалізації модальності переконання в мовах, що зіставляються, зумовлена:

1) переважним використанням темпорального компонента при акцентному виділенню слів в українській мові, й мелодійної складової інтонації – в англійській;

2) більшою значущістю тривалості при оформленні просодичних конструкцій в українській мові у порівнянні з англійською, в яких темпоральний компонент релевантний в плані розрізнення фонем;

3) розбіжністю інтонаційних маркерів окремих компонентів модально-семантичного поля переконання, що сформувалися в процесі історичного розвитку кожної мови, що зіставлялася.

Якщо інвентар перцептивних диферентів, які формують ідеалізовані просодичні моделі компонентів семантичних полів модальної сфери переконання, мають як подібні риси, так й специфічні відмінності в українській та англійській мовах, то механізм співвіднесення цих моделей з конститuantами модального поля переконання є, як правило, тотожним в обох мовах. Міжмовна спільність проявляється також в збігу порядку розташування окремих модальних значень в «ряді активності», що характеризує ступінь стійкості просодичних конструкцій, пов'язаних з цими модальними

значеннями, а також конкретний характер механізму взаємодії інтонаційних структур при їх реалізації в мовленні.

Варіативність просодичних моделей в обох мовах пов'язана з дією одних і тих же факторів, що обумовлює універсальний характер механізмів виникнення смислової неоднозначності просодичних конструкцій – інтонаційної омонімії, синонімії та ін. Природно, що при формуванні груп інтонаційних омонімів (синонімів) в українській та англійській мовах не завжди дотримується повна їх ідентичність в зв'язку з описаними вище специфічними конкретномовними особливостями інтонаційного оформлення різних елементів модального значення.

Частномовні специфічні риси взаємодії інтонаційних і лексичних засобів вираження модальних значень в українській та англійській мовах пов'язані з деякими особливостями лексичного складу зіставляваних мов, наприклад, англійська ввічливе прохання не виражається однослівними фразами, що підсилює роль лексичного компонента та зменшує необхідність використання в повному обсязі інтонаційних засобів вираження зазначеного модального значення мовлення англійською мовою. Аналіз просодичного оформлення англійських та україномовних фраз дозволяє виявити типологічно спільні та специфічні для кожної мови характеристики. Типологічно спільними характеристиками для двох мов є: вживанням логічного та емоційного фразового наголосу (крім синтагматичного), середній темп мовлення прокурора, зміна тембру голосу від ввічливого до примусового ставлення, зміна гучності мовлення в залежності від напруженості ситуації.

Таким чином, виконане експериментально-фонетичне дослідження свідчить про те, що при реалізації модальної функції інтонації в українській та англійській мовах типологічно подібними є не тільки механізм співвіднесення смислових одиниць і засобів їх вираження, а й інвентар використовуваних при цьому інтонаційних параметрів. Розглянуті в даній роботі різновиди модальних

проявів у мові є цілком показовими в цьому відношенні й охоплюють досить широкий спектр типологічно схожих рис в зіставлюваних мовах.

I, нарешті, типологічна спільність української та англійської мов яскраво проявляється в подібності механізмів взаємодії просодичних засобів передачі модальних значень з не інтонаційними засобами вираження модальності. Внутрішньомовна специфіка цих аспектів пов'язана з особливостями граматичної і лексичної будови неспоріднених зіставлюваних мов, відмінностями в навантаженості акустичних параметрів при реалізації різних функцій інтонації. Зокрема, специфіка взаємодії інтонаційних і граматичних засобів вираження модальних значень в мові українською та англійською мовами обумовлена відмінністю граматичної будови зіставлюваних мов (переважно синтетичного – в українському та аналітичного – в англійському). Це, у свою чергу, веде до появи частномовних особливостей в акцентноритмічній структурі синтагми. Поряд зі значним числом службових слів, які не виділяються наголосом в англійській мові на відміну від української, яскраво проявляється тенденція до ненаголошеного виголошення службових слів (особисті та присвійні займенники, модальні дієслова).

На закінчення ще раз хотілося б підкреслити, що попри наявність цілого ряду конкретномовних особливостей оформлення фраз обвинувача при передачі модальності переконання під час судових засідань, характер вираження є повністю ідентичним в зіставлюваних мовах. Більш того найістотніші риси цих виражень можуть бути віднесені до мовних універсалій.

Висновки до розділу 3

У проведеному дослідженні виконано аналіз основних питань, пов'язаних з проблемою функціонування лінгвістичних засобів вираження модальності переконання в промові прокурора. Виявлено, що, у мовній тактиці переконання реалізуються модальні компоненти різних типів. Найбільш типові для переконливих висловлювань обвинувача є суб'єктивна та епістемічна

модальності, які вказують на високий ступінь впевненості мовця у викладанні фактів та думок, а також деонтична модальність зі значенням необхідності або заборони. На рівні об'єктивної модальності для переконливих фраз обвинувача характерно уявлення особистих думок як реальної дійсності, що дозволяє йому створити враження, ніби він висловлює універсальну істину.

Фонетичний підхід у нашому дослідженні спирається на особливості сегментного та супrasegmentного оформлення висловлювання. Увага акцентується на інтонаційних особливостях актуалізації модальності переконання в мові прокурорів української та англійської мов. Інтонація висловлень визнається невіддільною властивістю будь-якої комунікативної одиниці модально-семантичного поля переконання і розглядається як один з формальних елементів, які формують національномовну своєрідність цього феномену та зображає специфіку мови в цілому. Інтонація слугує для вираження як лінгвістичних, так і широкого кола пара- і екстралінгвістичних значень.

Узагальнюючи цю частину дослідження, необхідно відзначити, що всі компоненти переконливої промови обвинувача складаються під впливом двох тенденцій: 1) використання одиниць мови для реалізації переконання у рамках прототипної моделі риторичного дискурсу певного жанру; 2) зображає прагнення оратора до оптимального самовираження в процесі взаємодії зі слухачами. В результаті формуються стереотипний і творчий аспекти виступу.

Проведене дослідження дозволило розкрити механізми взаємодії лінгвістичних засобів при передачі модальної семантики «переконання». Варіативність цих моделей обумовлена низкою чинників, головним з яких є взаємодія лінгвістичних засобів у мовленні при вираженні семантики переконання, їх здатність до полісемії, синонімії. Вивчення механізмів виникнення цих явищ в побудові промови стало одним з важливих напрямків дослідження.

Полісемія лінгвістичних засобів передачі модальності переконання проявляється у двох аспектах – смислового (дослідження омонімів, гіперонімів, перенесення значень) і функціональному (взаємодія різних функцій лінгвістичних засобів вираження модальності переконання в промові прокурора).

Граматичні типологічні модальні маркери в промовах обвинувача несуть в собі імпліцитний та експліцитний впливи. При цьому модальні предикати входять до складу більшості конструкцій імпліцитно (70%) у порівнянні з експліцитними (30%), що дозволяє прокурору доносити інформацію на свідомому і несвідомому рівні одночасно, а використання інверсії й емпатичних синтаксичних конструкцій дозволяє урізноманітнити базові граматичні структури, що лежать в основі мови обвинувача.

Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати наявність як інваріантних, так і варіативних рис лінгвістичного оформлення модальності переконання в промові прокурора. Інваріантна база лінгвістичних структур, співвіднесених з компонентами семантичного поля модальності переконання, становить основу для адекватної інтерпретації змісту мовного акту. Варіативність моделей даних засобів вираження модальності, показала, що в реальних умовах комунікації діють різноманітні механізми взаємодії структур, які, зрештою, забезпечують усунення семантичної невизначеності, властиву автономним лінгвістичним засобам. Взаємодія різнорідних лінгвістичних засобів, а також правила сполучуваності декількох модальних значень, переданих в мовному відрізку, повинні стати невідривною складовою частиною подальших досліджень даного плану.

Аналіз прагмалінгвістичних одиниць дозволяє простежити особливості реалізації переконливо-впливової функції в мові обвинувача й визначити засоби актуалізації прагматичного значення за допомогою лексико-семантичних засобів. Такі засоби як сенсифікація, нейтралізація та інтенсифікація особливо тісно пов'язані з реалізацією прагматичного

потенціалу мовних одиниць: посилення вже закладеного в них прагматичного компонента значення підвищує експресивність висловлювання і підсилює вплив на емоційну сферу сприйняття реципієнта

Результати, отримані в ході експериментального аналізу, підтвердили нашу гіпотезу про те, що просодична організація судового висловлювання тісно пов'язана з функцією емоційно-впливового характеру процесу комунікації, а саме з переконанням. Просодичні засоби є визначальними у формуванні особистісного переконання прокурором в правоті тієї чи іншої сторони судового процесу.

Дослідження типологічних та конкретномовних засобів модальності переконання в мові обвинувача в українській і англійській мовах свідчать про певні розбіжності. Основними є наступні: 1) переважне використання темпорального компонента при акцентному виділенню слів в українській мові, й мелодійної складової інтонації – в англійській; 2) більша значущість тривалості при оформленні просодичних конструкцій в українській мові у порівнянні з англійською, в яких темпоральний компонент релевантний в плані розрізнення фонем; 3) розбіжність інтонаційних маркерів окремих компонентів модально-семантичного поля переконання, що сформувалися в процесі історичного розвитку кожної мови із зіставлених мов. Проте, попри наявність цілого ряду конкретномовних особливостей оформлення фраз обвинувача при передачі модальності переконання під час судових засідань, характер вираження є повністю ідентичним в зіставлюваних мовах. Більш того найістотніші риси цих виражень можуть бути віднесені до мовних універсалій.

Отже, можна дійти висновку, що граматичні засоби в основному використовуються для передачі об'єктивно-модальних значень переконання та комунікативно-модальних типів; а інтонаційні – для вираження суб'єктивної оцінки; лексичні засоби – найбільш універсальні модифікатори модальності переконання, а немовні засоби застосовуються відносно рідко у мові обвинувача. Безумовно переважними є комунікативні ситуації, коли модальна

інформація актуалізується шляхом активної взаємодії у мові компонентів лексичної, граматичної та інтонаційної підсистем мови (а також немовних, засобів комунікації). Корелюючи один з одним, вони не тільки забезпечують адекватність плану вираження плану змісту в масштабах тексту, а й зумовлюють коштом компенсаційних, прихованих, дифузних процесів трансформацію структури компонентів кожної з підсистем. Без сумніву відмінності інвентарю засобів, використовуваних в рамках кожної з підсистем досліджуваних мов, основні закономірності механізму взаємодії гетерогенних мовних засобів при актуалізації суб'єктивного ставлення в промові прокурора є однотипними. Така однотипність являється одним із проявів ізоморфізму в системі мови, пов'язана із взаємодією мовних підсистем при передачі модальних значень переконання.

ВИСНОВКИ

Прагматика комунікативного потенціалу процесуальної діяльності як феномену, що актуалізує комунікативну поведінку, залежить від модальності мови. Саме цей мовний аспект є маркером інтенції адресанта, формує вміння вербалізувати функціонально-композиційні компоненти соціальної комунікації, що у судовому дискурсі є надзвичайно важливим.

Проблеми комунікативно-прагматичних аспектів організації мовної поведінки людини привертають увагу сучасних мовознавців. Зміщення фокусу наукових пошуків з іманентної структури мови на розуміння її як діяльності, що реалізує інтенції індивіда, стало предметом дослідження вітчизняних науковців-лінгвістів, що зверталися до різних аспектів цієї проблеми: функціонально-семантичну природу модальності як мовної категорії досліджували А. Ю. Биценко, В. М. Бріцин, І. В. Смущинська; лінгвістичні та нелінгвістичні засоби вираження модальних значень стали предметом наукових розвідок Ф. С. Бацевич, А. А. Калити, Т. М. Корольової, Г. В. Сивокінь; зіставлення форми та змісту модальних проявів у різносистемних мовах для виявлення типологічних рис і універсалій вивчали О. Р. Валігура, Т. Р. Кияк, Т. М. Корольова, В. І. Шаховський. Проте, дослідження модальності у площині конкретного дискурсу (у нашому випадку, судовому) у мові обвинувача залишає багато невивчених проблемних лакун. З'ясовано, що комунікативну ситуацію на судовому процесі формують загальні параметри (високий ступінь офіційності, підготовленості, неоднорідність адресата), характерні для інших жанрів усної публічної мови, і специфічні, властиві тільки УПСМ (своєрідність підстав для вступу в спілкування (скоєно злочин); наявність множинних цілей у кожному спілкуванні та їх поєднання; прояв елементів конфліктності; високий ступінь формальності спілкування; субординаційними спілкування).

Судовому дискурсу притаманна жорстка формалізація: кожному етапу судового розгляду відповідає певний тип процесуальної діяльності (підготовчо-інформаційна, судове слідство, судові дебати), конкретна цільова установка й

мовне оформлення як публічне мовлення в суді, де чітко виявляється рольова поведінка судового оратора, обумовлене його процесуальними функціями. Мові обвинувача тут належить особлива роль.

Переконання в мові обвинувача припускає здатність суб'єкта впливати на об'єкт, досягти консенсусу між об'єктом та суб'єктом за допомогою раціональних аргументів. Одним з важливих компонентів мовної тактики переконання є його модальність, оцінювальна складова.

Аналіз особливостей структури прокурорської мови продемонстрував чіткий взаємозв'язок усіх частин виступу обвинувача, що не тільки відповідають етиці прокурорського працівника, а й спрямовані на прагматику переконання аудиторії: вступ (основні особливості справи), виклад суті справи, оцінка та аналіз представлених доказів, аналіз обставин, що сприяють вчиненню злочину, характеристика особи обвинуваченого, вибір запобіжного заходу. Слід зазначити, що аналіз доказів займає центральне місце в обвинувальній промові. На обвинувачі, як учаснику судового процесу, лежить особлива правова і моральна відповідальність в доказі висунутого звинувачення. Це пояснює використання риторичних способів, законів логіки, а також особливих структур пропозиції, стилістичних способів, які привертають увагу аудиторії до певних фактів шляхом їх акцентування, повторення та порівняння.

Модальність переконання в мові обвинувача як одна зі стратегій логічної аргументації, є найважливішим способом впливу на емоції та почуття людини, що апелює до волі реципієнта й може мати множинні шляхи реалізації, включаючи сугестивні та маніпулятивні тактики. Так, задля успішної комунікації на відкритому судовому процесі обвинувач використовує різноманітні лінгвістичні засоби переконання аудиторії у своєї правоті: спосіб адресації (звернення, займенниково-дієслівні конструкції з формами другої особи множини), спосіб створення експресивності (окличні конструкції, риторичні питання, комплекс питань-відповідей, повтори), спосіб авторизації

(конструкції з займенниково-дієслівними формами). Відмітимо, що невербальні засоби (ідеографічні, вказівні, образотворчі, диригуючі жести) виступають у мові обвинувача як супровідник вербального коду, але не його заміник.

Проведений у представленій дисертаційній роботі аналіз прагмалінгвістичних одиниць дозволяє простежити особливості реалізації переконливо-впливової функції в мові прокурора, де модальність відіграє суттєву роль, і визначити засоби актуалізації прагматичного значення за допомогою лексико-семантичних засобів (сенсibilізація, нейтралізація, інтенсифікація), які пов'язані з реалізацією прагматичного потенціалу мовних одиниць: посилення вже закладеного в них прагматичного компонента значення підвищує експресивність висловлювання і підсилює вплив на емоційну сферу сприйняття реципієнта

Результати, отримані в ході експериментального аналізу, підтвердили нашу гіпотезу щодо особливостей просодичної організації судового висловлювання. З'ясовано, що вона тісно пов'язана з переконанням як функцією емоційно-впливового характеру процесу комунікації.

Проведений інвентарно-таксономічний аналіз лінгвістичних чинників (граматичної структури висловлювання, його лексичної будови, інтонаційних особливостей, екстралінгвістичного фактора) актуалізації модального значення переконання у мові прокурора свідчить, що на перше місце висуваються лексичні одиниці, які є універсальним засобом втілення модальності переконання в досліджуваних мовах. Це модальні слова, оцінна лексика, частки, вигуки, фразеологічні одиниці, повтори, вживання синонімів за принципом наростання чи послаблення певного змісту, просторічні лексеми тощо. Граматичні мовні особливості посилюють модальне значення переконання за допомогою вживання інверсії, еліпсису, паралельних конструкцій, варіювання тема-рематичної структури висловлювань та інших граматичних феноменів. Стосовно інтонаційних особливостей оформлення модальності переконання в мові обвинувача можна зазначити, що комплексний

характер цього лінгвістичного явища оперує набором параметрів (мелодичним, динамічним, темпоральним, ритмічним, тембральним, варіативністю фразового наголосу), кожен з яких самостійно та в комплексі з іншими інтонаційними компонентами може змінити зміст висловлювання.

Результати проведеного дослідження продемонстрували комплексний характер актуалізації гетерогенних мовних засобів при передачі модальності переконання на матеріалі двох мов, що вивчались.

Систематизація основних лінгвістичних характеристик, які зумовлюють диференціацію модального значення переконання на перцептивному рівні; уможливила здійснити висновок, що усі лінгвістичні фактори важливі для інтерпретації семантики модальності та змісту висловлювання в цілому. Однак, слід підкреслити значущу роль інтонаційних маркерів при декодуванні комунікативної одиниці. Саме вони уточнюють інформацію у разі полісемантизма, посилюють модальну конотацію комунікативного відрізка, або нейтралізують семантику інших лінгвістичних засобів.

Основні закономірності механізму взаємодії гетерогенних мовних засобів при актуалізації об'єктивно модального значення та суб'єктивного ставлення мовця в промові прокурора є однотипними у двох мовах, які вивчаються. Така однотипність являється одним із проявів ізоморфізму в системі мови, пов'язана із взаємодією мовних підсистем при передачі модальних значень переконання. При цьому слід особо вказати на різноманітний характер взаємодії саме просодії з іншими лінгвістичними засобами. У випадку, коли лінгвістичні засоби (лексико-граматичні та інтонаційні) спрямовані на досягнення однієї мети – посилення семантики переконання – роль інтонації підпорядкована. При неоднозначності семантики лексико-граматичних засобів в передачі модальності переконання роль інтонації зростає до вирішальної. При цьому часто саме інтонація стає головним фактором реалізації семантики модальності переконання в мові прокурора.

Дослідження загальних закономірностей і специфічних особливостей лінгвістичного оформлення модальності переконання в мові прокурора на матеріалі двох мов, а також інтерпретація одержаних результатів з урахуванням історично сформованої структури англійської та української мов дозволили встановити, що всі основні принципи функціонування модальності переконання в судовому дискурсі є подібними у двох не близькоспоріднених мовах. Це стосується як механізму взаємодії лексико-граматичних і просодичних засобів актуалізації модальності переконання у мові прокурора, так і структурних особливостей виступу, інвентарю лінгвістичних засобів вираження модальності переконання. Аналіз досліджуваного матеріалу також підтвердив, що модальні слова та модальні частки значущі для структурної організації висловлювань, направляючи та регулюючи когнітивний процес особистості, що сприймає інформацію, й значною мірою визначає її інтерпретацію.

Мовна специфіка виявляється лише в окремих аспектах, пов'язаних з різною будовою двох мов: аналітичною англійською мовою та синтетичною українською. Стосовно інтонаційних маркерів слід зауважити, що в українській мові при акцентуації слів та, відповідно, при варіюванні фразового наголосу переважно використовується темпоральний компонент, а в англійській – мелодичні контрасти. Варто зазначити, що параметр тривалості при оформленні просодичних конструкцій в українській мові має найбільшу значущість у порівнянні з англійською, в якій темпоральний компонент є релевантним у плані розрізнення фонем. Така розбіжність інтонаційних параметрів при оформленні семантики модальності переконання пояснюється особливостями фонетичної структури мов, які сформувалися в процесі історичного розвитку кожної з них.

Отримані у роботі теоретичні узагальнення та практичні результати можуть бути використані при дослідженні типології лінгвістичних засобів актуалізації модальності в слов'янських та германських мовах, а також

актуалізувати наукові дослідження про конкретно мовні дистинктивні характеристики в системах сучасних англійської та української мов. Перспективним напрямком для подальшого дослідження може бути виявлення інвентарю способів передачі модальності переконання в різних видах дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д. Мовленнєва комунікація : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 472 с.
2. Абрамович С. Д. Риторика загальна та судова: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
3. Аккурт В. Є. Модальність думки як іллокутивна модальність. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса, 2017. Вип. 25. С. 3–11.
4. Аккурт В. Є. Перцептивні особливості модальності переконання в мові обвинувача (українська та англійська мови). *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса, 2018. Вип. 27. С. 12–19.
5. Аккурт В. Є. Структурні особливості мови прокурора як прояв авторитарного дискурсу. *Науковий журнал «Закарпатські філологічні студії»*. Ужгород, 2018. Вип. 5, том 2. С. 30–33.
6. Аккурт В. Є. Судовий дискурс як юридичний тип інституційного дискурсу і його жанрово-стилістичні особливості в англійській мові. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: праці 3 міжнар. наук.-практ. конф. (Конін–Ужгород–Дрогобич, 15 черв. 2018). Конін–Ужгород–Дрогобич. С. 327–328.
7. Аккурт В. Є. Communicative strategies and tactics used by participants in judicial discourse. *Modern vectors of science and education development in China and Ukraine: International annual journal*. Odessa: South Ukrainian National University named after K. D. Ushynsky, Harbin: Harbin Engineering University, 2018. Issues 4. P. 11–16.
8. Алексеев Н.С., Макарова З. В. Ораторское искусство в суде. Л. : Издательство Ленинградского университета, 1989. 192 с.
9. Алексієвець О. М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлювань сучасного англійського мовлення (експериментально-фонетичне

- дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. Київ, 1999. 22 с.
10. Ананьев, Б.Г. Человек как предмет познания. Л. : издательство Ленинградского университета, 1968. 338, [1] с.
 11. Аристотель. Риторика. Античные риторики. М., 1978
 12. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 537 с.
 13. Артемов В. А. Метод структурно-функционального изучения речевой интонации. М. : Наука, 1974. 160 с.
 14. Багмут А. Й., Николаєва Т. М. Семантика і інтонація в українській мові. АН УРСР. Ін-т мовознавства. К. : Наукова думка, 1991. 168 с.
 15. Багмут А. Й., Борисик І. В., Плющ Н. П. Типологія інтонації мовлення. К. : Наукова думка, 1977. 495 с.
 16. Баева О. А. Ораторское искусство и деловое общение : учеб. пособие 4-е изд., испр. М. : Новое знание, 2003. 368 с.
 17. Баранов А.Н., Михайлова О.В., Сатаров Г.А., Шипова Е.А. Политический дискурс: методы анализа тематической структуры и метафорики. М.: [Фонд ИНДЕМ], 2004. 94 с.
 18. Бархударов Л.С., Штелинг Д.А. Грамматика английского языка. М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1960. 422 с.
 19. Бахін В. П., Весельський В. П. Тактика допиту : навчальний посібник. К. : НТВ «Правник», 1997. 64 с.
 20. Бахтин М. М. Проблемы речевых жанров. Эстетика словесного творчества. М. : Наука, 1979. С. 237–244.
 21. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.

22. Безменова Н. А. Проблемы эффективности речи в перспективе неориторики. Оптимизация речевого взаимодействия. М. : Наука, 1990. С. 152–161.
23. Безпояско О. К. Городенська К. Г., Безпояско О. К., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник. К. : Либідь, 1993. 336 с.
24. Безяева М. Г. Семантика коммунікативного рівня звучущого мови : Волеизъявление и выражение желания говорящего в русском диалоге. М. : Изд-во МГУ, 2002. 752 с.
25. Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Вісник Іноземна філологія*. К., 2002. Вип. 32–33. С. 7–14.
26. Бирюлин Л. А., Храковский В. С. Повелительное предложение. Типология императивных конструкций. СПб. : РАН. Ин-т лингвистики, 1992. С. 5–50.
27. Биценко А.Ю. Модальне значення необхідності в німецьких юридичних текстах. *Іноземна філологія: Вісник Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка*. Київ, 2000. Вип. 29. С.27–28.
28. Блох М. Я. Функциональный аспект языковой вариативности. Вариативность в германских языках. М.: Калинин, 1988. С. 12–14
29. Блохина Л. П., Потапова Р. К. Методика анализа просодических характеристик речи. М. : Наука, 1982. 75 с.
30. Богданов В. В. Текст и текстовое общение : Учеб. пособие. Санкт-Петербург. гос. ун-т. СПб. : СПбГУ, 1993. 67,[1] с.
31. Богородицкий В. А. Очерки по языковедению и русскому языку. М. : Учпедгиз, 1939. 222 с.
32. Бондаренко В. Н. Отрицание как логико-грамматическая категория. М. : Наука, 1983. 211 с.
33. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Л. : Наука, Ленинградское отд., 1984. 136 с.

34. Бондарко Л. В. Вербицкая Л. А., Гордина М. В. Основы общей фонетики. СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского гос. ун-та, 1991. 152 с.
35. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике 4-е изд-е. М.: Либроком, 2011. 288 с.
36. Борисюк І. В. Форми і функції інтонації українського спонтанного мовлення. АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. О. Ф. Пилипенко. К. : Наук. думка, 1990. 204 с.
37. Брицин В. М. Модальна граматика дискурсу як один із напрямів семантико-синтаксичних досліджень. Мовознавство. 2006. №2/3. С. 101–110.
38. Бровченко Т. А., Варбанец П. Д., Таранец В. Г. Метод статистического анализа в фонетических исследованиях. Одесса : Изд-во ОГУ, 1976. 101 с.
39. Бровченко Т. О. Методи експериментального вивчення просодичної структури тексту. Наукові праці МДГУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2006. Т.55, вип. 42 : Філологія. С. 53–55.
40. Бровченко Т. О., Корольова Т. М. Фонетика англійської мови (контрастивний аналіз англійської та української вимови) : підручник – 2-ге вид., переробл. та доп. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 300 с.
41. Брызгунова Е. А. Смысловое взаимодействие предложений. Синтаксис текста. М. : Наука, 1979. С. 78–90.
42. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців) : д-ра філол. наук : 10.02.04, 10.02.15 / Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2009.
43. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів : монографія. Київський національний лінгвістичний ун-т. Т. : Підручники і посібники, 2008. 288 с.

44. Василенко Л. Ю. Лингвокогнитивный анализ аргументации в тексте судебного решения : автореф. дис... канд. филол. наук. М., 2011. 18 с.
45. Васильева Г. А. Профессиональная этика юриста: учебно-методический комплекс. Челябинск, 2005. 190 с.
46. Васильянова И. М. Особенности аргументации в судебном дискурсе : автореф. дис. канд. филол. наук. Тверь, 2007. 15 с.
47. Введенская Л. А., Павлова Л. Г. Риторика для юристов : учебное пособие [5-е изд.]. Ростов н/Д : Феникс, 2006. 576 с.
48. Веретенкина Л. Ю. Стратегия, тактики и приемы манипулирования. Лингвокультурологические проблемы толерантности: Тез. докл. Междунар. науч. конф. (Екатеринбург, 24–26 октября 2000). Екатеринбург : Изд-во Урал.ун-та, 2001. С. 177–179.
49. Введенская Л. А., Павлова Л. Г. Риторика и культура речи. 2-е изд., стер. М.: 2012. 538 с.
50. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. М. : Наука, 1975. 558 с.
51. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове [3-е изд.]. М. : Высшая школа, 1986. 614 с.
52. Виноградова С. Ю., Якушин С. Ю. Основы моделирования публичной речи в суде. Казань, 1993. 162 с.
53. Вус Н. Й. Модальність та її трактування у працях дослідників. *Слов'янський збірник*. Одеса, 2006. Вип. 12. С. 119–121
54. Вязанкіна А. М., Гусейнова О. М. Морфолого-синтаксичні засоби вираження припусково-імовірної модальності. *Іноземна філологія: Вісник Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка*, 2000. Вип. 28. С. 9 – 14.
55. Глинский, Б. Б. Русское судебное красноречие. СПб.: типо-лит., 1897. 106 с.
56. Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Основы речевой коммуникации. // М.: ИНФА, 1997. 227 с.

57. Голев Н.Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении. *Юрислингвистика-1. Проблемы и перспективы*. Барнаул, 1999. С. 11–58
58. Губаева Т. В. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности. М. : Норма, 2003. 160 с.
59. Гурвич С. С., Погорелко В. Ф., Герман М. А., Основы риторики. К. : Дніпро, 1988. 256 с.
60. Дамбуева П. П. Категория модальности в современном бурятском языке доктор филологических наук. Улан-Удэ, 2001. 353 с.
61. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. [пер. с англ. под ред. В. И. Герасимова. М. : Прогресс, 1989. 312 с.
62. Дискурс, речь, речевая деятельность : Функциональные и структурные аспекты : сб. обзоров / РАН ; Институт научной информации по общественным наукам ; отв. ред. С. А. Ромашко. М. : ИНИОН РАН, 2000. 232 с.
63. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство : навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.
64. Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця : НОВА КНИГА, 2005. 224 с.
65. Дубичинский В.В. Теоретическая и практическая лексикография. Вена – Харьков, 1998. 160 с.
66. Дубровская Т.В. Судебный дискурс: речевое поведение судьи: канд. филол. наук : 10.02.19 / Институт филологии и журналистики государственного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Саратовский госудпрственный университет им. Н. Г. Чернышевского. Саратов, 2010.
67. Дудик П. С. Из синтаксису простого речення. Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 1999. 297 с.
68. Дулов А.В. Судебная психология. Минск: Вышэйшая школа, 1975. 464 с.

69. Емельянов Ю. Н. Эффект транситуационного научения. *Вестн. ЛГУ. Сер. 6.* 1987. Вып. 3.
70. Еникеев М. И. Юридическая психология : учебник. СПб, 2004. 641 с.
71. Есперсен О. Философия грамматики. М. : Иностран. лит., 1958. 404 с.
72. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць : монографія. К., 2006. 384 с.
73. Завалишина Д.Н., Пушкин В.Н. О механизмах оперативного мышления. *Вопр.психологии*, 1964. № 3. с. 87–100.
74. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
75. Зарецкая Е. Н. Риторика : Теория и практика речевой коммуникации. М. : Дело, 2002. 4-е изд. 480 с.
76. Захарова Ю. М. Інтонаційна організація сучасного англійського мовлення : навч. посібник за ред. А. Д. Белової. К. : Вид-во НА СБ України, 2004. 84 с.
77. Зверева Е. А. Научная речь и модальность. Л. : Наука, 1983. 158 с.
78. Зеленщиков А. В. Пропозиция и модальность : монография [2-е изд., доп.]. М. : Книжный дом «Либроком», 2010. 216 с.
79. Ивакина Н. Н. Основы судебного красноречия (Риторика для юристов): учеб. пособие. М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. 133 с.
80. Иванова Л. П. Курс лекций по общему языкознанию : науч. пособие. К. : Освіта України, 2006. 312 с.
81. Изотов А. И. К соотносительности функционально-семантических категорий побуждения в современных чешском и русском языках. Сопоставительные исследования грамматики и лексики русского и западнославянских языков [под ред. А. Г. Широковой]. М. : Изд-во МГУ, 1998. С. 171–228.
82. Иссерс О. С. Речевое воздействие: учебное пособие. М.: Флинта, 2009. 224 с.
83. Иссерс О. С. Что говорят политики, чтобы нравиться своему народу. *Вестник Омского университета.* 1996. № 1. С.71–74.

84. Исследование в области грамматики и типологии языков / ред. В. М. Андрущенко. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. 184 с.
85. Багмут А. І., Бровченко Т. А., Борисюк І. В., Олійник Г. П. Інтонаційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації. К. : Наукова думка, 1994. 190 с.
86. Інтонаційна організація мовлення / ред. Л. А. Близниченко. К. : Наукова думка, 1972. 182 с.
87. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : монографія. К., 2001. 351 с.
88. Карабан В. І., Верба Л. Г. Інгерентна прагматичність дискурсу. *Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення міжособової та міжкультурної комунікації* : міжвуз. зб. наук. праць. Харків : ХДУ, 1996. С. 89–90.
89. Карасик В. И. О категориях дискурса. Языковая личность : социолінгвістические и емотивные аспекты : сб. науч. тр. ВГПУ, СГУ. Волгоград – Саратов : Перемена, 1998. 234 с.
90. Карасик В. И. О типах дискурса. Языковая личность : институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. Волгоград : Перемена, 2000. С. 5–83.
91. Карасик В. И. Этнокультурные типы институционального дискурса. Этнокультурная специфика речевой деятельности : сб. обзоров. М. : ИНИОН РАН, 2000. С. 37– 64.
92. Карпенко О. Ю. Використання методів НЛП в ономастичних дослідженнях. *Вісник Одеського національного університету*. 2013. Т. 18, вип. 2(6) : Філологія. С. 59–62.
93. Карпенко О. Ю. Ергонімічний складник онімічного фрейму ментального лексикону. *Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів*: колект. монографія. Одеса: ПолиПринт, 2016. С. 41–55.

94. Карпук Г.В. Адвокатский дискурс как разновидность судебного красноречия. *Веснік ГрДУ імя Янкі Купалы. Сер. 3. Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія.* – 2010. №2. С.44–50.
95. Кашкин В. Б. Основы теории коммуникации : краткий курс. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Аст : Восток–Запад, 2007. 256 с.
96. Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе : д-ра филол. наук : 10.02.19 / РАН, Институт языкознания. Москва, 2003.
97. Климович О.В. Средства речевого воздействия в судебном дискурсе [Электронный ресурс]. Уфа, 2013. URL : <http://slavutajournal.com.ua/archiv-nomeriv/slavuta-vipusk-7-2013/sredstva-rechevogo-vozddejstviya-v-sudebno-diskurse/> (дата звернення 17.06.2017)
98. Кодзасов С. В. Уровни, единицы и процессы в интонации. Проблемы фонетики III. М. : Наука, 1999. С. 197–227.
99. Кожевникова К., Булыгина Т. В., Кибрик А. Е. О смысловом строении спонтанной устной речи. Новое в зарубежной лингвистике: современная зарубежная русистика. М. : Прогресс, 1985. Вып. 15. С.512–524.
100. Колшанский Г. В. К вопросу о содержании языковой категории модальности. *Вопросы языкознания.* 1961. № 1. С. 94 –98.
101. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи. К. : Одесса. : Вища шк. Головное изд-во, 1989. 147 с.
102. Королева Т. М. Механизм взаимодействия лингвистических средств при передаче модальных значений. *Мовознавство.* 1989. № 2. С. 55–58.
103. Королева Т. М. Просодия модальности речи : автореф. дис. д. филол. н. К., 1990. 32 с.
104. Корольова Т. М., Аккурт В. Є. English and Ukrainian intonation typology of attitudes and emotions. *Modern tendencies in pedagogical education and science of Ukraine and Israel: the way to integration.* Ariel, 2013. Issues 4. P. 55–58.

105. Корольова Т. М., Швецова В. Є. Категорія переконання в юридичному дискурсі. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2016. Вип. 22. С. 85–89.
106. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов : навч. посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. 464 с.
107. Косоногова О. В. Юридический дискурс: лингвопрагматика имени собственного. Знание. Понимание. Умение. Москва, 2008. № 2. С. 188–192.
108. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2003. 464 с.
109. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.
110. Крапивкина О.А., Непомилов Л.А. Юридический дискурс: понятие, функции, свойства. [Электронный ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru/2014/09/7855> (дата звернення 18.05.2018).
111. Красных В В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : курс лекций. М ИТДГК «Гнозис», 2001. 270 с
112. Красовская О.В. О речевой коммуникации в судебной практике: учеб. пособие. М.: Флинта: Наука, 2008.128 с
113. Крашенинникова Е. А. Побудительная модальность в немецком языке. М.: Учпедгиз, 1958. 187 с.
114. Крючкова П. Г. Авторитарный дискурс : канд. філол. наук : 10.02.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2003.
115. Крючкова П. Г. Соціальний фактор і авторитарний дискурс. Мовні і концептуальні картини світу. 2001. № 5. С. 109–113.
116. Кубрякова Е. С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике. Дискурс, речь, речевая деятельность :

- функциональный и структурный аспекты : сб. обзоров. М. : ИНИОН РАН, 2000. С. 7–26.
117. Кулова Л. З. Особенности речевого воздействия в различных типах дискурса: автореф дис. канд филол. наук. Нальчик. 2016.
118. Куралева Т.В. Особенности коммуникативного поведения участников судебного заседания (на материале англоязычных детективных романов) *Филологические науки в России и за рубежом: материалы Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.)*. СПб.: Реноме, 2012. – 212 с.
119. Лауфер Н.И. Уверен и убежден: два типа эпистемических состояний. *Логический анализ языка. Ментальные действия*. М., 1993. Вып. 6. С. 105–110.
120. Леонтьев А. А. К психологии речевого воздействия. *Материалы IV Всесоюзного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации*. М., 1972. – С. 31–72.
121. Леонтьев А.А., Шахнарович А.М., Батов В. И. Речь в криминалистике и судебной психологии. М. : Наука, 1977. 62 с.
122. Лысов. В. И. Лингвистическая экспертиза как объект изучения речевой антонимии государственного обвинителя и адвоката. *Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования*. Тюмень, 2012. № 1. С. 165–169.
123. Ляховецкий Л. Д. Характеристика известных русских судебных ораторов с приложением речи каждого из них. СПб., 1897. С. 111
124. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
125. Максименкова М. В. Юридический дискурс как институциональная форма общения. *Риторика и культура речи в современном обществе и образовании: сборник материалов X Международной конференции по*

- риторике (Москва, 1–3 февр. 2006 г.). М. : Флинта : Наука, 2006. С. 261–268.
126. Маркичева Т. Б. Мастерство публичного выступления : учеб. пособие. М : Знание, 1989. 176 с.
127. Матвиенко Е. А. Судебная речь : учебное пособие 2-е изд., доп. Минск, 1972. 252 с.
128. Менджеричкая Е. О. Термин «дискурс» и типология медиадискурсаю *Вестник Московского университета: Сер.10: Журналистика*. М., 2006. N2. С.50–55.
129. Методы автоматического распознавания речи / ред. У Ли. М. : Мир, 1984. 714 с.
130. Методы экспериментально-фонетического исследования звучащей речи: учебное пособие по теоретической фонетике иностранных языков. / ред. Дворжецкая М. П., Стериополо Е. И., Валигура О. Р., Скробот А. И., Петренко А. Д. К. : Изд-во Киевск. гос. пед. ин-та иностр. яз., 1991. 76 с.
131. Миллер Н. Е. Просодические характеристики аргументативных диалогических единств, реализующих функцию убеждения. Записки з романо-германської філології. Одеса : ОНУ, Одеське лінгвістичне товариство, 2003. Вип. 13. С. 134–141.
132. Молдован В. В. Судова риторика : навч. посіб. К. : Заповіт, 1996. 319 с.
133. Насонова И. А. О роли нравственных начал в деятельности участников уголовного судопроизводства. Судебная власть и уголовный процесс. М., 2015. № 4. С. 48–54.
134. Никифорова Е. Ш. Основные тактики стратегии эмоционального воздействия в американском судебном дискурсе. *Вестник Челябинского государственного университета*. Челябинск, 2014. № 6. С. 66–69.
135. Никифорова Е.Ш. Стратегии коммуникативного воздействия в аргументативно-суггестивных текстах : автореф. дис. канд. филол. наук. Тюмень, 2013. 20 с.

136. Николаева Т. М. Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков). М.: Наука, 1985. 170 с.
137. Нистратова С. Л. К вопросу о системе экспрессивных синтаксических средств в научной речи. Язык, сознание, коммуникация. М.: МАКС Пресс, 2004. 192 с.
138. Ножин Е.А. Проблемы теории публичной речи: автореф. дис. докт. филол. наук. М., 1974. 47 с.
139. Овчинникова Н.В. Коммуникативно-прагматическая специфика судебного дискурса : автореф, дис. канд. филол. наук. Тула, 2006. 20 с.
140. Палашевская И.В. Функции юридического дискурса и действия его участников. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Самара, 2010. №5. С. 535–540.
141. Пастухов А. Ф. Основная характеристика участия прокурора в судебных прениях. *Право: современные тенденции*: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, февраль 2017 г.). Краснодар : Новация, 2017. С. 115–119.
142. Пироженко О.Г. Ложь как реализация цели говорящего. *«Язык и культура»*. Научное издание. Сер. «Филология». Язык и художественное пространство. Киев, 2001. Вып. 3. Т. 4. С. 187–192.
143. Пищальникова В. А., Сорокин Ю. А. Введение в психопэтику. Барнаул : Изд-во Алт. гос. ун-та, 1993. 211 с.
144. Плунгян В. А. Общая морфология: введение в проблематику. М. : Эдиториал УРСС, 2000; 2 изд. 2003; 3 изд. (испр. и доп.) 2009.
145. Плющ Н. П. Інтонаційні засоби диференціації комунікативних різновидів розповіді в українському діалогічному мовленні. *Мовознавчі студії*. – К., 1976. С. 80–84
146. Правикова Л. В. Судебный дискурс : языковые аспекты // *Вестник ПГЛУ* : электрон. версия. Пятигорск, 2003. № 3. С. 1–2. URL : <http://www.pn.pglu.ru/index.php>.

147. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта. М: Флинта: Наука, 2004. с. 15
148. Прохоров Ю. Е. Действительность. Текст. Дискурс: учебное пособие. М: Флинта: Наука, 2004. 224 с.
149. Резуненко М. Ф. Стратегии и тактики речевого поведения судей, государственных обвинителей и адвокатов в судебном-процессуальном дискурсе : автореф. дис. канд. филол. наук. Ставрополь, 2007. 26 с.
150. Рецкер И. Я. Теория перевода и переводческая практика. М.: «Р. Валент», 2007. С. 130.
151. Речь, эмоции, личность. Материалы и сообщения Всесоюзного симпозиума. Л. : АН СССР, 1978. 196 с.
152. Рождественский Ю. В. Теория риторики. М. : Добросвет, 1997. 600 с.
153. Рузавин Г. И. Логика и аргументация: учебн. пособие для вузов. М. : Культура и спорт, ЮНИТИ. 1997. 188 с.
154. Русская грамматика/ ред. Н. Ю. Шведова. М.: Наука, 1980. Т. 1. 783 с.; Т. 2. 709 с.
155. Санников В. З. Прагматика неопределенных утверждений. НТИ. Сер.2., 1987. №9. С. 32–37.
156. Седов К. Ф. Дискурс и личность. Эволюция коммуникативной компетенции. М. : Лабиринт, 2004. 320 с.
157. Сергеич П. Искусство речи на суде. М. : Юрид, 1988. 388 с.
158. Сивокінь Г. В. Типологія сучасного дискурсу: Popular Science Discourse: монографія. К. : Освіта України, 2016. 160 с.
159. Сивокінь Г. В. Актуальні проблеми дискурсології: навчальний посібник. Одеса: Астропринт. 2016. с. 51–62.
160. Сивокінь Г. В. Науково-популярний дискурс і його комунікативні особливості: Proceedings of the International Scientific Conference «Modern Methodology of Science and Education» (September 18, 2017). Warsaw, Poland. Vol. 3, p. 24–28.

161. Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование. М., 1977. 341с.
162. Солдатова А. А. Специфика коммуникативных стратегий и тактик в адвокатском дискурсе. *Вестник ТвГУ. Серия «Филология»*. Тверь, 2011. №4. Выпуск 2. С. 252–258.
163. Степанов Г.В. К проблеме единства выражения и убеждения. *Контекст – 83*. М., 1984. С. 21–22.
164. Стеріополо О. І. Перлокутивний ефект просодії мовлення. *Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес* : матеріали міжнародної наукової конференції (Чернівці, 24–25 лист. 2004 р.). Чернівці : ЧНУ : Рута, 2004. С. 268–270. Т. 12, вып. 5. С. 457–469.
165. Стернин И. А. Практическая риторика: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : Издательский центр «Академия», 2003. С. 48–50.
166. Суб'єктивна модальність французької прози. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський ун-т», 2001. 256 с.
167. Сусов И.П. Прагматическая структура высказывания. Языковое общение и его единицы. Калинин : Изд-во Калинин. ун-та, 1986. С.7–12.
168. Тарасов Е. Ф. Психологические и психолингвистические аспекты речевого воздействия. Речевое воздействие: психологические и психолингвистические проблемы. Ин-т языкознания АН СССР. М. : 1986. С. 4–9.
169. Таривердиева М.А. Семантика модальных глаголов и их роль в предложении-высказывании. *Филологические науки*. 1987. № 6. С. 53–59.
170. Тютюнова О. Н. Коммуникативные стратегии и тактики судебного дискурса: автореф. канд. филол. наук. Волгоград., 2008. 19 с.
171. Уолкер Р. Английская судебная система. М., 1980. 631 с.
172. Устинова К. А. Жанровые разновидности судебного дискурса. *Европейский журнал социальных наук*. Челябинск, 2014. №6. С. 288–293

173. Филлипс Л. Дж., Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод / Пер. с англ. Харьков: Изд-во «Гуманитарный Центр», 2004. – с.15
174. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика. М. : Икар, 2007. 480 с.
175. Фуко М. Порядок дискурса. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. М. : Касталь, 1996. С. 47 – 96
176. Хаймович Б. С., Роговская Б. И. Теоретическая грамматика английского языка : учеб.пособие для вузов. М.: Высшая школа,1967. – 297 с.
177. Шаховский В.И. Язык и эмоции. Волгоград: Перемена, 1995. 241 с.
178. Шаховской В.И. О роли эмоций в речи. *Вопросы психологии*. 1991. No 6 с.111–116.
179. Швецова В. Є. Види судових промов та їх особливості. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса, 2017. Вип. 24. С. 95–100.
180. Швецова В. Є. Комунікативні стратегії та тактики в судовому дискурсі. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2014. Вип. 18. С. 159–164.
181. Швецова В. Є. Лингвистические характеристики авторитарного дискурса. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2013. Вип. 16. С. 250–255.
182. Швецова В. Є. Особенности структуры речи прокурора в судебном дискурсе. *Новітня філологія*. Миколаїв: ЧДУ імені Петра Могили, 2012. Вип. 44. С. 15–21
183. Шевченко Н. В. Устная официальная речь в разных ситуациях (на материале речи юристов): автореф. дис. канд. филол. наук. Саратов, 1983. 18 с.

184. Шевченко Н. В. Синтаксические особенности устной речи в официальных ситуациях. *Вопр. стилистики*. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1981. С.129–141
185. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. М. : Гнозис, 2004. 326 с.
186. Шелестюк Е. В. Комплексная методика исследования воздействия произведений письменной речи. *Вестник Челябинского государственного университета: Филология. Искусствоведение*. 2008. Выпуск 22. №20 (121). С. 166–176.
187. Шибутани Т. Социальная психология / перев. с англ. В. Б. Ольшанского. Ростов н/Д. : изд-во «Феникс», 1999. 544 с.
188. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра. *Жанры речи*. Саратов, 1997. Вып. 1. С. 86–99.
189. Шульга К. С. Роль прокурора в прениях сторон. *Молодой ученый*. 2016. №10. С. 1074– 1077.
190. Ярцева В. М. Взаимоотношение грамматики и лексики в системе языков : Исследования по общей теории грамматики. М., 1968. С. 5–57.
191. Ярцева В. Н. Исторический синтаксис английского языка. М., Л. : Издательство АН СССР, 1961. 308 с.
192. Argumentation. Eemeren F. H. van, Grootendorst R., Jackson S., Jacobs S. Discourse as Structure and Process. *Discourse Studies : A Multidisciplinary Introduction* / ed. by T. A. van Dijk. London, etc. : Sage Publications, 1997. Vol. 1. P. 208–229.
193. Bardina N. Principles of Intonational Structuring of the Spontaneous Monologue. *Proceeding XIth ICPHS*. Tallinn. 1987. Vol. 4. P. 201–204.
194. Baum L. Judges and Their Audiences : A Perspective on Judicial Behavior. New Jersey : Princeton University Press, 2006. 231 p.
195. Biber D. Variation across Speech and Writing. New York, NY : Cambridge University Press, 1988. 345 p.

196. Bickerton D. *Language and Human Behaviour*. Washington : University of Washington Press, 1996. 190 p.
197. Braun F. *Terms of Address : Problems of Patterns and Usage in Various Languages and Cultures*. Berlin : de Gruyter, 1988. 372 p.
198. Brown G., Yule G. *Discourse Analysis*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 288 p.
199. Bybee J. L. *Phonology and Language Use*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 256 p.
200. Chemerinsky E. *Federal Jurisdiction*. New York, NY : Aspen Publishers, 2003. 4th ed. 1040 p.
201. Conley J.M., O'Barr W.M. *Rules versus Relationships: the Ethnography of Legal Discourse*. Chicago, London: University of Chicago Press, 1990.
202. Coulthard M. *An Introduction to Discourse Analysis*. Longman, 1993.
203. Dijk T.A., van. *Discourse as Social Interaction*. London, 1997.
204. Dijk T.A., van. *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. Longman, 1992.
205. *Discourse analysis by Z. Harris*. URL: <http://waucondastore.com/discourse-analysis-z-harris/>
206. Dowis R. *The lost art of the great speech: how to write it, how to deliver it*. AMACOM Div American Mgmt Assn, 1999. 290 p.
207. Dubovsky Y., Yermolenko G. attitudinal semantics of prosody and its metalanguage. *Proc. XI-th ICPHS*. Tallin, 1987. Vol.5. P. 43
208. Giles H. *Speech Tempo*. Howard Giles. *The Oxford International Encyclopedia of Linguistics*. Oxford : Oxford University Press, 1992. 655 p.
209. Goffman E. *Forms of Talk*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1981. 245 p.
210. Gutenberg N. *Orality and Public Discourse. On the Rhetoric of Media and Political Communication. Aspects of Oral Communication*. Berlin : Walter de Gruyter, 1995. P. 34 – 56.

211. Hopper I. Aspect and foregrounding in discourse. *Discourse and syntax*. New York, 1979. P. 213-217.
212. Halliday M. A. K. *Linguistic studies of text and discourse*, Jonathan Webster (ed.), Continuum International Publishing, 2000. 288 p.
213. Jenkins J. *The Phonology of English as an International Language*. New York, NY: Oxford University Press, 2000. 258 p.
214. Jürgen Habermas. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Band 1. Frankfurt am Main 1982, 534 p.
215. Kingdon R. *The ground of English stress*. London: Constable, 1965. 812 p.
216. Levy D.M. *Communicative goals and strategies: Between discourse and syntax*. *Syntax and Semantics.: Discourse and Syntax*. New York, 1979. Vol. 12. P. 183
217. Lieberman Ph. *Intonation, perception and language*. Cambridge (Mass.): MIT press, 1967. XXIII + 210 P.
218. O'Connor J. D., Arnold G. F. *Intonation of colloquial English*. London: Western printing service Ltd., 1961. VIII+270 p.
219. Palmer F. R. *Modality and the English verbals*. London, New York: Longman linguistics libr., 1974. XI+196 p.
220. Schiffrin D. *Approaches to Discourse : Language as Social Interaction*. Blackwell, 1994. 480 p.
221. *Schwartz B. A Book of Legal Lists : The Best and Worst in American Law, with 150 Court and Judge Trivia Questions*. New York, NY : Oxford University Press, 1997. 292 p.
222. Searle J. R. *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. 187 p.
223. Shtakina L. A. *Pragmaphonetic Rhythmicality in English. Studies in Communicative Phonetics and Foreign Language Teaching Methodology*. K. : ЛЕНВІТ, 1997. P. 89–91.

224. Slembrouck S. What Is Meant by Discourse Analysis. URL: <http://www.umsl.edu/~wilmarthp/mrpc-web-resources/discourse-analysis.pdf> (дата обращения: 15.04.2017).
225. Spence G. How to Argue & Win Every Time: At Home, At Work, In Court, Everywhere, Everyday. New York, NY: St. Martin's Griffin, 1996. 307 p.
226. Stubbs M. Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural. Oxford : Blackwell, 1983. 272 p.
227. Swales, J. (1990). Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge, UK : Cambridge University Press. 1990
228. Tiersma P. M. Legal Language. Chicago : The University of Chicago Press, 1999. 328 p.
229. Vanderveken D. Meaning and Speech Acts. Principles of Language. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. Vol. 1. 245 p.
230. Vargas D. Two types of legal discourse: Transitivity in Amer. appellate opinion a casebooks. Studies of legal discourse. Danet — Amsterdam, 1984. P.9–30.
231. Victor Gold, Psychological Manipulation in the Courtroom, 66 Neb. L. Rev. (1987). URL: <ps://digitalcommons.unl.edu/nlr/vol66/iss3/11>
232. Wang J. A Study on the Verbal Interaction in Adversarial Courtroom Trial. Applied Linguistics. 2004. № 3. P. 75–82.

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації,
у фахових виданнях України:**

1. Швецова В. Є. Лингвистические характеристики авторитарного дискурса. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2013. Вип. 16. С. 250-255.
2. Швецова В. Є. Особенности структуры речи прокурора в судебном дискурсе. *Новітня філологія*. Миколаїв: ЧДУ імені Петра Могили, 2012. Вип. 44. С. 15-21
3. Швецова В. Є. Комунікативні стратегії та тактики в судовому дискурсі. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2014. Вип. 18. С. 159-164.
4. Корольова Т. М., Швецова В. Є. Категорія переконання в юридичному дискурсі. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2016. Вип. 22. С. 85-89.
5. Швецова В. Є. Види судових промов та їх особливості. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса, 2017. Вип. 24. С. 95-100.
6. Аккурт В. Є. Модальність думки як іллокутивна модальність. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса, 2017. Вип. 25. С. 3-11.
7. Аккурт В. Є. Перцептивні особливості модальності переконання в мові обвинувача (українська та англійська мови). *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. Одеса, 2018. Вип. 27. С. 12-19.

8. Аккурт В. Є. Структурні особливості мови прокурора як прояв авторитарного дискурсу. *Науковий журнал «Закарпатські філологічні студії»*. Ужгород, 2018. Вип. 5, том 2. С. 30-33.

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації, у закордонних спеціалізованих виданнях:

9. Корольова Т. М., Аккурт В. Є. English and Ukrainian intonation typology of attitudes and emotions. *Modern tendencies in pedagogical education and science of Ukraine and Israel: the way to integration*. Ariel, 2013. Issues 4. P. 55-58.

10. Аккурт В. Є. Communicative strategies and tactics used by participants in judicial discourse. *Modern vectors of science and education development in China and Ukraine: International annual journal*. Odessa: South Ukrainian National University named after K. D. Ushynsky, Harbin: Harbin Engineering University, 2018. Issues 4. P. 11-16.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Савчук Г. В., Швецова В. Є. Інтонація як засіб впливу та мовленнєвого контакту в судовому дискурсі. Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі: праці 2 міжнар. наук. конф. (Одеса, 16-17 трав. 2016). Одеса. С. 32-35.

12. Швецова В. Є. Контекст судового дискурса. Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі: праці 3 міжнар. наук. конф. (Одеса, 15-16 трав. 2017). Одеса. С. 51-53.

13. Аккурт В. Є. Проблеми дослідження судового дискурсу в сучасній лінгвістиці. Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі: праці 4 міжнар. наук. конф. (Харбін–Одеса, 14-15 трав. 2018). Харбін–Одеса. С. 38-39.

14. Аккурт В. Є. Судовий дискурс як юридичний тип інституційного дискурсу і його жанрово-стилістичні особливості в англійській мові. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи: праці 3 міжнар. наук.-практ. конф. (Конін–Ужгород–Дрогобич, 15 черв. 2018). Конін–Ужгород–Дрогобич. С. 327-328.

ДОДАТОК Б

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ І ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати дослідження здійснено на 4 наукових, науково-практичних конференціях, з них 4 - міжнародні, зокрема: «II Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі»» (Одеса, 16.05.2016-17.05.2016), « III Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі» (Одеса, 15.05.2017-16.05.2017), «IV Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Конін-Ужгород-Дрогобич, 15.06.2018), «IV Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі» (Харбін - Одеса, 14.05.2017-15.05.2017).